𑐣𑐾𑐥𑐵𑐮 𑐮𑐶𑐥𑐶-𑐥𑑂𑐬𑐎𑐵𑐱

नेपाल लिपि-प्रकाश

नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान

नेपाल लिपि-प्रकाश

हेमराज शाक्य

नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान
काठमाडौं, नेपाल

प्रकाशक
नेपाल राजकीय प्रज्ञा–प्रतिष्ठान
कमलादी, काठमाडौं
नेपाल ।

पहिलो संस्करण
वि.सं. २०३०

मूल्य

मुद्रकः
जोरगणेश प्रेस (प्रा) लि.
बालाजु औद्योगिक क्षेत्र
काठमाडौं ।

भूमिका

नेपालका प्राचीन संस्कृति र ज्ञान–विज्ञानका भण्डार भएका पुस्तकालय (जस्तो वीर पुस्तकालय, हाल राष्ट्रिय अभिलेखालय), संग्रहालय (जस्तो छाउनी म्यूजियम, हाल राष्ट्रिय संग्रहालय), प्राचीन राजप्रासाद (जस्तो हनुमान ढोका) इत्यादि राणाशासकहरूका पालामा उनीहरूका प्रियपात्र भएका विदेशी विद्वान् र अन्वेषकहरूको निमित्त सदा खुला भए पनि, नेपाली विद्वान् र अन्वेषकहरूको निमित्त बन्द नै थिए । अर्थात् भन्नुको तात्पर्य यो हो कि राणाशासकहरूलाई रिझाएर नेपालभित्र पस्न अनुमति पाएका विदेशी विद्वान्हरूले मात्र नेपालको संस्कृति र इतिहाससम्बन्धी अन्वेषण र अध्ययन गर्ने एकाधिकार झैं पाए, अरू चाहिं वञ्चित भए । त्यसवेला कुनै नेपाली विद्वान्ले नेपालभित्र बसी नेपालसम्बन्धी ऐतिहासिक तथ्यहरू अन्वेषण र अनुसन्धान गरी प्रकाशमा ल्याउने हिम्मत गर्न सकेनन् । एक त सम्भव पनि थिएन, सम्भव नै भएमा पनि "मर्कै पर्व " झैं एक पर्व उब्जिहाल्थ्यो । यसैले स्कूल कलेजमा समेत नेपाली इतिहासको पठनपाठन एक किसिमले वर्जित नै थियो । केवल एक दुई घरानिया भाइ भारादार तथा लब्धप्रतिष्ठ विद्वान्हरूका घरमा हस्तलिखित वंशावलीहरूसम्म सुरक्षित अवस्थामा हुन्थे । इतिहास र संस्कृतिका अधिकांश सामग्रीहरूचाहिं विभिन्न रूप र अवस्थामा यत्र तत्र असुरक्षित अवस्थामा नै मिल्किएका हुन्थे ।

२००७ सालको क्रान्तिपछि जब प्रजातन्त्रको उदय भयो त्यस बेलादेखि भने नेपालको इतिहास र संस्कृतिको अन्वेषण र अनुसन्धान, अध्ययन र विश्लेषण, प्रचार र प्रसार गर्ने क्षेत्रमा पनि नौला नौला प्रयासहरू देखा परे । नेपालका ऐतिहासिक र सांस्कृतिक निधिहरूको अन्वेषण र अध्ययन गर्ने सौभाग्य सबैले पाए । नेपाली इतिहास र संस्कृतिप्रतिको अध्ययनमा जनरुचि बढ्न थाल्यो । पूर्वी इतिहास र संस्कृतिमा अभिरुचि राख्ने विदेशी विद्वान् र अन्वेषकहरूको दृष्टि नेपालमा केन्द्रित भयो । यता नेपाली विद्वान्, अन्वेषक तथा इतिहास र संस्कृतिका विद्यार्थीहरूको ध्यान पनि नेपाली इतिहास र संस्कृतिको खोज र अध्ययनमा विशेषतः आकर्षित हुन थाल्यो । फलतः नेपाली इतिहास, संस्कृति, साहित्य तथा पुरातत्वका क्षेत्रमा यत्र तत्र छरिएका सामग्रीहरूको खोजी र अध्ययन आवश्यक र अनिवार्य भयो, यस क्षेत्रमा प्रशस्त सामग्रीहरू देखा पर्न पनि थाले । तर, नेपाल अधिराज्यभित्र छरिएका यस किसिमका महत्वपूर्ण एवं अमूल्य सामग्रीहरू जस्तो कीर्तिस्तम्भ लेख, शिलालेख, सुवर्णपत्र, ताम्रपत्र, ताडपत्र, काष्ठपत्र, इष्टिकापत्र, भुर्जपत्र, हस्तलिखित ग्रन्थ, विभिन्न धातु मुद्रा आदि आदिमा विभिन्न प्राचीन लिपि नै लेखिएका हुन्थे । यस किसिमका महत्वपूर्ण ऐतिहासिक, सांस्कृतिक र पुरातात्विक सामग्रीहरूको अन्वेषण, अध्ययन र अनुसन्धानका निमित्त विभिन्न प्राचीन लिपिको ज्ञान अत्यावश्यक र अनिवार्य नै भयो, अझ समयानुसार क्रमशः परिवर्तित हुंदै गैरहेको लिपि विकास क्रमको ज्ञान पनि । लिपि र लिपि विकासको ज्ञानको अभावमा तथा अपरिपक्वतामा तथा एक थोक लेखिएकोमा अर्को थोक पढिन जाँदामा अर्थको अनर्थ हुन जाने तथा मितिको निर्धारण आदिमा आकाश पातालको फरकसमेत पर्न जाने भयो । अतः नेपालका इतिहास, संस्कृति र पुरातत्वको क्षेत्रमा लिपि ज्ञान र लिपिविशेषज्ञहरूको आवश्यकता बढ्न थाल्यो । लिपि विशेषज्ञहरूले यी क्षेत्रहरूमा महत्वपूर्ण सेवा प्रदान गरे तथा अनेकन खोजपूर्ण कार्यद्वारा नौला प्रकाशहरू ल्याए ।

यस प्रसङ्गमा हाम्रो निमित्त विभिन्न लिपिहरूको विवरण र विकास क्रमको सुगम जानकारी दिने लिपिविषयक एउटा सर्वाङ्गीण गहकिलो पुस्तक (Nepalese Palaeography) को ज्यादै ठूलो अभाव महसूस हुन थाल्यो। हुन त नेपाल एक सानो देश हो, तर हिमवत्खण्डमा अवस्थित यो देशको इतिहास, संस्कृति, पुरातत्व तथा अनेक ज्ञान–विज्ञानको क्षेत्रमा निकै उच्च स्थान रहिआएको छ। यहां समय समयमा अनेक प्रकारका लिपिहरूको विकास भयो। यहांका लिपिहरू उदाहरणार्थ रञ्जना र कूटाक्षर तिब्बत, चीन, मंगोलिया आदि देशहरूमा समेत प्रचलन हुन पुगे।

विशेषत: हाम्रो देशमा पुरातत्वको महत्व र गतिविधि बढ्नुको साथै अनेक पुरातात्विक उपलब्धिहरू पनि देखा पर्न थालेपछि, तथा त्रिभुवन विश्व विद्यालयमा प्राचीन इतिहास र संस्कृतिको पठनपाठन चालू भएपछि प्राचीन लिपिविषयक एक प्रामाणिक पुस्तकको खांचो भैरहेको थियो। इतिहास र संस्कृतिप्रेमी विद्वान् र अन्वेषकहरूको निमित्त त यस किसिमको पुस्तकको नितान्त दरकार परिरहेकै थियो। अनि यही अभाव पूर्ति गर्नुको निमित्त नेपाल राजकीय प्रज्ञा–प्रतिष्ठानले प्रस्तुत पुस्तक प्रकाशनमा ल्याउने आयोजना गरेको हो।

यो पुस्तक विशेषत: नेपालसम्बन्धी अन्वेषण गर्ने विद्वद्‌वर्ग, इतिहासकारहरूलाई तथा नेपालको इतिहास, संस्कृति र पुरातत्त्वका विद्यार्थीहरूलाई ज्यादै उपयोगी सिद्ध हुनेछ। अझ यो पुस्तकले सर्वसाधारण जनतामा पनि प्राचीन लिपिको महत्व र विशेषताको जानकारी दिनेछ तथा यसको माध्यमबाट यत्र तत्र मिल्किएका शिलास्तम्भ, शिलालेख, सुवर्णपत्र, ताम्रपत्र, हस्तलिखित ग्रन्थहरूको सुरक्षा एवं संरक्षण गरिनुपर्दछ भन्ने राष्ट्रिय भावनालाई उद्‌बोधित गरी बलियो टेवा पनि दिनेछ।

अन्त्यमा, नेपाल राजकीय प्रज्ञा–प्रतिष्ठान, संस्कृति उपविभाग नं. २ को परियोजनाबमोजिम अथक परिश्रम गर्नु भई यो पुस्तक लेखिदिनुभएकोमा लिपिविशेषज्ञ श्री हेमराज शाक्यज्यूलाई प्रज्ञा–प्रतिष्ठानको तर्फबाट म विशेष धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु र आशा गर्दछु नेपालको इतिहास, संस्कृति र पुरातत्वको क्षेत्रमा श्री शाक्यज्यूबाट यस्तै किसिम अमूल्य सेवा सतत भइनै रहनेछ।

सत्यमोहन जोशी
आयोजक
संस्कृति उपविभाग नं. २
ने. रा. प्र. प्र.

२०३० फागुन

प्राक्कथन

सर्वोच्च हिमालय मणिमुकुट भएको हाम्रो सुन्दर शान्त विशाल नेपालमा विभिन्न देवदेवता र मानव जातिको बसोबास छ । प्रत्येक जातिका भिन्नभिन्न भाषा र रीतिस्थितिरिबाज छन् । विभिन्न जातिका विभिन्न प्रकारका संगीत नृत्य कला प्रचलित छन् । विभिन्न जातिका विभिन्न किसिमका किंवदन्ती र दन्त्यकथा छन् । विभिन्न ठाउँमा विभिन्न प्रकारका मेला यात्राहरू छन् । विभिन्न जातिका आफ्ना आफ्ना भाषा छन् । अनि आफ्नो मनोभाव अभिव्यक्त गर्न भाषाको आवश्यकता भए झैं, त्यही भाषा तथा भावासंग सम्बन्धित साहित्यलाई यथावत् सुरक्षित गर्न लिपिको माध्यमको सर्वोपरि भूमिका हुन्छ ।

हाम्रो देशको सभ्यता, संस्कृति, कलाकौशल तथा ज्ञान विज्ञानको इतिहास, कथा र पुराणको आधारमा भन्ने हो भने अनन्तकालदेखिनै चलिआएको विदित हुन्छ । तथापि प्राचीन लिपिबद्ध प्रमाण भने दुर्लभ छ । तर आजको वैज्ञानिक युगमा पौराणिक कथाको लेखमाथि मात्र गौरव गरेर सन्तोष गर्नु तथा विश्वास राख्नु उचित हुंदैन । हामीलाई आफ्नो अतीतकालको गौरव एवं प्रशंसा सुन्नुभन्दा आफ्नै आँखाले अवशेषकै रूपमा भए पनि अवलोकन गर्न पाउनु सार्थक हुन्छ । हाम्रा प्राचीन राजा अंशुवर्माको कैलासकूट भवनलाई चिनिया यात्रीहरूले मुक्तकण्ठले प्रशंसा गरेका छन् । हाम्रा इतिहासमा पनि यसको वर्णन पाइन्छ । स्वयं राजा अंशुवर्माले पनि यस भवनलाई "क्षितितलतिलक र कुतूहलिजनतानिमेषनयनावलोक्यमान" आदि वाक्यले प्रशंसा गरेका थिए । परन्तु यस कैलासकूट भवनको अवशेषसम्म पनि हामीले भेट्न सकेका छैनौं । यस्तै 'भद्राधिवास भवन' एवं 'मानगृहको' पनि उही अवस्था छ । यी ऐतिहासिक समस्याहरू सुल्झाउनको लागि पुरातत्त्ववेत्ताहरू प्राचीन महत्वपूर्ण भवनको खण्डहरहरूको अनुसन्धान गर्छन्,साथसाथै ती ठाउँबाट प्राप्तहुने भग्नावशेषहरूको सुरक्षा तथा संचय गर्नुको अतिरिक्त पुरातात्त्विक प्रक्रियाद्वारा तिनको विश्लेषण गरी ती सबको महत्व जनसमक्ष प्रकाशमा ल्याइदिन्छन् । कारण "जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी" भने झैं आफ्नो देशको सभ्यता र संस्कृति भनेको सबैलाई आफ्नो प्राणभन्दा पनि प्यारो हुन्छ । यस सन्दर्भमा, स्वर्गीय श्री ५ महेन्द्रको महान् वाणीको सम्झना हुन आउँछ–त्यो हो–"नेपालको अस्तित्व मेटियो भने नेपालीको अस्तित्व पनि मेटिन्छ ।" अनि सभ्यता र संस्कृतिको इतिहास तथा त्यसका विकासक्रम र पुरातात्त्विक महत्व बुझाउन जुन पुरातात्त्विक वस्तुमा अंकित विभिन्न सांकेतिक एवं प्राचीन लिपिहरूको अध्ययन गरिन्छ, त्यही लिपिको अर्थ प्रतिपादनको निमित्त प्राचीन लिपिको अनुसन्धान बडो महत्वपूर्ण विषय भएको छ ।

प्राचीन लिपिलाई अर्को दृष्टिले हेर्ने हो भने हाम्रा प्रातःस्मरणीय पूर्वाचार्यहरूले उच्चकोटिमा पुऱ्याएको साहित्य र संस्कृति अध्ययन गर्ने यो प्रथम खुड्किलो भएको छ । साँचै भनूँ भने प्राचीन लिपि नै प्राचीन साहित्य भण्डारको मूलद्वार उघार्ने साँचो हो ।

नेपाल अधिराज्यभित्र पुरातात्विक एवं ऐतिहासिक सामग्रीहरू यत्र तत्र देखापर्छन् । प्राचीन स्मारक, खण्डहरहरू, भग्नावशेष, देवस्थल, विहार, चैत्य, स्तूप, राजप्रासाद, किल्ला कोट, कीर्तिस्तम्भ, शिलापत्र, तालपत्र, भूजापत्र, नीलपत्र, ताम्रपत्र, सुवर्णपत्र, इष्टिकापत्र तथा सिक्का एवं पाण्डुलिपिमा विभिन्न प्रकारका लिपिहरू उत्कीर्ण गरिएका पाइन्छन् ।

प्रस्तुत पुस्तकमा ती विभिन्न प्रकारका लिपिहरूको वर्णमाला यथासक्य समावेश गर्ने र ती लिपिहरूको पनि संक्षिप्त परिचय प्रकाशमा ल्याउने प्रयास गरिएको छ ।

ब्राह्मी लिपि

नेपालका आजसम्म प्राप्त हुन आएका विविध प्रकारका लिपिहरूमध्ये सबैभन्दा प्राचीन लिपि ब्राह्मी लिपि हो । यस लिपिलाई अशोक लिपि पनि भन्दछन् । सम्राट् अशोकले यस लिपिमा अनेक अभिलेखहरू भारतवर्ष र अन्य ठाउँमा स्थापित गरेका हुनाले यो लिपिको व्यापक रूपमा प्रचार र प्रसार भयो ।

यो लिपि आजसम्मको अन्वेषण तथा उत्खननको परिणामस्वरूप नेपाल अधिराज्यभित्र (लुम्बिनी अञ्चलभित्र) केवल दुई ठाउँमा पाइएको छ । यस शिलास्तम्भमा सम्राट् अशोकको शुभ राज्याभिषेकलाई लिएर सम्वत्सर व्यवहार गरेको विदित हुन्छ । सोही राज्याभिषेकको वर्ष गणनानुसार यो वि. सं. पूर्व २२६ देखि २३२ सम्मको पुरानो हो भन्ने विदित हुन्छ ।

ब्राह्मीलिपि अङ्कित अभिलेख प्राप्त स्थान :

(१) निग्लीहवा स्थित विशाल पुष्करणीको किनारमा अवस्थित अशोकस्तम्भ ।
(२) बुद्ध शाक्यमुनिको जन्मभूमि लुम्बिनी स्थित अशोक स्तम्भ ।

पूर्व लिच्छवि लिपि

नेपालमा गोपालवंशी, महिषपालवंशी एवं किरातवंशी राजाहरूको शासन अन्त भै सकेपछि लिच्छवि शासन शुरू भयो । यो लिच्छवि शासन पनि पूर्वार्द्ध तथा उत्तरार्द्ध दुई भागमा विभाजित छन् । अनि पूर्वलिच्छवि कालमा प्रचलित भएको लिपिलाई पूर्व लिच्छवि लिपि भन्ने चलन छ । पूर्व लिच्छवि लिपिको गुप्ताक्षरसंग प्रायः सामञ्जस्य भए तापनि यस लिपिलाई ब्राह्मीलिपिको द्वितीय रूप मानिएको छ ।

यो लिपि वि. सं. ४ रौं शताब्दीदेखि लिएर ७ तौं शताब्दीको उत्तरार्द्धसम्म प्रचलित भएको प्रमाणित हुन्छ । प्रमाण स्वरूप यसका केही उदाहरण यस प्रकार छन् :

(१) स्वयम्भूस्थित शिलापत्र (शंक) र देव ।
(२) चांगुनारायणस्थित शिलास्तम्भ सं. ३८६ मानदेव (प्रथम) ।
(३) लाजिम्पाटस्थित विष्णुविक्रान्त मूर्तिको पादपीठ लेख सं. ३८९ ।
(४) पलान्चोकस्थित विजयश्री भगवती पादपीठ लेख सं. ४२५ ।
(५) राष्ट्रिय अभिलेखालयको दश भूमीश्वर, रत्नकेतु सूत्र प्रकीर्ण तालपत्र ।

उत्तर लिच्छवि लिपि

पूर्वलिच्छवि लिपि (गुप्ताक्षर) पछिको उत्तरलिच्छवि लिपि (कुटिलाक्षर) ब्राह्मी लिपिको तृतीय रूप हो । यस

लिपिको लेखनशैली शीर्षचिह्न प्राय: त्रिकोण रूप लेखिने र अक्षरको आकार केही मात्रामा पछिल्तिर ढल्किने गरी लेखिने भएकोले नै यसलाई कुटिला भन्ने नाम दिइयो । यही कुटिलालिपिलाई "विकटाक्षर" पनि भनिन्छ । पुरातत्त्वविद् विद्वान्हरूले सिद्धमातृका लिपि भनेर पनि यसको नवीन नामकरण गरेका छन् । कारण ब्राह्मीलिपिको तृतीय परिवर्तन हुँदाखेरि यस लिपिको आकार प्रकार पूर्णरूपेण अक्षर र मात्रा सुसम्पन्न हुन थालेको हुनाले यसको नाम सिद्धमातृका हुनुपर्छ भन्ने सिद्धान्त स्थिर गरिएको हो ।

यो लिपि वि. सं. ७ तौं शताब्दीको उत्तरार्द्धदेखि १२ ह्रौं शताब्दीसम्म चालू भएको उपलब्ध प्रमाणद्वारा विदित हुन्छ । केही प्रमाणहरू उदाहरणको लागि तल दिइएका छन् :

(१) पाटन सौगलटोलस्थित शिलापत्र सं. ८२ नरेन्द्रदेव राजा ।
(२) पाटन कुम्भेश्वरस्थित उमामहेश्वरको पादपीट लेख सं. १०७ राजा गुणकामदेव ।
(३) पाटन त्यागलटोल स्थित गंचाननीको पादपीठ लेख सं. १३२ राजा रुद्रदेव ।
(४) पशुपति चौगिर्दाभित्रको शिलापत्र सं. १५७ राजा जयदेव (द्वितीय) ।
(५) पाटन यंगुबहाल लोकेशको पादपीठ लेख सं. १८० राजा मानदेव (तृतीय) ।
(६) राष्ट्रिय अभिलेखालयको स्कन्दपुराण (अम्बिकाखण्ड) तालपत्र सं. २३४ ।

मध्य एशिया लिपि

गुप्त साम्राज्ययुगमा भारतीय लिपिलाई गुप्ताक्षर तथा नेपालको लिच्छविकालमा त्यसैलाई लिच्छविलिपि भन्ने चलन थियो । तिनैताका मध्यएशिया उत्तर भारतीय चीनहिन्दतिर तुखार एवं ऋषिक जातिहरूले स्वीकार गरेको प्राचीन लिपिलाई मध्यएशिया लिपिको नाम कल्पना गरियो तथा त्यसलाई खोतनलिपि भनियो । यो लिपि पनि ब्राह्मीलिपिको द्वितीय रूपको रूपान्तर हो भनी मानिएको छ ।

यस लिपिमा लेखिएका बौद्धग्रन्थको केही प्रकीर्ण तालपत्र राष्ट्रिय अभिलेखालयमा छ । उक्त लिपिको काल अनुमान गर्दा ५ चौं ६ छौं शताब्दी मानिएको छ । उदाहरणार्थ–

(१) रत्नकेतु परिवर्त महायान सूत्र ।
(२) दश भूमीश्वर महायान सूत्र ।

रञ्जना लिपि

नेपालमा प्रचलित विभिन्न जातीय प्राचीन एवं अर्वाचीन लिपिहरूमा दर्शनीय सुरञ्जित लिपिचाहिँ 'रञ्जना लिपि' हो । यो लिपि नेपालमा मात्र प्रसिद्ध र प्रचलित भएको होइन, परन्तु चीन, जापान, तिब्बत आदि महायान बौद्धदेशपर्यन्त पनि प्रचलित र प्रसिद्ध भएको सुन्दरलिपि हो ।

लिपि विकासक्रम अनुसार रञ्जनालिपि ब्राह्मी, गुप्ता, कुटिलापछि शिलाभिलेख, तालपत्र, नीलपत्र आदिमा लेखिएको देखिन्छ । यो लिपि ११ ह्रौं शताब्दीदेखि १८ ह्रौं शताब्दीसम्म चलेको विदित हुन्छ । यसका केही उदाहरणहरू निम्न प्रकारका छन् –

(१) पाटन जोथाबहालस्थित तेजनरसिंह शाक्यको कारण्डव्यूह महायान सूत्र तालपत्र सं. २ रामपालदेव ।

(२) काठमाडौं कमलाछि टोलस्थित पूर्णहर्ष बज्राचार्यको नीलपत्र उष्णीषविजय धारणी सं. २२० महासामन्त रामदेव ।

(३) रुद्रवर्णमहाविहारस्थित नीलपत्र प्रज्ञापारमिता सं. ३०५ राजा गुणकामदेव ।

(४) स्वयम्भू एवं इचांगुस्थित शिलापत्र सं. ३२० विजयकामदेव ।

(५) राष्ट्रिय अभिलेखालय स्थित नीलपत्र विष्णु धर्मोत्तर सं. ३४० राजा अभयमल्ल ।

(६) हिरण्यवर्ण महाविहार स्थित नीलपत्र प्रज्ञापारमिता सं. ३४५ राजा अभयमल्ल ।

(७) विक्रमशील महाविहारस्थित नीलपत्र लक्षावती प्रज्ञापारमिता ।

(८) कीर्तिपुण्य महाविहारस्थित शिलास्तम्भ सं. ८०७ राजा पार्थिवेन्द्र मल्ल ।

सप्ताक्षरी कूटाक्षर

रञ्जना लिपिको विकासक्रमको परम्परामा यस सप्ताक्षरी कूटाक्षरको पनि प्रादुर्भाव भएको देखिन्छ । खासगरी यो अक्षर तन्त्र बज्रयानको रहस्यवाद प्रचार भएपछि यस लिपिको पनि सृजना भयो । कारण कुनै आराध्य देवताको र साधन विषयको मन्त्र गोप्य गर्नको लागि सोही मन्त्रका अक्षरहरू एउटै अक्षरको आकार प्रकारमा लेखिने चलन चल्यो । यसरी तन्त्र मन्त्रका रहस्यमय वाक्य एउटै अक्षर जस्तो मिलाई लेखिने तरीकालाई नै कूटाक्षर (मनोग्राम) भन्ने नाम दिइयो ।

यही कूटाक्षरमा लेखिएका विभिन्न प्रकारका मन्त्रहरूमध्ये महायानी बौद्धदेशमा सुप्रसिद्ध भएको जुन कूटाक्षर हो त्यसलाई 'सप्ताक्षरी कूटाक्षर' भन्ने चलन छ। सप्ताक्षरी कूटाक्षरमा (ह क्ष म ल व र यं) भन्ने यी सातवटा अक्षर समाविष्ट भएको पाइन्छ । यसलाई तन्त्रबज्रयानको कथनअनुसार कालचक्र एवं योगाम्बरको आत्मास्वरूप मानिएको छ र साथै सुमेरुको माथि कूटागार एवं बौद्धदर्शनको प्रतीक पनि । अतः यस सप्ताक्षरीलाई उचित सम्मानार्थ बौद्धविश्वासअनुसार विहार, गुम्बा, आगम तथा गुफा आदि पवित्र स्थानमा राखिने गरिआएको छ ।

यही परम्परामा १३ ह्रौं शताब्दीतिर काठमाडौंका राजा अभयमल्लको शासनकालमा नेपालका प्रसिद्ध कलाकार अरनिको चीनसम्राट् कुबलाईखांको निमन्त्रणामा ह्लासा भई चीन गए। त्यहीं समयमा अरनिकोद्वारा निर्माण गर्न लगाइएको परमशान्ति श्वेतचैत्य छ, तथा त्यसै चैत्यको गर्भगृहमा यही सप्ताक्षरी लेखिएको छ। यस कारण सप्ताक्षरी कूटाक्षरको प्रचार सुदूर महान् देश चीनमा समेत पुगेको छ । काठमाडौं उपत्यकाभित्र पनि ठाउँ ठाउँमा यो सप्ताक्षर देखापरेको छ।

यो लिपि १३ ह्रौं शताब्दीदेखि वर्तमान समयसम्म पनि यत्र तत्र कुंदिएको देखिन्छ।

(१) अनुमानित १५ ह्रौं शताब्दीको सप्ताक्षरी स्वयम्भू जंगलको एउटा रूखमुनि शिलामा कुंदिएको छ ।

(२) स्वयम्भूस्थित ने. सं. ८७८ को विशाल शिलापत्रको शिरो भागमा सप्ताक्षरी अङ्कित छ।

(३) हिरण्यवर्ण महाविहारको सुवर्णध्वजको दाहिने देब्रे पार्श्वमा पनि यही सप्ताक्षरी लेख छ।

(४) रत्नाकर महाविहारस्थित धर्मधातुमण्डलमा पुष्पमालार्पित झैं यसले शोभा बढाएको छ ।

(५) पाटन आलुको हिटी सामुन्ने रहेको वि. सं. २०१९ सालको शिलापत्रमा यो अक्षर व्यवहार गरिएको छ ।

नेवारी लिपि

यस लिपिलाई नेपालका विभिन्न प्रकारका प्राचीन लिपिहरू मध्ये व्यापकरूपमा चलेको र धेरै वर्षसम्म व्यवहार हुंदै आएको सरल एवं सुगम लिपि भन्न सकिन्छ। खासगरी यो लिपि नेवार जातिको भाषाको लिपि मानिएको छ। साँचै भनूँभने हाम्रो प्राचीन साहित्य भण्डार भएको राजकीय पुस्तकालय वीरलाइब्रेरी (राष्ट्रिय अभिलेखालय) को विषयसूची अध्ययन र अनुसन्धान गऱ्यो भने अवश्य ज्ञात हुन्छ कि नेपालमा प्रचलित सम्पूर्ण लिपिमध्येमा धेरै ग्रन्थ लेखिएको यो लिपि सिद्ध हुन आउँछ। यतिमात्र होइन, अन्न शिलापत्र, सुवर्णपत्र, तालपत्र, नीलपत्र, हरितालपत्र, भूजापत्र एवं काष्ठपत्र, इष्टिकापत्र, लोहपत्र आदिमा र पौवाहा, बिलंपति, तुलांपति तथा भाडा बर्त्तनमा समेत नेवारी लिपिका लेख प्राप्त हुन्छन्।

यो लिपि ९ औं शताब्दीदेखि प्रचलन भै वर्तमान २० सौं शताब्दीसम्म पनि यसको चलन छंदै छ। उदाहरणको लागि उपलब्ध प्रमाणहरू निम्न प्रकारका छन् :

(१) राष्ट्रिय अभिलेखालय स्थित लङ्कावतार तालपत्र सं. २८।
(२) पाटन जोथाबाहाल सिद्धिनरसिंह शाक्यको प्रज्ञापारमिता तालपत्र सं. ४० राजा शंकरदेव।
(३) पाटन इलाननी तेजमान शाक्यको प्रज्ञापारमिता तालपत्र सं. १३१ राजा भोजदेव।
(४) पाटन गुईटोल चैत्यको शिलालेख सं. १४४।
(५) " " " " सं. ३६८ राजा अभयमल्ल।
(६) काठमाडौं श्रीघःविहार शिलापत्र सं. १०८७ श्री ५ महाराजाधिराज महेन्द्र वीर विक्रम शाहदेव ।

भुजिँमोल लिपि

कुटिल र नेवारी लिपि पछि देखा परेको भुजिमोल लिपि हो। यस भुजिँमोल लिपिका नामैबाट स्पष्ट अर्थ झल्कन्छ। नेवारीमा झिंगालाई 'भुजि' अथवा 'भोजिनी' भन्दछन्,मोलको अर्थ हो टाउको, झिंगाको टाउको जस्तो शीर्षयुक्त लिपि भएको हुनाले भुजिमोल भन्ने स्पष्ट अर्थ बुझिन्छ। यसै शब्दलाई ठीक संस्कृतमा मक्षिमुण्ड लिपि भनिन्छ। हुन पनि नामलाई सुहाउंदो किसिमको यस लिपिमा डिको राख्ने चलन छ। भुजिँमोल लिपि पढ्न धेरै जसो शीर्षतिर ध्यान राखी अध्ययन गर्नुपर्छ नत्र 'ध' र 'प' मा फरक देखिंदैन, त्यस्तै अरू अरू अक्षरमा पनि भ्रम पर्ने संभव छ।

यो लिपि ११ औं शताब्दी देखि १७ औं शताब्दीको पूर्वार्द्धसम्म प्रचलनमा आएको थियो। प्रमाणस्वरूप उदाहरण निम्न प्रकार छन् :

(१) राष्ट्रिय अभिलेखालय स्थित नं. प्र. १००२ विष्णु धर्मोत्तर तालपत्र सं. १६३
(२) राष्ट्रिय पुस्तकालय स्थित योगसार समुच्चय तालपत्र सं. २६१
(३) राष्ट्रिय अभिलेखालयमा रहेको नं. प्र. ४४० को ज्योति राजकरण ने. सं. (७६०) राजा जगज्ज्योति ।

गोलमोल, लितुमोल, क्वेमोल, कुंमोल हिंमोल, पाचुमोल

प्राचीनकालदेखि भारत एवं हिमालय प्रदेशबाट रहनसहन थितिरीति धेरैजसो प्रवेश भई हाम्रा प्राचीन नेपालका बासिन्दासँग मिले। यिनीहरूको जातीय भाषा, लिपि धर्म एवं समाज स्थानीय नेपाली जनजीवनमा बत्तीमा बत्ती सरे झैं समान-

रूपले आदान–प्रदानको रूपमा व्यवहार भयो । त्यसकारण– काठमाडौं उपत्यकाभित्र देशकाल परिस्थिति परिवर्तन भए झैं हाम्रा राष्ट्रिय प्राचीन लिपि पनि समय समयमा परिवर्तन भएको प्रमाणस्वरूप नेवारी लिपिको रूपान्तर रञ्जना, भुजिंमोल, गोलमोल, लितुमोल, क्वेमोल, कुंमोल हिंमोल एवं पाचुमोल इत्यादि विविध लिपि हाम्रो प्राचीन साहित्यभण्डारमा अतीतका विद्वान्हरूले लिपिबद्ध गरी सुरक्षित गरेर गएका छन् । अनि यी गोलमोल भन्ने संज्ञा दिइएका लिपिहरू आजसम्मको लिपि अनुसन्धानबाट भुजिंमोल लिपि पछि मात्रका हुन् भन्ने बुझिन्छ । किनभने यही भुजिंमोल लिपि विकासक्रमको सिलसिलामा केही कालपछि नेवार समाजका विद्वान्हरूले भुंजिमोल लिपि आविष्कार गरे झैं विशेष पर्वमा त्यही लिपिलाई केही रूपान्तर गरी अलंकारात्मक विविध लिपि प्रादुर्भाव गरिएको विदित हुन्छ । गोलमोल, लितुमोल, क्वेमोल, कुंमोल, हिंमोल एवं पाचुमोल लिपिहरूको अरू अरू लिपिको तुलनामा त्यति प्रचार प्रसार हुन सकेको छैन । गोलमोल (गोलमुण्ड) लिपि भन्नाले शीर्षाकृति चापाकार एवं अक्षर पनि गोलाकार हुन्छन् । लितुमोल (नतमुण्ड) लिपिमा शीर्षरेखा फर्केको वा अङ्ग वक्र हुन्छ । क्वेमोल (परामुण्ड) लिपिको शीर्षरेखा तलतिर फर्केको हुन्छ । कुंमोल (कोणमुण्ड) लिपिको शीर्षचिह्न कोणाकार हुन्छ । हिंमोल (वेष्ठित मुण्ड) लिपिको शिराकृति बेरिएको हुन्छ, यस्तै पाचुमोल (समुण्ड) लिपिको शीर्षभाग सोझो र लिपिको आकार प्रकार पनि सकभर सोझैं गरी लेखिएको हुन्छ । कुनै कुनैको भनाइअनुसार प्राचीन देवनागरी नन्दिनागरी लिपिलाई पनि पाचुमोल भनिन्छ ।

यी लिपिहरू अनुमानित १३ औं शताब्दीदेखि १७ औं शताब्दीसम्म चलेको कुरा ज्ञात हुन्छ ।

(१) केशर–पुस्तकालयस्थित नं. ४० को बृहज्जातक तालपत्रमा उल्लिखित गोलमोल लिपि ने. सं. ३२२ ।
(२) पाटन ज्येष्ठवर्ण महाविहारका ब्रह्मचर्य भिक्षु चैत्यराजको निजी संग्रहमा रहेको तालपत्रमा लेखिएको सारस्वत व्याकरण ने. सं. ५७६ ।
(३) हनुमानढोकास्थित ने. सं. ७७४ मा स्थापना भएको विशाल टुटेधारामा अंकित गोलमोल लिपि ।

किरात (चन्द्रपुलिङ) लिपि

किरात लिपिको बारे यस्तो वर्णन गरिएको छ । ईसाको नवौं शताब्दीपछि पूर्व नेपालमा किरातवंशी राजाहरू स्वतन्त्र भई परस्परमा युद्ध गर्न थाले । गालिजंगाका नाति शिरिजंगाले स्वतन्त्र भएका सबै राजाहरूलाई आफ्ना अधीनमा तुल्याए । देशमा शान्ति स्थापना भैसकेपछि उनले प्राचीन ग्रन्थहरू एकत्र गरी अर्कै लिपिको आविष्कार गरी किरातदेशमा विद्या प्रचार गरे । यसैले यो लिपिलाई 'शिरिजंगा' लिपि पनि भन्दछन् ।

यस लिपि प्राप्तिको लागि शिरिजंगा राजालाई फोकताङलुङ भन्ने विशाल पहाडको फेदीमा सरस्वतीबाट शिक्षा प्रदान गरिएको वर्णन पनि पाइन्छ ।

यो किरातलिपि विविध राजनैतिक कारणले गर्दा समय समयमा परिलोप भयो र प्रयत्नशील उपयोगी उद्यमी सज्जनहरूको सहयोगबाट यदा कदा यस लिपिको उत्थान पनि भयो । वर्तमान समयमा यो लिपि काठमाडौं उपत्यकामा पनि देखिन थालेको छ ।

पाटन टुण्डिखेलको ठीक एकपाउ दक्षिणनेर टिखेल भन्ने ठाउँमा अवस्थित उमामहेश्वर मन्दिरको पश्चिम लङ्को भित्तामा वि. सं. २०१३ सालको एउटा शिलापत्र देखा परेको छ ।

तिब्बती लिपि

नेपाल र भारतमा पूर्वलिच्छवि एवं गुप्तलिपि चलेको एकडेढ शताब्दीपछि तिब्बत (ल्हासा) का सम्राट्

स्रोङच्येनग्याल्पोका मंत्री थोन्मिसांबोधले राजाका आज्ञानुसार–आफ्नो देश सभ्य एवं सुसंस्कृत तुल्याउन तिब्बतलिपि बनाए भन्ने कथन छ।

तिब्बतलिपि–पूर्वलिच्छविकै अनुकरण देखिन्छ। निम्नलिखित व्यञ्जन वर्ण दुवैमा समान छन्। हेर्नुस्–[ङ च छ ज ञ त थ न प फ ब म य र ल श स ह]

प्राचीन कालदेखिनै नेपाल र तिब्बतको बीचमा परम्परागत सम्बन्ध रही आएको ज्ञात हुन्छ। तिब्बतका धर्मप्राण–काङग्युर एवं तञ्जुर ग्रन्थहरू अनुवाद गर्ने काममा भारत र नेपालबाट १०८ विद्वान्हरू तिब्बत पुगेकोमा शीलमञ्जु, शान्तिभद्र, अनन्तश्री, संघश्री, लक्ष्मीश्री आदि नेपाली बौद्ध विद्वान्हरू पनि थिए। यसपछि १३ ह्रौं शताब्दीतिर राजा अभय मल्लका समयमा प्रसिद्ध कलाविद् कलाकार अरनिकोको नेतृत्वमा ८० जना कलाकारहरू ल्हासा पुगे। १२२८ ई. मा धर्मस्वामी (चागलोत्सवा) तिब्बतका एक विद्वान् भिक्षुले स्वयम्भूस्थित गुरु रत्नरक्षितसंग शिक्षादीक्षा लिए। यस्तै चौभारनेर रहेका सूर्यासन विहारका आचार्य बज्रभैरूसंग तिब्बती विद्वान् ल्हाङ लोचन्ले बज्रभैरू आदिको अभिषेक प्राप्त गरे। राजा शिवसिंहका पालामा लामा श्यामार्पा एवं राजा जयप्रकाशका समयमा लामा कार्मापाले स्वयम्भू महाचैत्यको जीर्णोद्धार गरे, यस्तै शाह-कालमा पनि ठूलठूला अवतारी लामाहरू आएर स्वयम्भू एवं ज्यारुङखास्योर छोतेन् (बौद्धनाथ) आदि स्थानमा अनेकन् धर्मकीर्ति निर्माण गरे। यसरी तिब्बत र नेपालको बीचमा परम्परादेखि सांस्कृतिक आदानप्रदान भएको कारणले गर्दा काठमाडौं उपत्यका-भित्र यत्र तत्र तिब्बत लिपि उपलब्ध हुनु स्वाभाविकै छ। एकतः अधिराज्यको उत्तरी सिमानामा भोटेहरूको बसोबास पनि छ।

फलस्वरूप राष्ट्रिय अभिलेखालयमा काङग्युर तञ्जुर रिन्छेनतेर्ज्वे नामक धर्मग्रन्थहरू बहुसंख्यामा सुरक्षित छन्।

यो लिपि १२ ह्रौं शताब्दीदेखि लिएर अद्यापि प्रचलित नै छ।

(१) लुम्बिनीस्थित अशोक स्तम्भको उपरिभागमा उल्लिखित अरिमल्ल समयको तिब्बती अक्षर।
(२) हनुमानढोकास्थित टुटेधारामा कुंदिएको राजा प्रतापमल्ल समयको ने. सं. ७७४ को लेख।
(३) स्वयम्भूस्थित विशाल शिलापत्रमा राजा जयप्रकाश मल्ल समयको ने. सं. ८७८ को लेख।
(४) पाटन नागबाहाल दिलको वकाचपालभित्रको शिलापत्र।
(५) गुह्येश्वरी मन्दिरको ने. सं. ६७० को शिलास्तम्भलेख।
(६) स्वयम्भूस्थित कर्मराजविहारको वि. सं. २०१५ को शिलापत्र।

मैथिली, बंगला, शारदा, उत्कल, तामिल, गुजराती

सुन्दर समशीतोष्ण देश नेपालमा अन्य विविध भारतीय लिपिहरू उपलब्ध भएको कुरामा प्रमाण यस्तो बुझिन्छ। जुन बेला विशाल भारतमा यवनम्लेच्छहरूले प्राचीन शिक्षाकेन्द्र तक्षशिला, वाराणसी, ओदन्तपुरी विक्रमशील तथा नालन्दा, जगद्दलविहार आदि केन्द्रहरू आक्रमण गरेर ध्वस्त गरे, त्यही अवसरमा त्यहांका प्रसिद्ध ज्ञानी–गुणी एवं पण्डित, सिद्ध, आचार्य भिक्षुहरू धेरै संस्कृत प्राकृतिक मागधी भाषाका पुस्तक तथा अनेक कीर्तिवस्तु साथमा लिएर बौद्ध र शैवको समन्वयात्मक देश नेपालमा शरण आए। त्यही समय उत्तर भारतीय लिपि गुप्त, कुटिल, नागरी, काश्मिरी, मैथिली, बंगला आदि र दक्षिण भारतका लिपि पश्चिमी मध्यप्रदेशी तेलगु, कनाडी, ग्रन्थ–कलिंग तथा तामिल, उत्कल, द्रविड इत्यादि लिपिहरू नेपालमा प्रवेश भएको देखिन्छ।

उस बेलादेखि उत्तर एवं दक्षिण भारतका विभिन्न लिपि यत्र तत्र देखिन थाले। उक्त लिपिमा लेखिएका केही प्रमाणहरू यस प्रकार छन्:

(१) राष्ट्रिय अभिलेखालय नं. तृ. ४७१ श्रीमद् भागवत तालपत्र लक्ष्मण संवत् ३६३ को मैथिली लिपि ।

(२) पशुपतिस्थित शिलास्तम्भ ने. सं. ७७७ को मैथिली ।

(३) राष्ट्रिय अभिलेखालयको नं. तृ. ३६३ नागानन्द नाटक तालपत्र ने. सं. ३१३ को बंगलाक्षर ।

(४) महोत्तरी जिल्ला भटही भन्ने ठाउँमा उत्खनन् गर्दा प्राप्त भएको खण्डित विष्णुमूर्तिको छेउमा उत्कीर्ण अनुमानित १३ ह्रौं शताब्दीको उत्कललिपि।

(५) पशुपति राजेश्वरी घाट नवदुर्गामन्दिरको पेटीमा रहेको शिलापत्रमा उल्लिखित तामिल लिपि, ने. सं.५२८।

(६) बालाजु उद्यानको एक कुनामा अवस्थित अनुमानित १७ ह्रौं शताब्दीका तेलगुलिपि अङकित एक शिला स्तम्भ ।

(७) हनुमान ढोकास्थित टुटे धारामा कुंदिएको ने. सं. ७७४ को शारदा काश्मिरी लिपि ।

प्राचीन देवनागरी

देवनागरीलिपि ब्राह्मीलिपिको विकसित रूप मानिएको छ। देवनागरी लिपिको प्रारम्भिक रूपनै ब्राह्मी लिपि भनिन्छ। लिपि विकासक्रमको सिलसिलामा पछि मात्र देखा परेको देवनागरी लिपिमा कुटिला एवं रञ्जनाको शैली संमिश्रण भएको छ। देवनागरीको शब्दार्थमा विद्वान्हरूको विभिन्न मत छ। कोही भन्दछन् देवताहरूको नगर स्वर्ग हो । स्वर्गबाट मर्त्यमण्डलमा ल्याइएको लिपि देवनागरी हो। 'मन्त्राधीनस्तु देवता' भने झैं उपास्य देवताहरू मन्त्रबाट सृष्टि हुन्छन्। सम्पूर्ण मन्त्रको बीजाक्षर स्वर, व्यञ्जन सिद्ध हुन्छन्। तसर्थ मन्त्राकृति स्वरूप देवनागरी सिद्ध भएको भनिन्छ। आजको संसारमा देवनागरी लिपिको व्यापकरूपमा प्रचार प्रसार भएको छ। वर्तमान नेपालको राष्ट्र भाषाको लिपि देवनागरी लिपिलाई मानिएको छ। यसै देवनागरी लिपिलाई सुन्दरता बढाउँदै लगिएकोले यसलाई 'नन्दिनागरी' पनि भनिन्छ ।

प्राचीन देवनागरी लिपि १० सौं शताब्दीदेखि १५ औं शताब्दीको उत्तरार्द्धसम्मको पाइएको छ। सामान्य देवनागरी लिपि १७ औं देखि अद्यापि प्रचलनमा आइरहेको छ। यसको उदाहरण निम्नप्रकारका छन् :

प्राचीन देवनागरी लिपि

(१) राष्ट्रिय अभिलेखालयस्थित प्र. ६३४ नं. को सं. १०७६ मा राजा गाङ्गदेवको शासनमा तालपत्रमा उल्लिखित पुस्तक ।

(२) पाटन कुम्भेश्वरस्थित शिलापत्र ने. सं. ५१२ को राजा जयस्थितिमल्लको।

(३) पशुपति चौगिर्दाभित्र रहेको शिलापत्र ने. सं. ५२३ को राजा जयधर्ममल्लको समयको ।

सामान्य देवनागरी लिपि

(१) पशुपति वासुकी मन्दिरको शिलापत्र ने. सं. ७७४ को राजा प्रतापमल्लको समयको ।

(२) योगनरेन्द्र मल्लको ने. सं. ८२० को मोहर मुद्रामा अङकित लिपि ।

(३) लुम्बिनीस्थित वि. सं. २०२० सालको महेन्द्रस्तम्भको अभिलेखमा अङकित लिपि ।

उपर्युक्त प्राचीन अभिलेखहरू अध्ययन र अनुसन्धान गरी प्रस्तुत पुस्तकमा ब्राह्मी लिपिदेखि वर्तमान प्रचलित नेवारी तथा देवनागरीसमेत गरी २८ प्रकारका लिपिको वर्णमाला प्रस्तुत गरेको छु ।

प्रस्तुत पुस्तकबाट हाम्रा देशका प्राचीन सभ्य संस्कृति धर्म, कला कौशल र ज्ञान विज्ञान आदिका इतिहास र पुरातत्त्व विषयक ज्ञान हासिल गर्न सकून् भन्ने हेतुले इतिहास एवं पुरातत्त्वप्रेमी सज्जनवृन्द र विद्यार्थीहरूको लागि उपयोगी हुने विचार राखी लिपिको संक्षिप्त ऐतिहासिक परिचयसहित विविध प्रकारका लिपिको प्रकाश पाठकको समक्ष प्रस्तुत गरेको छु ।

प्रस्तुत पुस्तकको महत्त्व अन्तरराष्ट्रिय क्षेत्रमा समेत हुन जाओस् तथा अन्तरराष्ट्रका पुरातत्त्वप्रेमी, विद्वान्, अन्वेषक र विद्यार्थीहरूले पनि नेपालको लिपि विकासको परिचय पाऊन् भन्ने उद्देश्यले अक्षरहरूको उच्चारण अंग्रेजीमा पनि समाविष्ट गरिदिएको छु। आशा छ यो मेरो प्रयास उपयुक्त नै ठहर्नेछ ।

यो पुस्तक तयार गर्न तथा प्रकाशन गर्नमा मलाई सतत प्रेरणा एवं प्रोत्साहन दिनुको साथै उदाहरणको रूपमा समाविष्ट गरिएका मूल अभिलेखहरूको प्रतिलिपिसमेत समाविष्ट गर्नमा अमूल्य सुझाउ दिनुहुने ने.रा. प्र.प्र. संस्कृति उपविभाग नं. २ का आयोजक श्री सत्यमोहन जोशीज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । श्री जोशीज्यूकै निर्देशनमा २०१६ सालमा पनि, प्राचीन अभिलेखकै क्रममा नेवारी लिपिको वर्णपरिचय नामक संक्षिप्त पुस्तक श्री ५ को सरकार, पुरातत्त्व र संस्कृति विभागबाट प्रकाशित गर्ने मैले सौभाग्य पाएको थिएँ। नेपालको प्राचीन इतिहास र संस्कृतिको अन्वेषण र अध्ययनमा प्राचीन लिपिको जुन महत्वपूर्ण स्थान रहिआएको छ त्यसमा प्राचीन लिपिको उत्थान र विकास गर्नमा श्री जोशीज्यूले प्रदान गर्नुभएको देन उल्लेखनीय छ ।

अन्त्यमा ने. रा. प्र. प्र. का प्रज्ञा मानार्थ सदस्य वयोवृद्ध इतिहासकार श्री सूर्यविक्रम ज्ञवालीज्यूले पनि यो पुस्तक आद्योपान्त हेर्नुभई यसको प्रकाशनको निमित्त प्रारम्भिक व्यवस्था मिलाई दिनुभएकोमा उहाँप्रति पनि म ज्यादै ऋणी छु ।

विषय ज्यादै पुरानो भए तापनि कार्य नौलो भएकोले यो पुस्तकका सम्बन्धमा पाठक महोदयहरूको तर्फबाट प्राप्त हुने सुझाउ र आलोचना स्वागत गर्दछु।

हेमराज शाक्य

ल. पु. थैना, जोथाबहाल
२०३० फागुन ७ गते

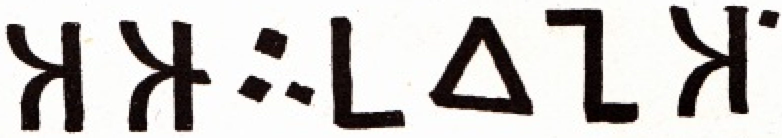
विषय-सूची

BRAHMI SCRIPT

ब्राह्मी लिपि

स्वर

VOWEL



अ	आ	इ	उ	ए	ओ	अं
A	Ā	I	U	E	O	AṂ

व्यञ्जन

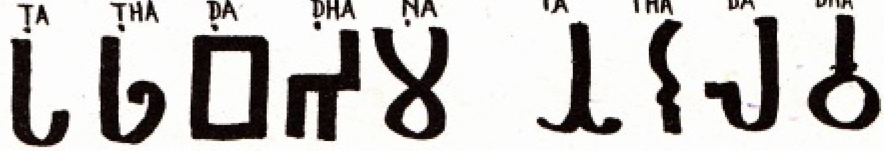
CONSONANT



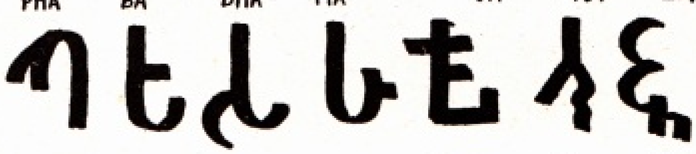
क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ
KA	KHA	GA	GHA	ṄA	GHA	CHHA	JA	JHA	ÑA



ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न
ṬA	ṬHA	ḌA	ḌHA	ṆA	TA	THA	DA	DHA	NA



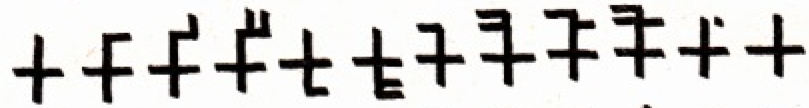
प	फ	ब	भ	म	य	र	ल	व
PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	VA



श	ष	स	ह	क्ष	त्र	ज्ञ
SHA	SA	SA	HA	KṢA	TRA	JÑA

LETTER WITH A VOWEL ADDED TO IT

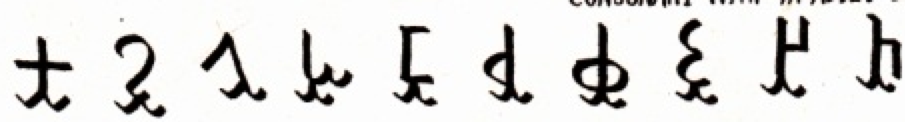
स्वर संयुक्त वर्ण



क	का	कि	की	कु	कू	के	कै	को	कौ	कं	क
KA	KĀ	KI	KĪ	KU	KŪ	KE	KAI	KO	KAU	KAṂ	KA

य संयुक्त व्यञ्जन

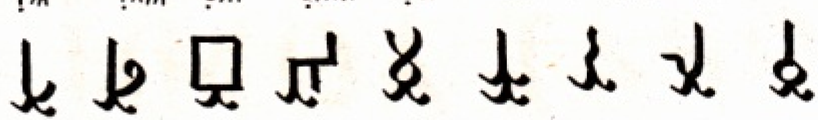
CONSONANT WITH YA ADDED TO IT



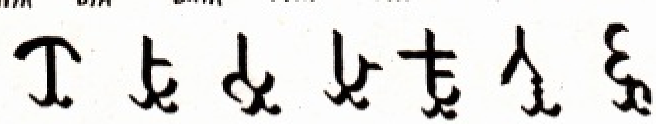
क्य	ख्य	ग्य	घ्य	ङ्य	च्य	छ्य	ज्य	झ्य	ञ्य
KYA	KHYA	GYA	GHYA	ṄYA	CHYA	CHHYA	JYA	JHYA	ÑYA



ट्य	ठ्य	ड्य	ढ्य	ण्य	त्य	थ्य	द्य	ध्य	न्य
ṬYA	ṬHYA	ḌYA	ḌHYA	ṆYA	TYA	THYA	DYA	DHYA	NYA



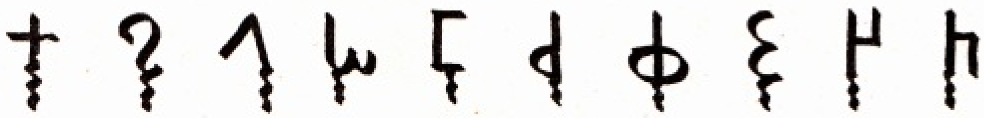
प्य	फ्य	ब्य	भ्य	म्य	य्य	र्य	ल्य	व्य
PYA	PHYA	BYA	BHYA	MYA	YYA	RYA	LYA	VYA



श्य	ष्य	स्य	ह्य	क्ष्य	त्र्य	ज्ञ्य
SHYA	ṢYA	SYA	HYA	KṢYA	TRYA	JÑYA

CONSONANT WITH RA ADDED TO IT

र संयुक्त व्यञ्जन



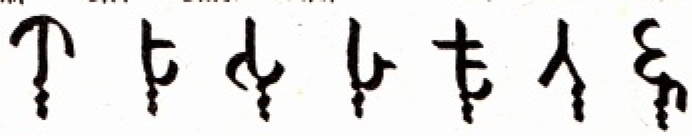
क्र	ख्र	ग्र	घ्र	ङ्र	च्र	छ्र	ज्र	झ्र	ञ्र
KRA	KHRA	GRA	GHRA	NRA	CHRA	CHHRA	JRA	JHRA	ÑRA



ट्र	ठ्र	ड्र	ढ्र	ण्र	त्र	थ्र	द्र	ध्र	न्र
ṬRA	ṬHRA	ḌRA	ḌHRA	ṆRA	TRA	THRA	DRA	DHRA	NRA



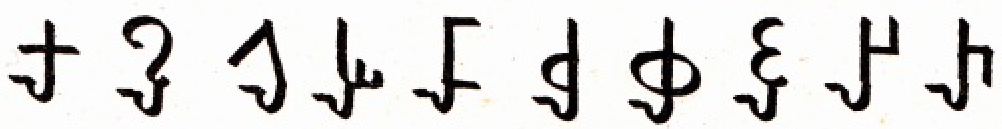
प्र	फ्र	ब्र	भ्र	म्र	य्र	र्र	ल्र	व्र
PRA	PHRA	BRA	BHRA	MRA	YRA	RRA	LRA	VRA



श्र	ष्र	स्र	ह्र	क्ष्र	त्र	ज्ञ्र
SHRA	ṢRA	SRA	HRA	KṢRA	TRA	JÑRA

ल संयुक्त व्यञ्जन

CONSONANT WITH LA ADDED TO IT



क्ल	ख्ल	ग्ल	घ्ल	ङ्ल	च्ल	छ्ल	ज्ल	झ्ल	ञ्ल
KLA	KHLA	GLA	GHLA	ṄLA	CHLA	CHHLA	JLA	JHLA	ÑLA



ट्ल	ठ्ल	ड्ल	ढ्ल	ण्ल	त्ल	थ्ल	द्ल	ध्ल	न्ल
ṬLA	ṬHLA	ḌLA	ḌHLA	ṆLA	TLA	THLA	DLA	DHLA	NLA



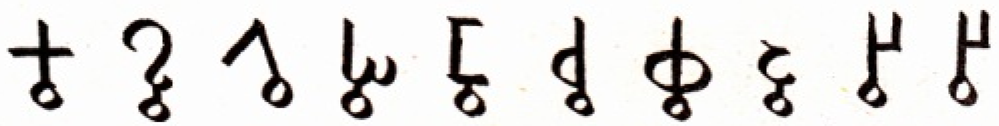
प्ल	फ्ल	ब्ल	भ्ल	म्ल	य्ल	र्ल	ल्ल	व्ल
PLA	PHLA	BLA	BHLA	MLA	YLA	RLA	LLA	VLA



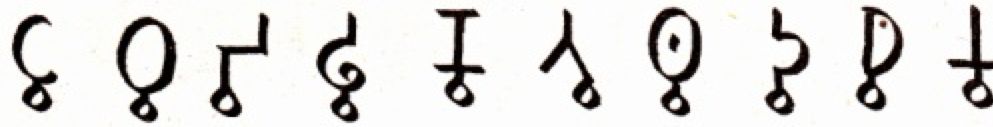
श्ल	ष्ल	स्ल	ह्ल	क्ष्ल	त्र्ल	ज्ञ्ल
SHLA	ṢLA	SLA	HLA	KṢLA	TRLA	JÑLA

व संयुक्त व्यञ्जन

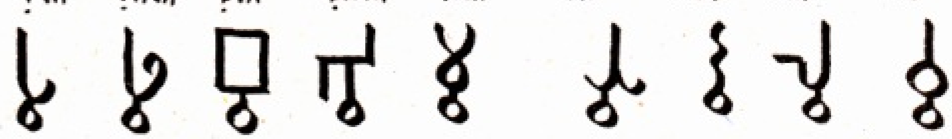
CONSONANT WITH VA ADDED TO IT



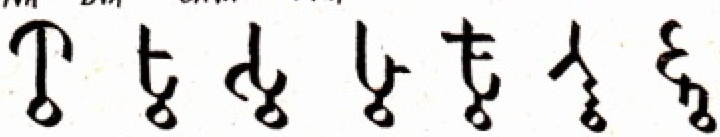
क्व	ख्व	ग्व	घ्व	ङ्व	च्व	छ्व	ज्व	झ्व	ञ्व
KVA	KHVA	GVA	GHVA	ṄVA	CHVA	CHHVA	JVA	JHVA	ÑVA



ट्व	ठ्व	ड्व	ढ्व	ण्व	त्व	थ्व	द्व	ध्व	न्व
ṬVA	ṬHVA	ḌVA	ḌHVA	ṆVA	TVA	THVA	DVA	DHVA	NVA



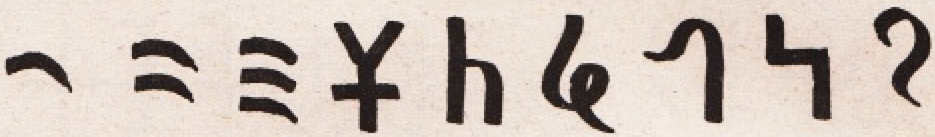
प्व	फ्व	ब्व	भ्व	म्व	य्व	र्व	ल्व	व्व
PVA	PHVA	BVA	BHVA	MVA	YVA	RVA	LVA	VVA



श्व	ष्व	स्व	ह्व	क्ष्व	त्र्व	ज्ञ्व
SHVA	ṢVA	SVA	HVA	KṢVA	TRVA	JÑVA

NUMBERS

संख्या



१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९

1 2 3 4 5 6 7 8 9

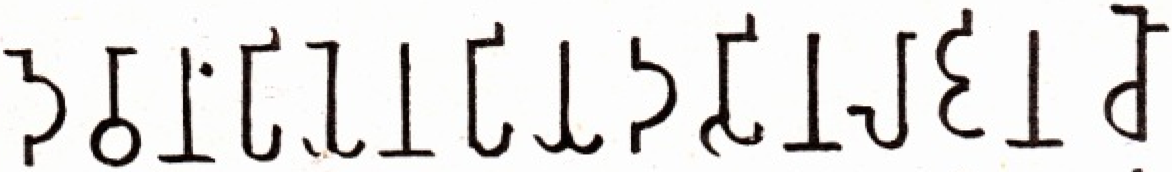


१० २० ३० ४० ५० ६० ७० ८० ९० १००

10 20 30 40 50 60 70 80 90 100

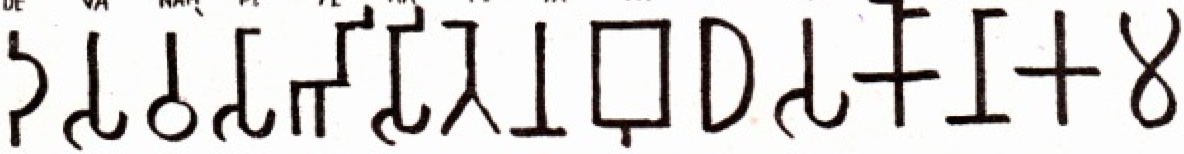
अभ्यासका निमित्त उदाहरण

कपिलवस्तुको निग्लीहवा स्थित अशोकस्तम्भको अभिलेख :-



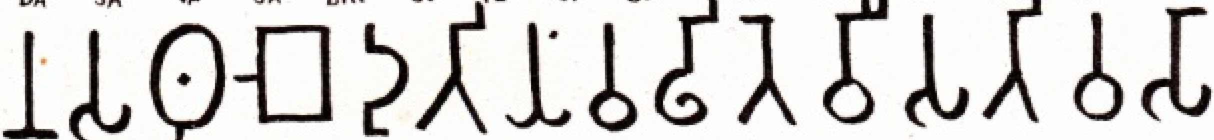
दे वा नं पि ये न पि य द सि न ला जि न चो

DE VĀ NAṂ PI YE NA PI YA DA SI NA LĀ JI NA CHO



द स व सा भि सि ते न बु ध स को ना क म

DA SA VA SĀ BHI SI TE NA BU DHA SA KO NĀ KA MA



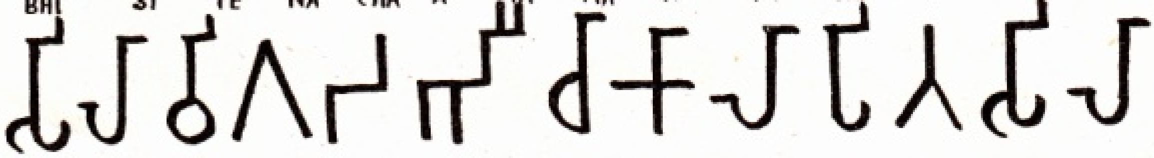
न स थु बे दु ति यं व ढि ते वी स ति व सा

NA SA THU BE DU TI YṂ VA ḌHI TE VĪ SA TI VA SĀ



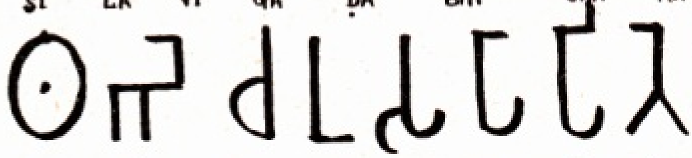
भि सि ते न च अ त न आ गा च म हि यि ते

BHI SI TE NA CHA A TA NA Ā GĀ CHA MA HI YI TE



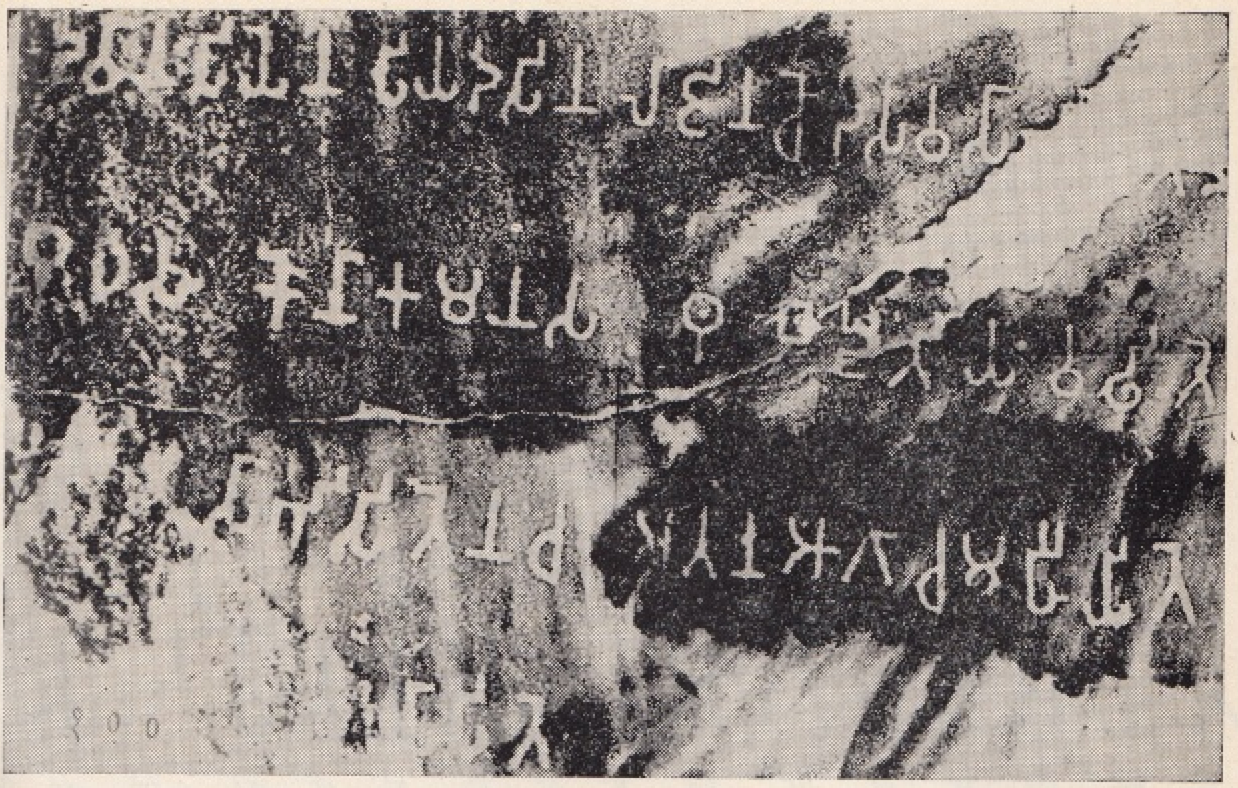
सि ला वि ग ड भी चा का ला पि त सि ला

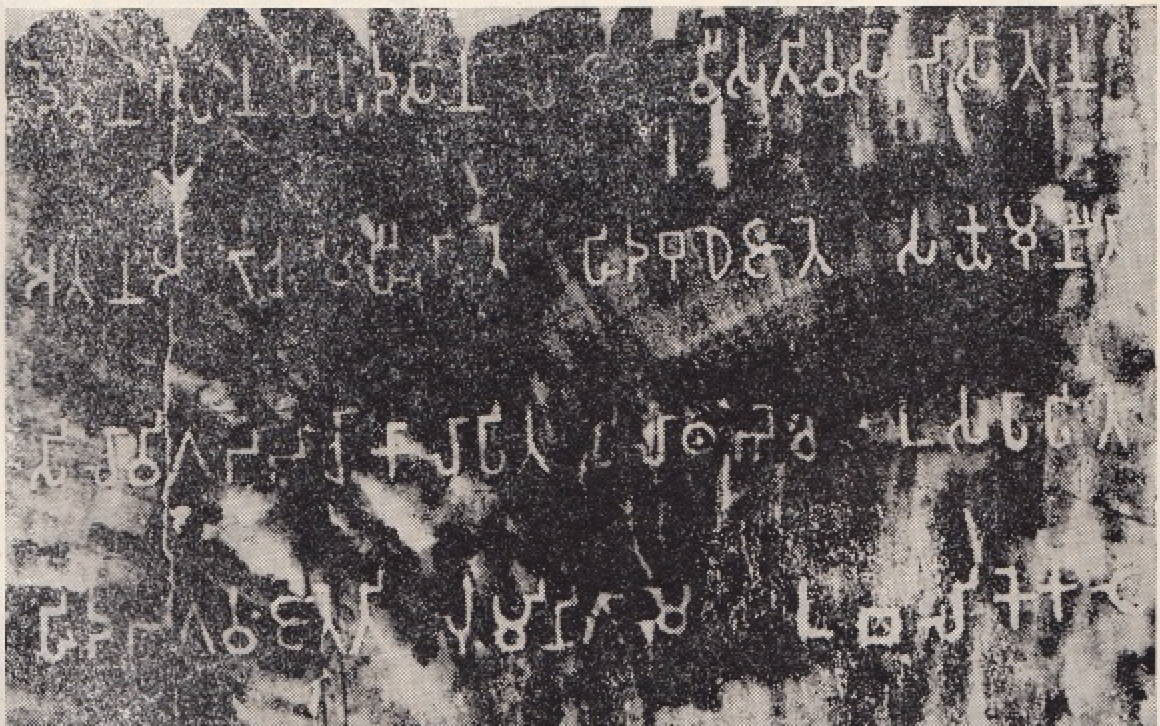
SI LĀ VI GA ḌA BHĪ CHĀ KĀ LĀ PI TA SI LĀ



थ भे च उ स पा पि ते

THA BHE CHA U SA PĀ PI TE





(१) निग्लीहवाको– शिलास्तम्भ [ब्राह्मीलिपि]
(२) लुम्बिनीको– शिलास्तम्भ [ब्राह्मीलिपि]

लुम्बिनी स्थित अशोक स्तम्भको

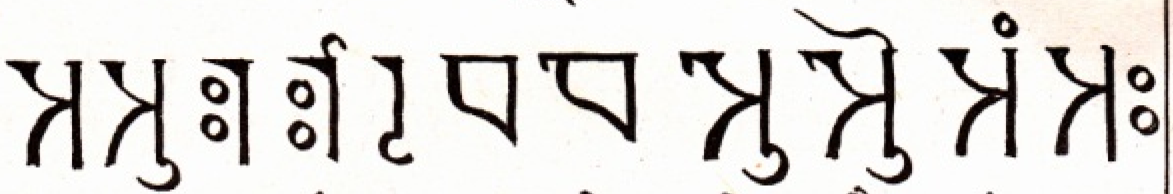
अभिलेख



पूर्वलिच्छवि लिपि

VOWEL

स्वर



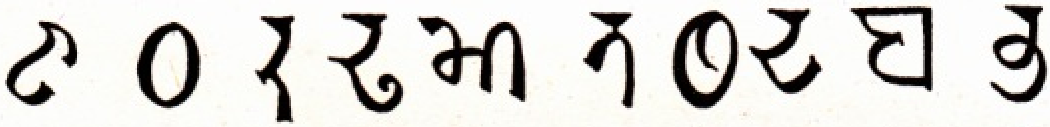
अ	आ	इ	ई	उ	ए	ऐ	ओ	औ	अं	अः
A	Ā	I	Ī	U	E	AI	O	AU	AṂ	AH

व्यञ्जन

CONSONANT



क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ
KA	KHA	GA	GHA	ṄA	CHA	CHHA	JA	JHA	ÑA



ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न
ṬA	ṬHA	ḌA	ḌHA	ṆA	TA	THA	DA	DHA	NA



प	फ	ब	भ	म	य	र	ल	व
PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	VA



श	ष	स	ह	क्ष	त्र	ज्ञ:
SHA	ṢA	SA	HA	KṢA	TRA	JÑA

LETTER WITH A VOWEL ADDED TO IT

स्वर संयुक्त वर्ण

क	का	कि	की	कु	कू	कृ	कॄ	के	कै	को	कौ	कं	कः
KA	KĀ	KI	KĪ	KU	KŪ	KṚI	KṚĪ	KE	KAI	KO	KAU	KAM	KAH

य संयुक्त व्यञ्जन

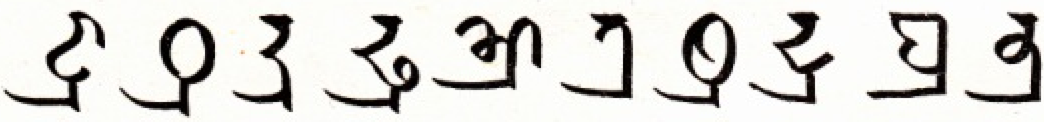
CONSONANT WITH YA ADDED TO IT

क्य	ख्य	ग्य	घ्य	ङ्य	च्य	छ्य	ज्य	झ्य	ञ्य
KYA	KHYA	GYA	GHYA	ṄYA	CHYA	CHHYA	JYA	JHYA	ÑYA
ट्य	ठ्य	ड्य	ढ्य	ण्य	त्य	थ्य	द्य	ध्य	न्य
ṬYA	ṬHYA	ḌYA	ḌHYA	ṆYA	TYA	THYA	DYA	DHYA	NYA
प्य	फ्य	ब्य	भ्य	म्य	य्य	र्य	ल्य	व्य	
PYA	PHYA	BYA	BHYA	MYA	YYA	RYA	LYA	VYA	
श्य	ष्य	स्य	ह्य	क्ष्य	त्र्य	ज्ञ्य			
SHYA	ṢYA	SYA	HYA	KṢYA	TRYA	JÑYA			

र संयुक्त व्यञ्जन



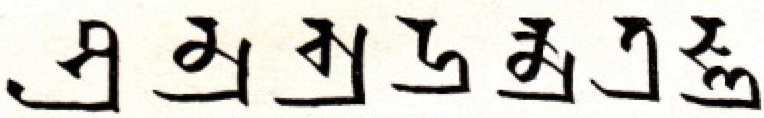
क्र	ख्र	ग्र	घ्र	ङ्र	च्र	छ्र	ज्र	झ्र	ञ्र
KRA	KHRA	GRA	GHRA	ṄRA	CHRA	CHHR	JRA	JHRA	ÑRA



ट्र	ठ्र	ड्र	ढ्र	ण्र	त्र	थ्र	द्र	ध्र	न्र
ṬRA	ṬHRA	ḌRA	ḌHRA	ṆRA	TRA	THRA	DRA	DHRA	NRA



प्र	फ्र	ब्र	भ्र	म्र	य्र	र्र	ल्र	व्र
PRA	PHRA	BRA	BHRA	MRA	YRA	RRA	LRA	VRA



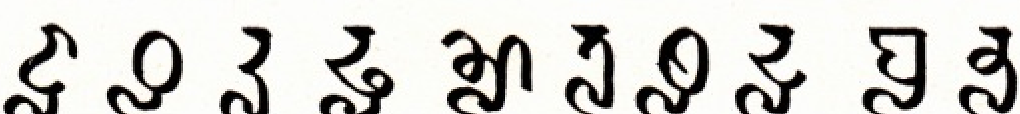
श्र	ष्र	स्र	ह्र	क्ष्र	त्र	ज्ञ्र
SHRA	ṢRA	SRA	HRA	KṢRA	TRA	JÑRA

ल संयुक्त व्यञ्जन

CONSONANT WITH LA ADDED TO IT



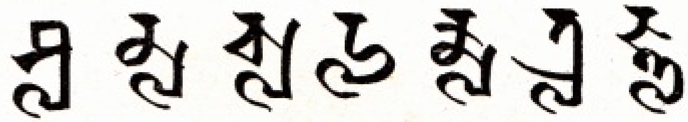
क्ल	ख्ल	ग्ल	घ्ल	ङ्ल	च्ल	छ्ल	ज्ल	झ्ल	ञ्ल
KLA	KHLA	GLA	GHLA	ṄLA	CHLA	CHHLA	JLA	JHLA	ÑLA



ट्ल	ठ्ल	ड्ल	ढ्ल	ण्ल	त्ल	थ्ल	द्ल	ध्ल	न्ल
ṬLA	ṬHLA	ḌLA	ḌHLA	ṆLA	TLA	THLA	DLA	DHLA	NLA



प्ल	फ्ल	ब्ल	भ्ल	म्ल	य्ल	र्ल	ल्ल	व्ल
PLA	PHLA	BLA	BHLA	MLA	YLA	RLA	LLA	VLA



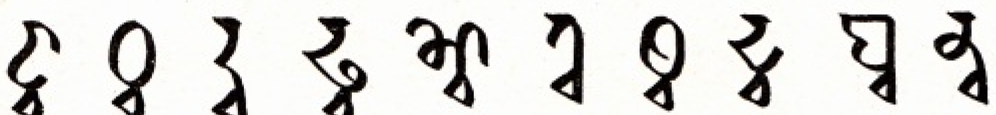
श्ल	ष्ल	स्ल	ह्ल	क्ष्ल	त्र्ल	ज्ञ्ल
SHLA	ṢLA	SLA	HLA	KṢLA	TRLA	JÑLA

व संयुक्त व्यञ्जन

CONSONANT WITH VA ADDED TO IT



क्व	ख्व	ग्व	घ्व	ङ्व	च्व	छ्व	ज्व	झ्व	ञ्व
KVA	KHVA	GVA	GHVA	ṄVA	CHVA	CHHVA	JVA	JHVA	ÑVA



ट्व	ठ्व	ड्व	ढ्व	ण्व	त्व	थ्व	द्व	ध्व	न्व
ṬVA	ṬHVA	ḌVA	ḌHVA	ṆVA	TVA	THVA	DVA	DHVA	NVA

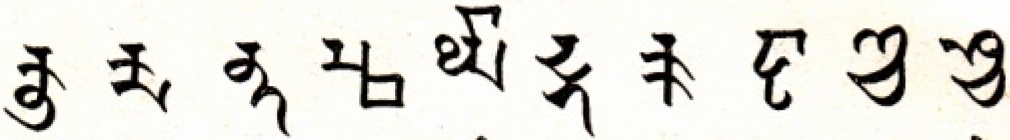


प्व	फ्व	ब्व	भ्व	म्व	य्व	र्व	ल्व	व्व
PVA	PHVA	BVA	BHVA	MVA	YVA	RVA	LVA	VVA

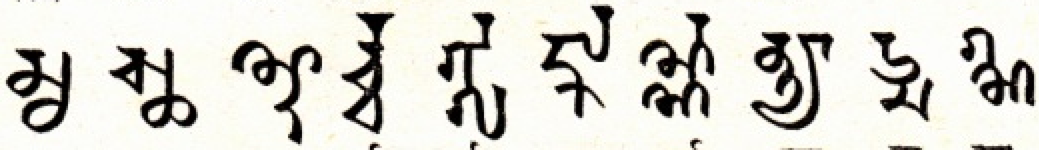


श्व	ष्व	स्व	ह्व	क्ष्व	त्र्व	ज्ञ्व
SHVA	ṢVA	SVA	HVA	KṢVA	TRVA	JÑVA

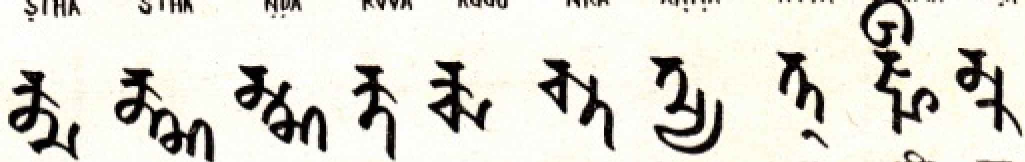
मिश्र वर्ण



क्न	क्म	न्त	म्ब	र्या	द्भ	क्क	ट्टा	ञ्च	श्च
KNA	KMA	NTA	MBA	RYĀ	DBHA	KKA	ṬṬĀ	ÑCHA	SHCHA



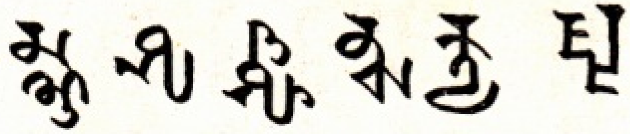
ष्ठ	स्थ	ण्ड	र्व्व	र्ग्गु	ङ्क	र्ण्ण	न्त्या	ह्म	ग्ण
ṢTHA	STHA	ṆḌA	RVVA	RGGU	ṄKA	RṆṆA	NTYĀ	HMA	GṆA



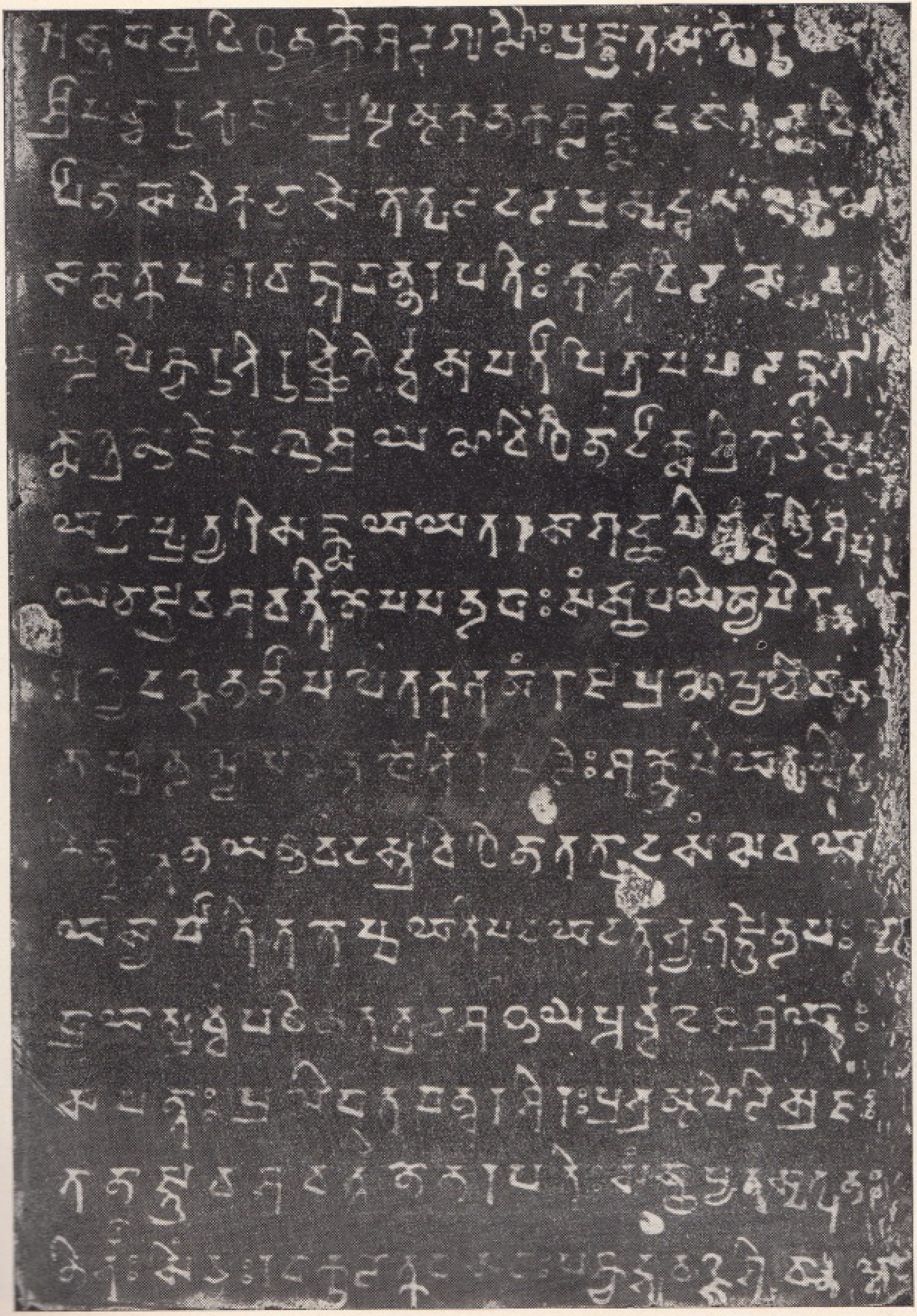
क्ष्म	क्ष्ण	ष्ण	क्त	क्स	स्त	त्म्य	तृ	ज्झी	ष्क
KṢMA	KṢṆA	ṢṆA	KTA	KSA	STA	TMYA	TṚ	JJHĪ	ṢKA



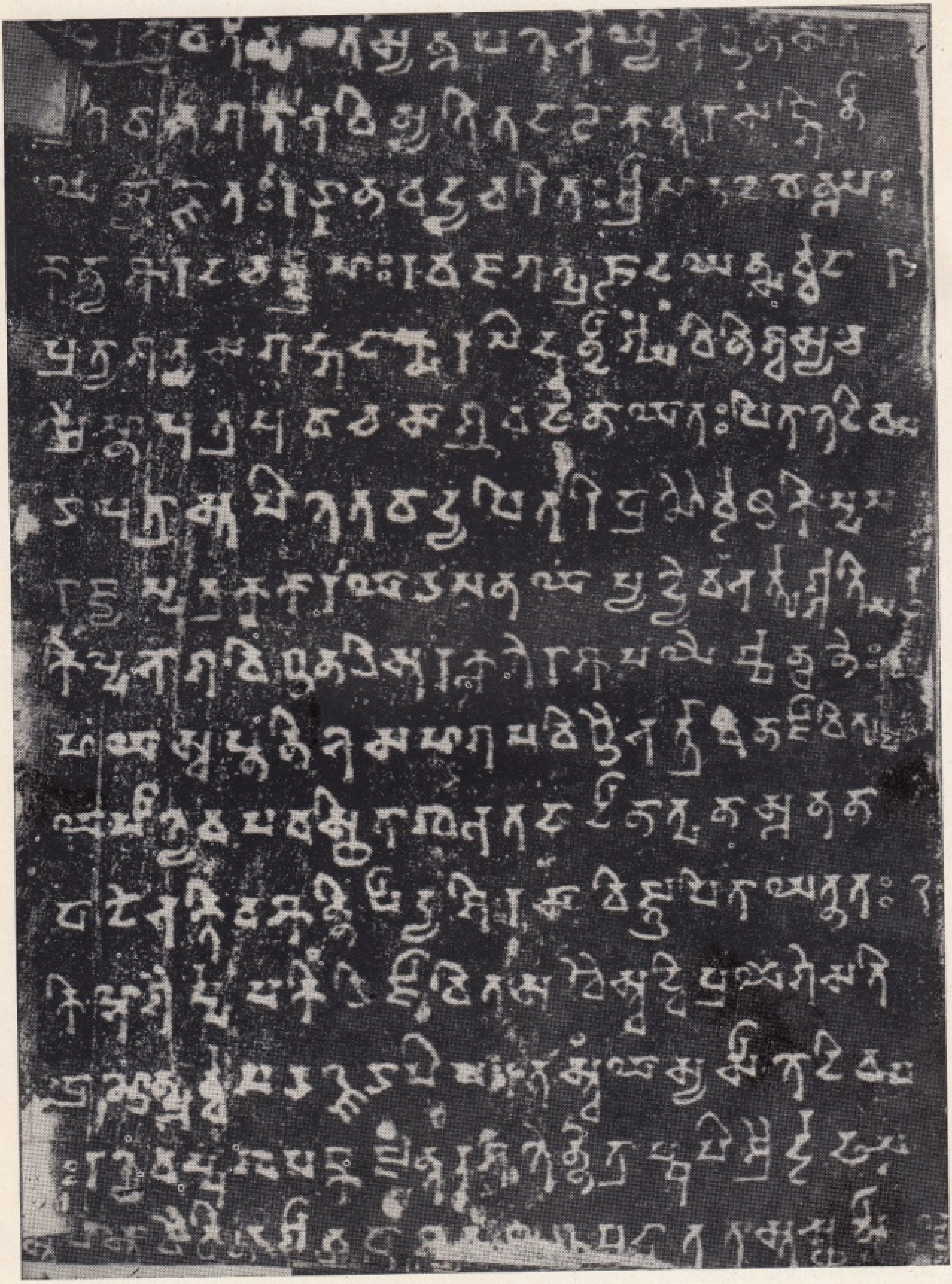
स्म	द्म	र्च्च	ञ्ज	र्ण्ण	श्री	ज्ञा	म्प	त्न्य	ॐ
SMA	DMA	RCHCHA	ÑJA	RṆṆA	SHRĪ	JÑĀ	MPA	TNYA	AUM



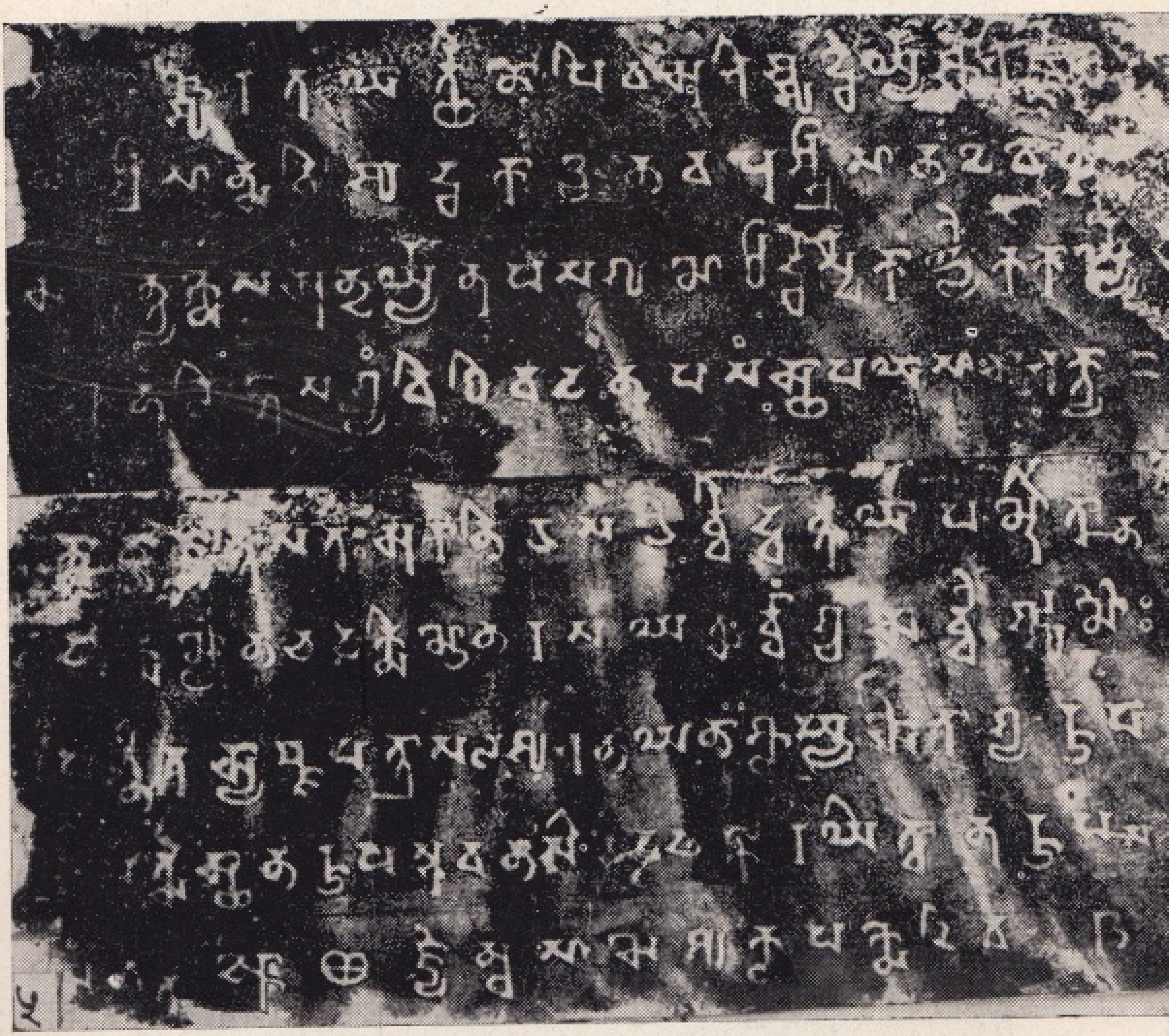
ष्णु	शु	ञ्शू	न्स	क्त्य	ज्जा
ṢṆU	SHU	ÑSHŪ	NSA	KTYA	JJĀ



चाङगुको– शिलास्तम्भ [पूर्वलिच्छवि लिपि



चाङ्गुको शिलास्तम्भ [पूर्वलिच्छवि लिपि]



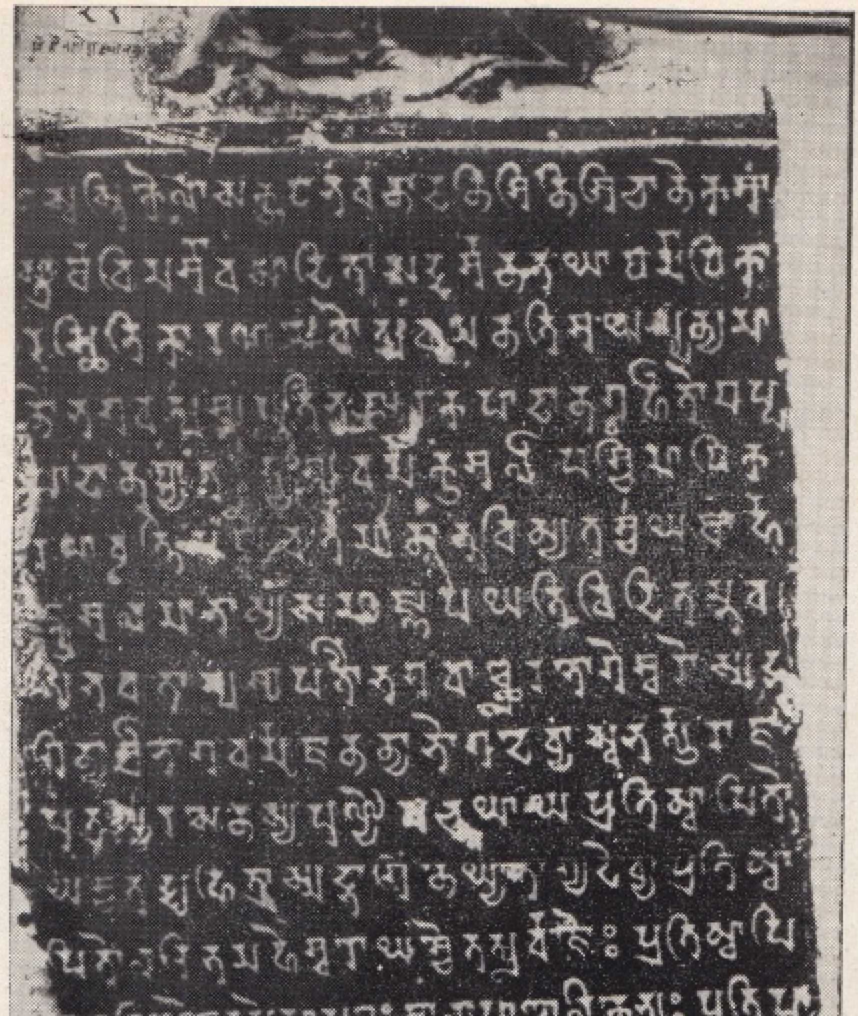
लाजिम्पाट स्थित– शिवलिङ्गमा अङ्कित पादपीठ लेख

[पूर्वलिच्छवि लिपि]

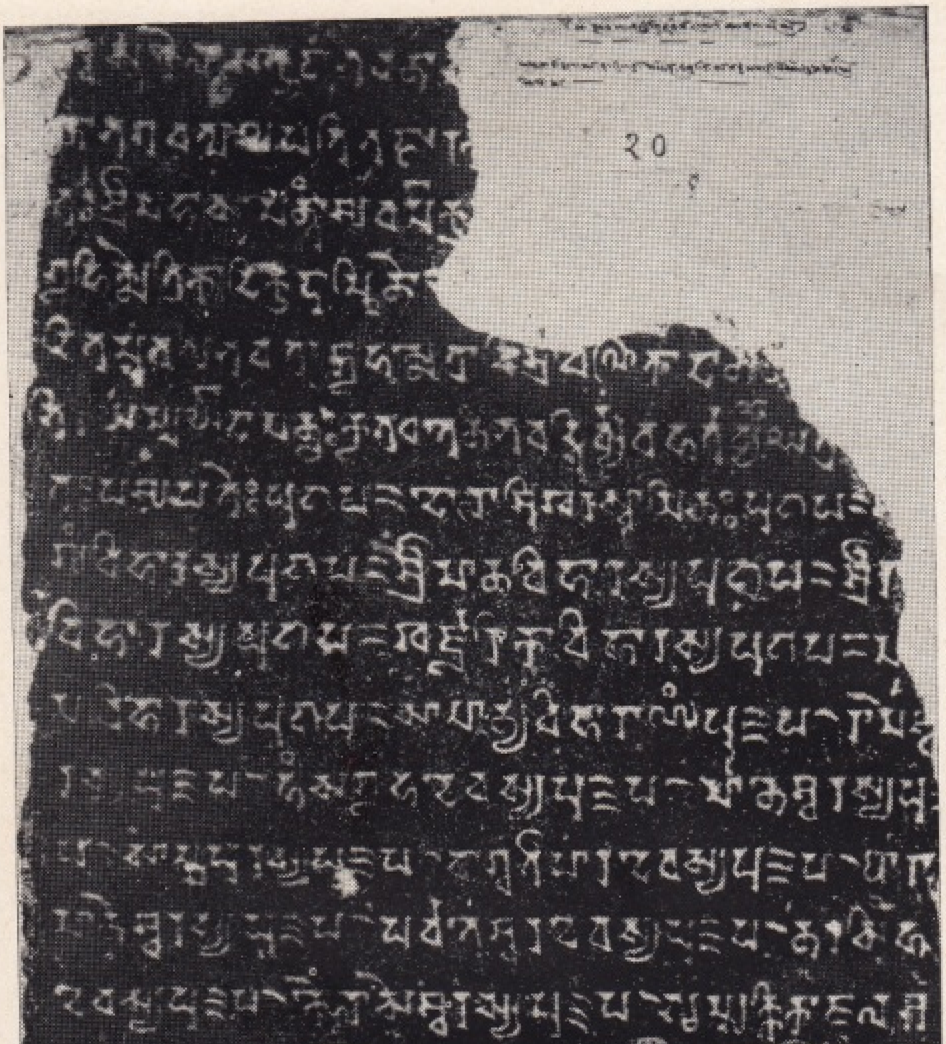


खोपासीको– शिलापत्र

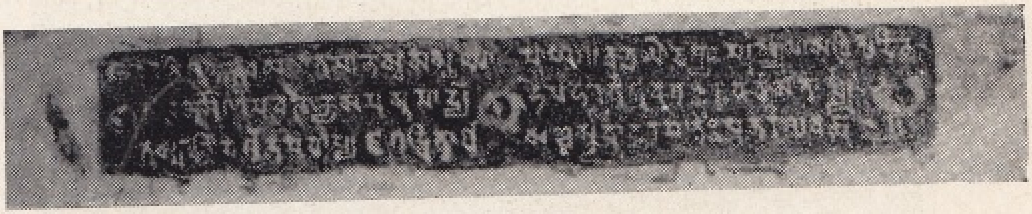
[पूर्वलिच्छवि लिपि]



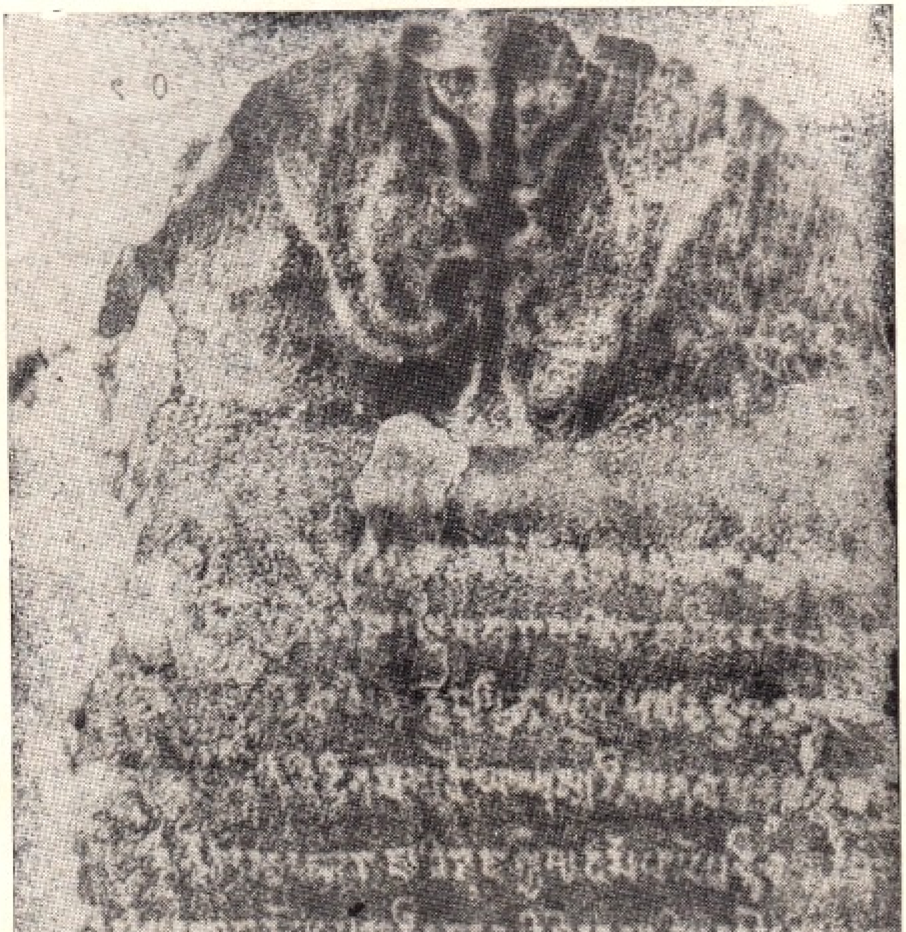
पशुपति चौबाटोमा रहेको– शिलापत्र
[पूर्वलिच्छवि लिपि]



हाडिगाउँको– शिलापत्र
[पूर्वलिच्छवि लिपि]



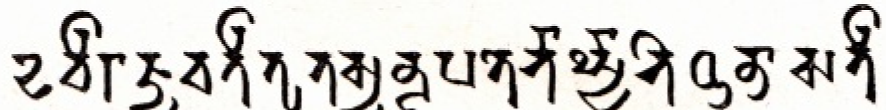
चाङ्गुनारायणको सुवर्णपत्र
[पूर्वलिच्छवि लिपि]



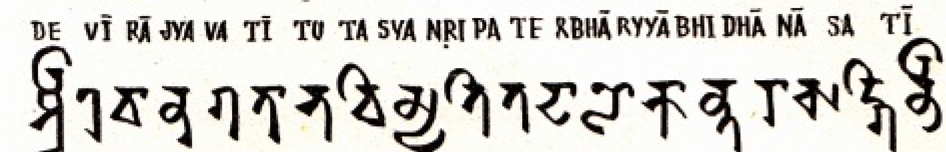
चितलाङको– शिलापत्र
[पूर्वलिच्छवि लिपि]

चांगु नारायणस्थित मानदेवको

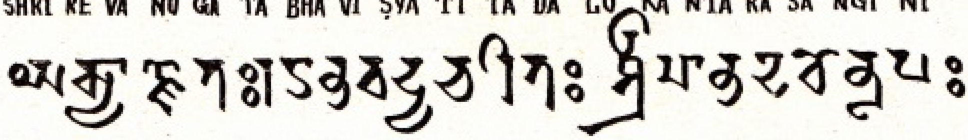
स्तम्भाभिलेख



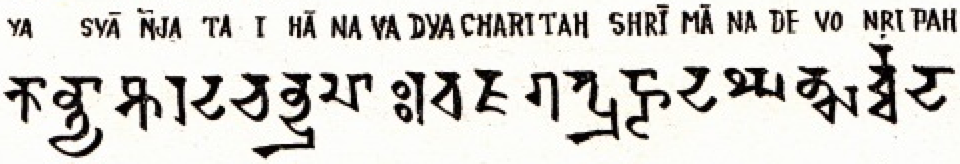
दे वी राज्य व ती तु त स्य नृ प ते र्भा र्य्या भि धा ना स ती
DE VĪ RĀ JYA VA TĪ TU TA SYA NṚI PA TE RBHĀ RYYĀ BHI DHĀ NĀ SA TĪ



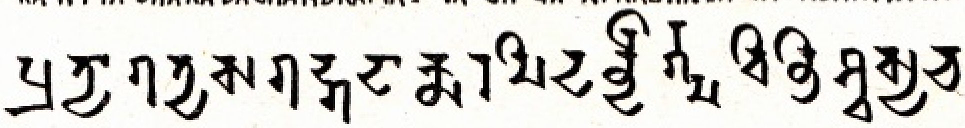
श्री रे वा नु ग ता भ वि ष्य ति त दा लो का न्त रा स ङ्गि नी
SHRĪ RE VĀ NU GA TĀ BHA VI ṢYA TI TA DĀ LO KĀ NTA RĀ SA ṄGI NĪ



य स्या ञ्जा त इ हा न व द्य च रि तः श्री मा न दे वो नृ पः
YA SYĀ ÑJA TA I HĀ NA VA DYA CHARI TAH SHRĪ MĀ NA DE VO NṚI PAH



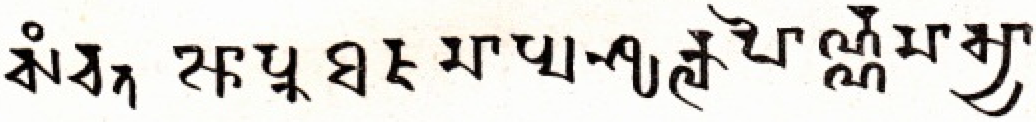
का न्त्या शा र द च न्द्र मा इ व ज ग न्प्र ल्हा द य न्स र्व्व दा
KĀ NTYĀ SHĀ RA DA CHANDRA MĀ I VA JA GA NPRALHĀ DA YA NSARVVA DĀ



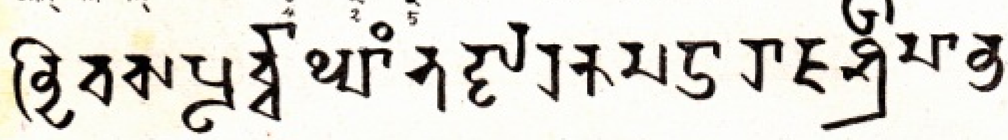
प्र त्या ग त्य स ग द्ग दा क्ष र मि द न्दी र्घम् वि नि श्व स्य च
PRA TYĀ GA TYA SA GA DGA DĀ KṢA RA MI DA NDĪ RGAM VI NI SHVASYA CHA

अभ्यासका निमित्त उदाहरण

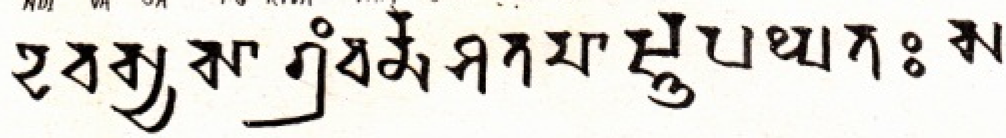
राजा मानदेवकी रानी विजयस्वामिनीले स्थापना गरेको पूर्व१नं. पलाञ्चोकमा रहेको विजयश्रीभगवती स्थानको अभिलेख:-



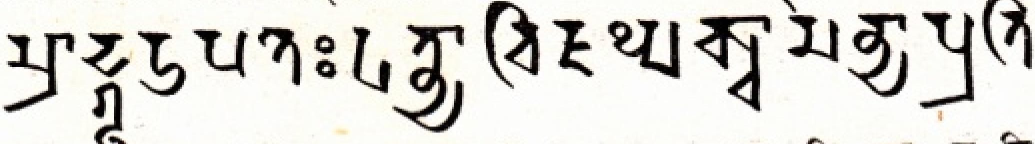
सं व त् फ थ ज मा घ शु क्ल पौ र्ण मा स्या
SAM VA TA 4 2 5 MĀ GHA SHU KLA PAU RNNA MĀ SYĀ



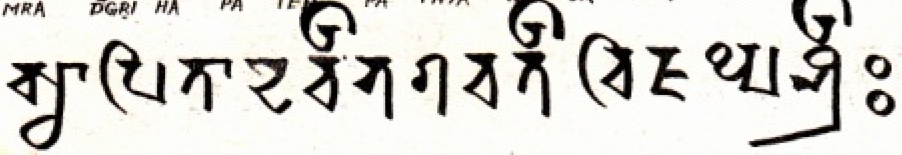
न्दि व स पू र्व्वा यां भ ट्टा र क म हा रा ज श्री मा न
NDI VA SA PŪ RVVĀ YĀM BHA TTĀ RA KA MA HĀ RĀ JA SHRĪ MĀ NA



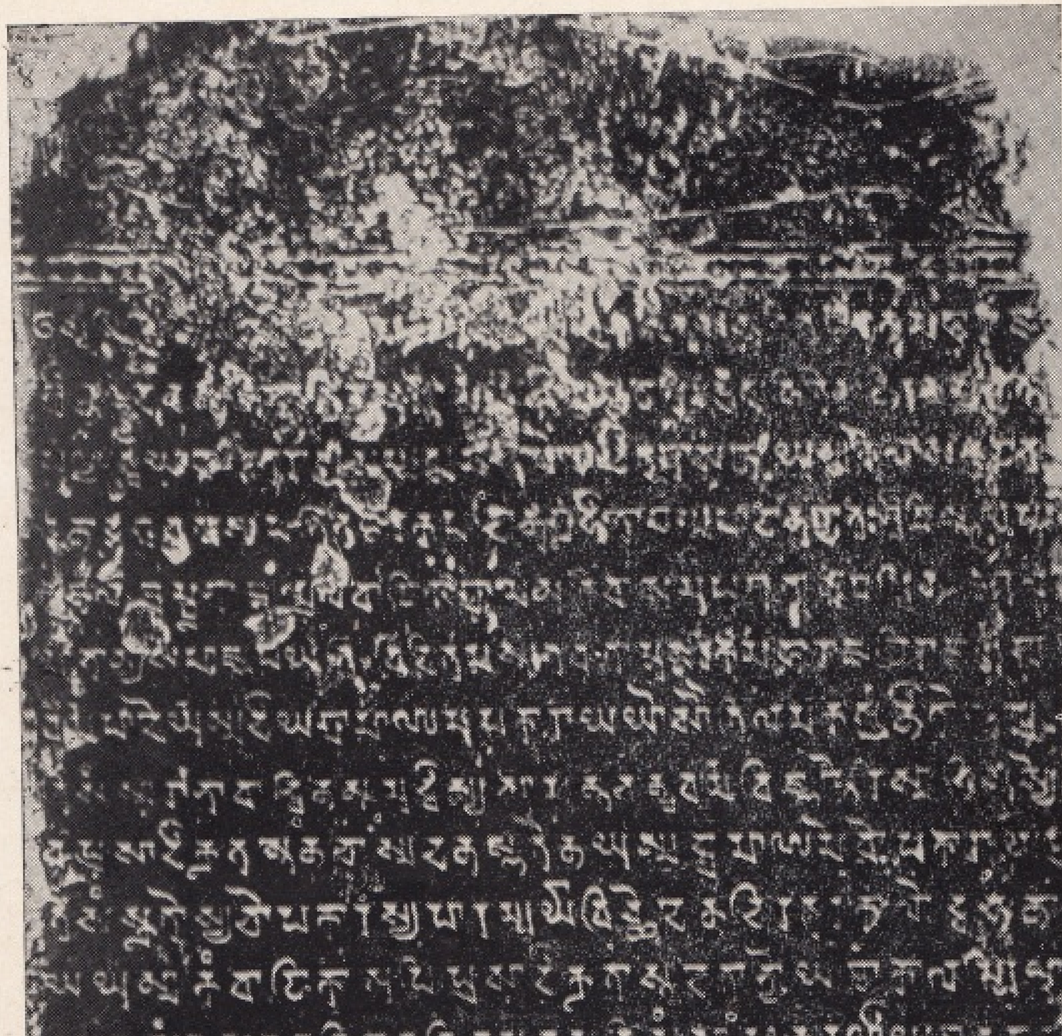
दे व स्य सा ग्रं व र्ष श त मा ज्ञा प य तः स
DE VA SYA SĀ GRAM VA RṢA SHA TA MĀ JÑĀ PA YA TAH SA



म्रा ड्गृ ह प तेः प त्न्या वि ज य स्वा मि न्या प्र ति
MRĀ DGRI HA PA TEH PA TNYĀ VI JA YA SVĀ MI NYĀ PRA TI



स्था पि ता दे वी भ ग व ती वि ज य श्री:
STHĀ PI TĀ DE VĪ BHA GA VA TĪ VI JA YA SHRĪH



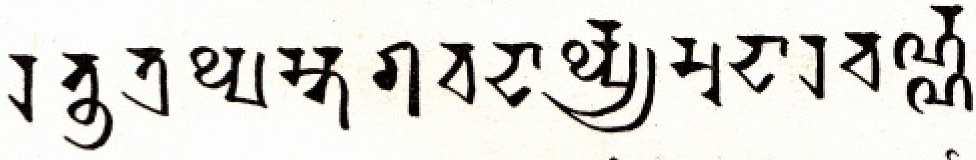
ल.पु. तङ्याल टोलको–शिलापत्र
[पूर्व लिच्छवि लिपि]



आदेश्वर स्थानको शिलापत्र
[पूर्व लिच्छवि लिपि]

काठमाण्डू स्थित टेबहालका टुँटेधाराको

शिलाभिलेख



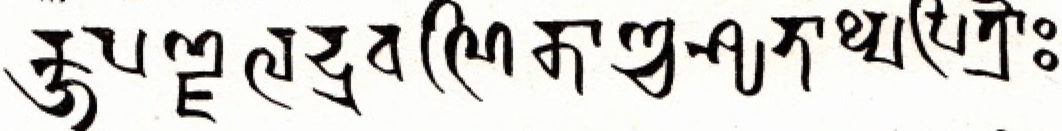
र त्न त्र य म्भ ग व दा र्य्य मु दा र व र्ण्ण

RA TNA TRA YA MBHA GA VA DĀ RYYA MU DĀ RA VA RṆṆA



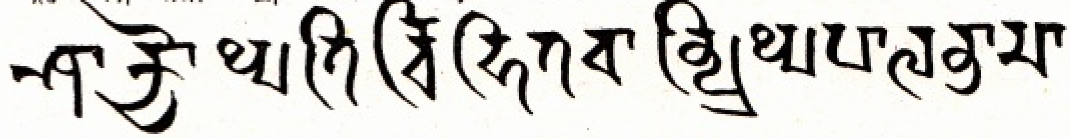
मु द्धि श्य स त्व प रि भो ग नि मि त्त मे नौ

MU DDI SHYA SA TVA PA RI BHO GA NI MI TTA ME TAU



कू प ञ्ज ल द्रु व णि का ञ्च शु भा य पि त्रो:

KŪ PA ÑJA LA DRA VA ṆI KĀ ÑCHA SHU BHĀ YA PI TROḤ



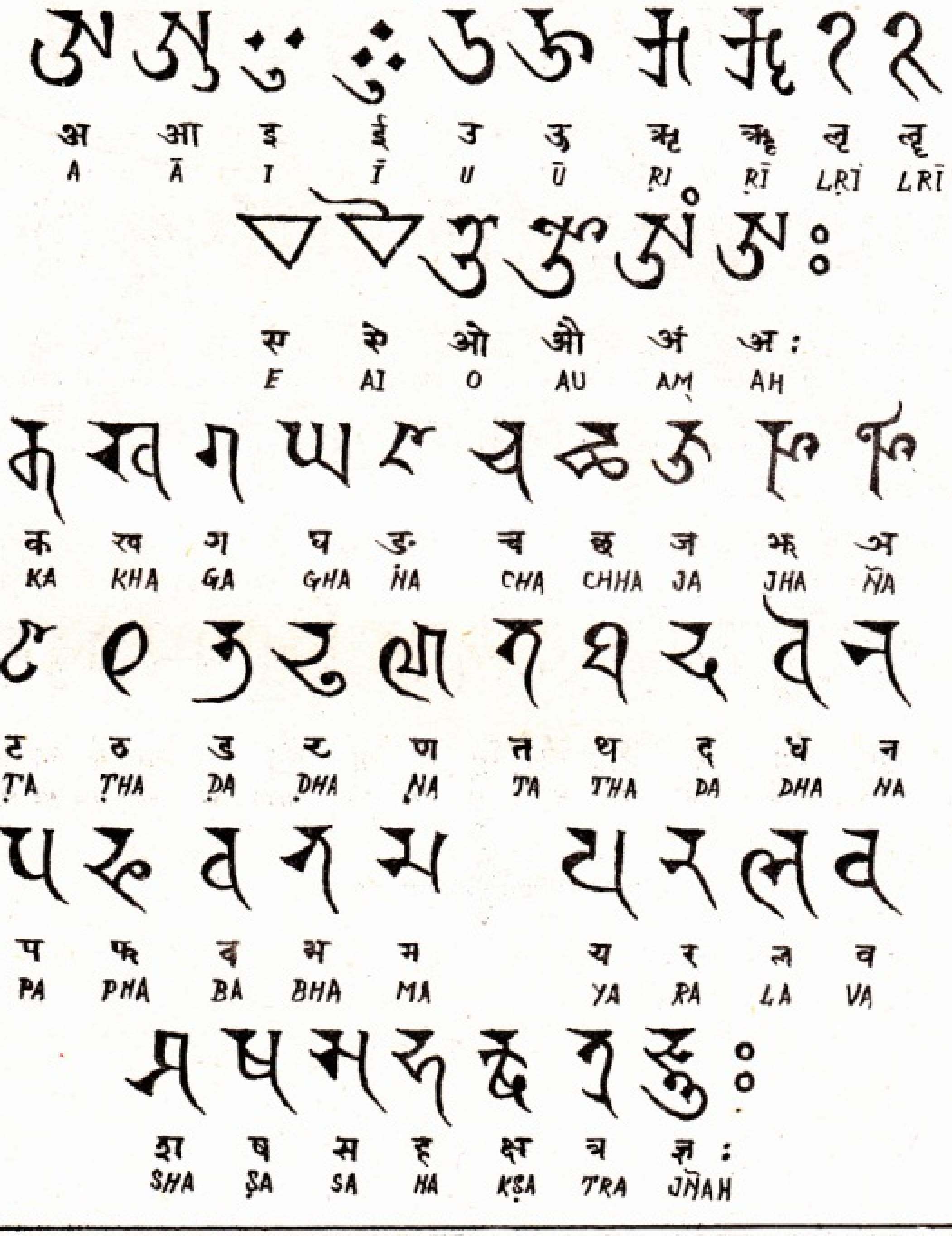
शा क्यो य ति र्वि हि त वा न्प्रि य पा ल ना मा

SHĀ KYO YA TI RVI HI TA VĀ NPRI YA PĀ LA NĀ MĀ

उत्तरलिच्छवि (कुटिल) लिपि

स्वर, व्यञ्जन

VOWEL, CONSONANT



LETTER WITH A VOWEL ADDED TO-IT

स्वर संयुक्त वर्ण



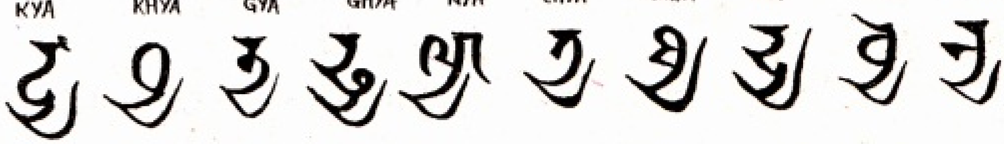
क	का	कि	की	कु	कू	कृ	कॄ	के	कै	को	कौ	कं	कः
KA	KĀ	KI	KĪ	KU	KŪ	KṚI	KṚĪ	KE	KAI	KO	KAU	KAṂ	KAḤ

य संयुक्त व्यञ्जन

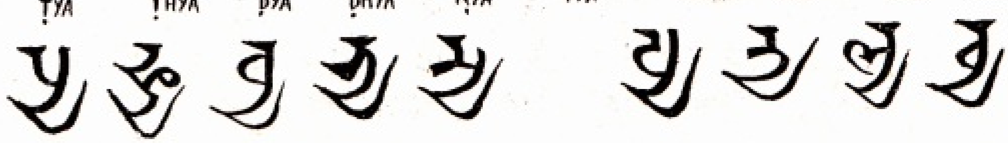
CONSONANT WITH YA ADDED TO IT



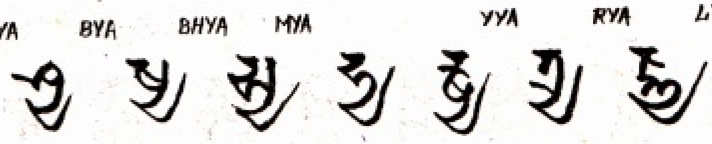
क्य	ख्य	ग्य	घ्य	ङ्य	च्य	छ्य	ज्य	झ्य	ञ्य
KYA	KHYA	GYA	GHYA	ṄYA	CHYA	CHHYA	JYA	JHYA	ÑYA



ट्य	ठ्य	ड्य	ढ्य	ण्य	त्य	थ्य	द्य	ध्य	न्य
ṬYA	ṬHYA	ḌYA	ḌHYA	ṆYA	TYA	THYA	DYA	DHYA	NYA

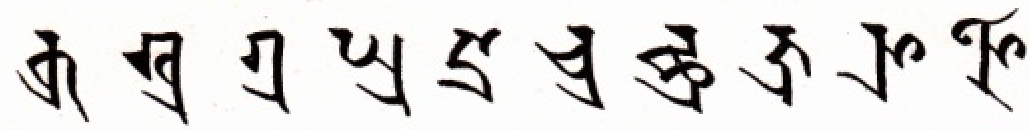


प्य	फ्य	ब्य	भ्य	म्य	य्य	र्य	ल्य	व्य
PYA	PHYA	BYA	BHYA	MYA	YYA	RYA	LYA	VYA

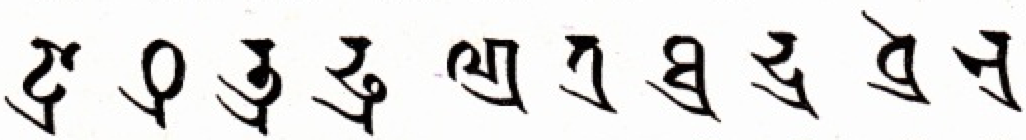


श्य	ष्य	स्य	ह्य	क्ष्य	त्र्य	ज्ञ्य
SHYA	ṢYA	SYA	HYA	KṢYA	TRYA	JÑYA

र संयुक्त व्यञ्जन



क्र	ख्र	ग्र	घ्र	ङ्र	च्र	छ्र	ज्र	झ्र	ञ्र
KRA	KHRA	GRA	GHRA	ṄRA	CHRA	CHHRA	JRA	JHRA	ÑRA



ट्र	ठ्र	ड्र	ढ्र	ण्र	त्र	थ्र	द्र	ध्र	न्र
ṬRA	ṬHRA	ḌRA	ḌHRA	ṆRA	TRA	THRA	DRA	DHRA	NRA



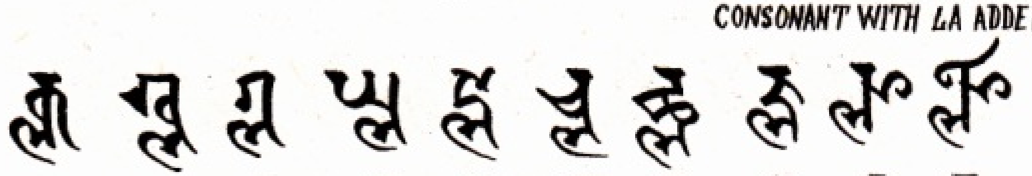
प्र	फ्र	ब्र	भ्र	म्र	य्र	र्र	ल्र	व्र
PRA	RHRA	BRA	BHRA	MRA	YRA	RRA	LRA	VRA



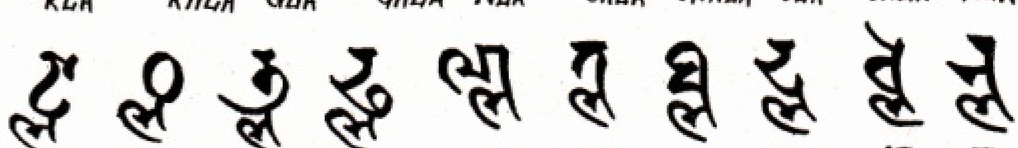
श्र	ष्र	स्र	ह्र	क्ष्र	त्र	ज्ञ्र
SHRA	ṢRA	SRA	HRA	KṢRA	TRA	JÑRA

ल संयुक्त व्यञ्जन

CONSONANT WITH LA ADDED TO IT



क्ल	ख्ल	ग्ल	घ्ल	ङ्ल	च्ल	छ्ल	ज्ल	झ्ल	ञ्ल
KLA	KHLA	GLA	GHLA	ṄLA	CHLA	CHHLA	JLA	JHLA	ÑLN

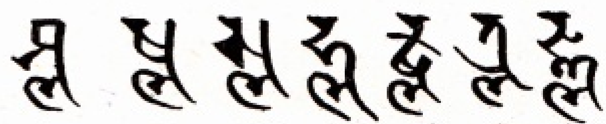


ट्ल	ठ्ल	ड्ल	ढ्ल	ण्ल	त्ल	थ्ल	द्ल	ध्ल	न्ल
ṬLA	ṬHLA	ḌLA	ḌHLA	ṆLA	TLA	THLA	DLA	DHLA	NLA



प्ल फ्ल ब्ल भ्ल म्ल य्ल र्ल ल्ल व्ल

PLA PHLA BLA BHLA MLA YLA RLA LLA VLA

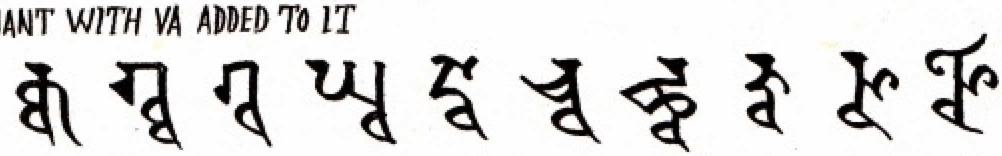


श्ल ष्ल स्ल ह्ल क्ष्ल त्र्ल ज्ञ्ल

SHLA ṢLA SLA HLA KṢLA TRLA JÑLA

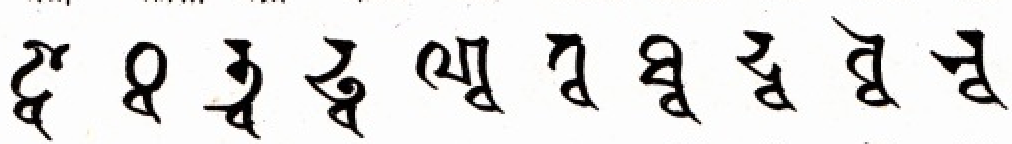
व संयुक्त व्यञ्जन

CONSONANT WITH VA ADDED TO IT



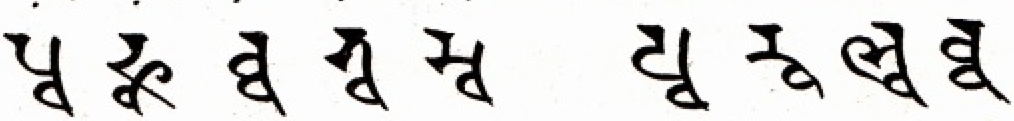
क्व ख्व ग्व घ्व ङ्व च्व छ्व ज्व झ्व ञ्व

KVA KHVA GVA GHVA ṄVA CHVA CHHVA JVA JHVA ÑVA



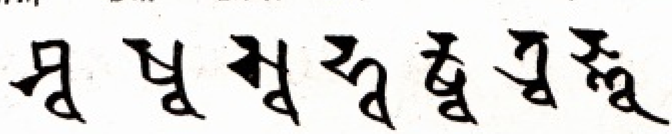
ट्व ठ्व ड्व ढ्व ण्व त्व थ्व द्व ध्व न्व

ṬVA ṬHVA ḌVA ḌHVA ṆVA TVA THVA DVA DHVA NVA



प्व फ्व ब्व भ्व म्व य्व र्व ल्व व्व

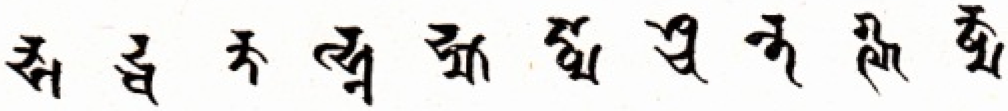
PVA PHVA BVA BHVA MVA YVA RVA LVA VVA



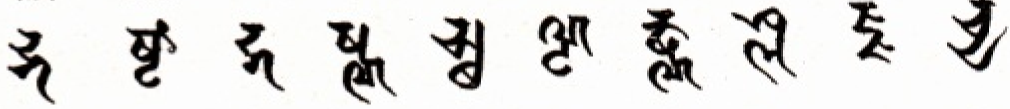
श्व ष्व स्व ह्व क्ष्व त्र्व ज्ञ्व

SHVA ṢVA SVA HVA KṢVA TRVA JÑVA

मिश्रवर्ण



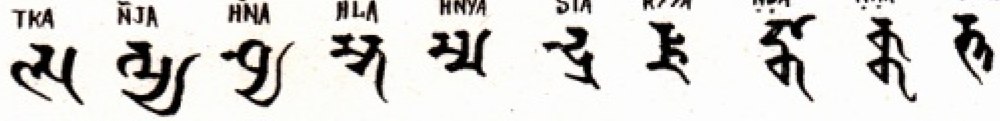
क्स	ढ्ढ	क्त	त्स्न	ह्म	ङ्घ	श्च	न्त	ग्ण	क्ष्म
KSA	DDHA	KTA	TSNA	HMA	ṄGHA	SHCHA	NTA	GṆA	KṢMA



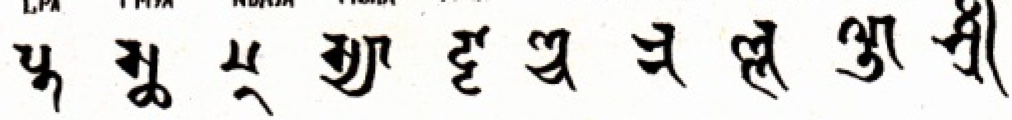
ड्भ	ष्ट	ड्ग	ष्ण	स्थ	ण्ट	क्ष्ण	श्ल	ज्ज	र्च्य
DBHA	ṢṬA	DGA	ṢṆA	STHA	ṆṬA	KṢṆA	SHLA	JJA	RCHYA



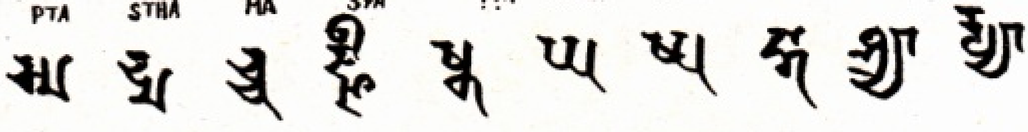
त्क	ञ्ज	ह्न	ह्ल	ह्न्य	स्त	र्य्य	ण्ड	ण्ण	च्छ
TKA	ÑJA	HNA	HLA	HNYA	STA	RYYA	ṆḌA	ṆṆA	CHCHHA



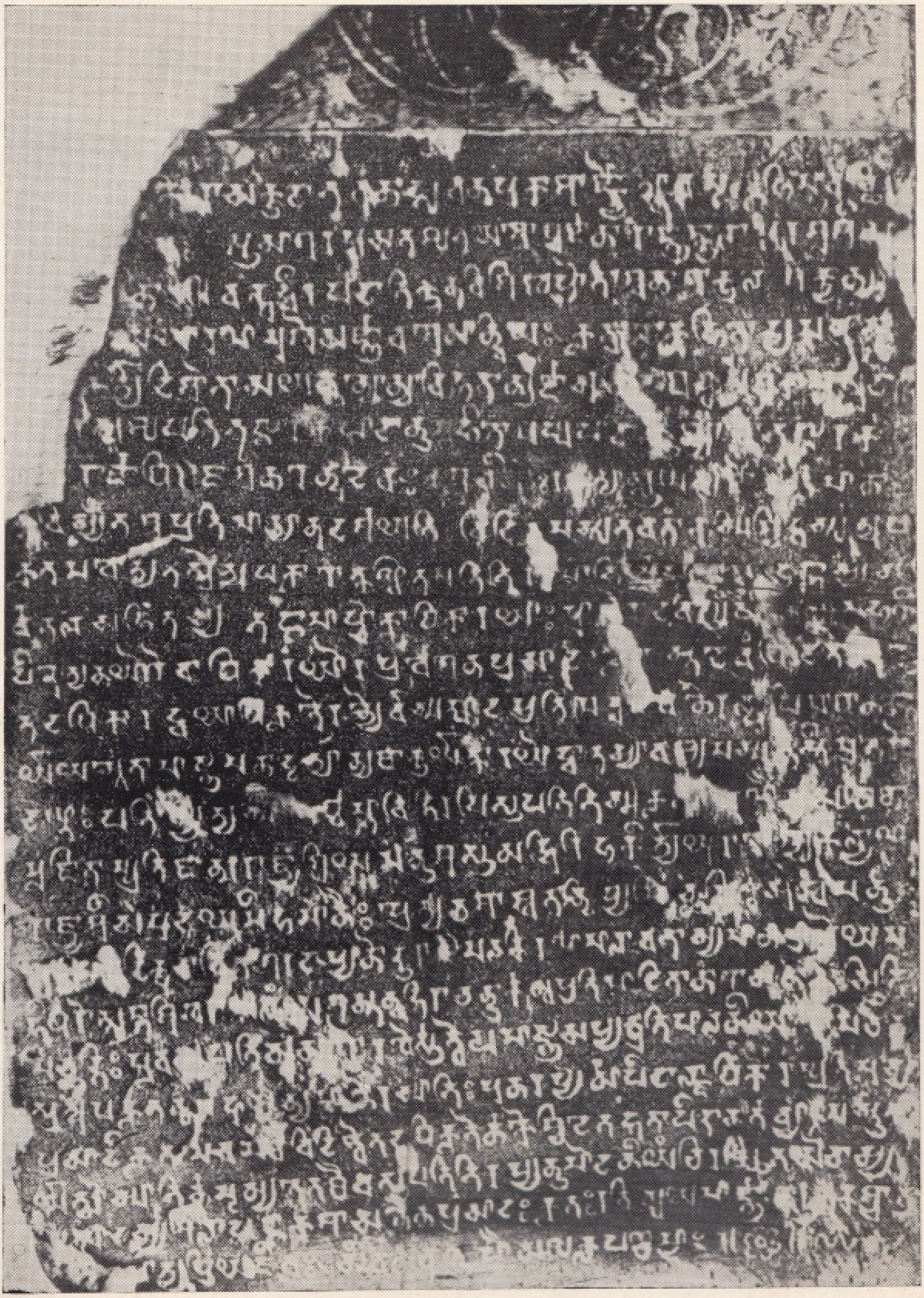
ल्प	त्म्य	न्ध्य	म्भ	म्म	न्द्र	रू	ङ्क	क्क	त्त
LPA	TMYA	NDHYA	MBHA	MMA	NDRA	RŪ	ṄKA	KKA	TTA



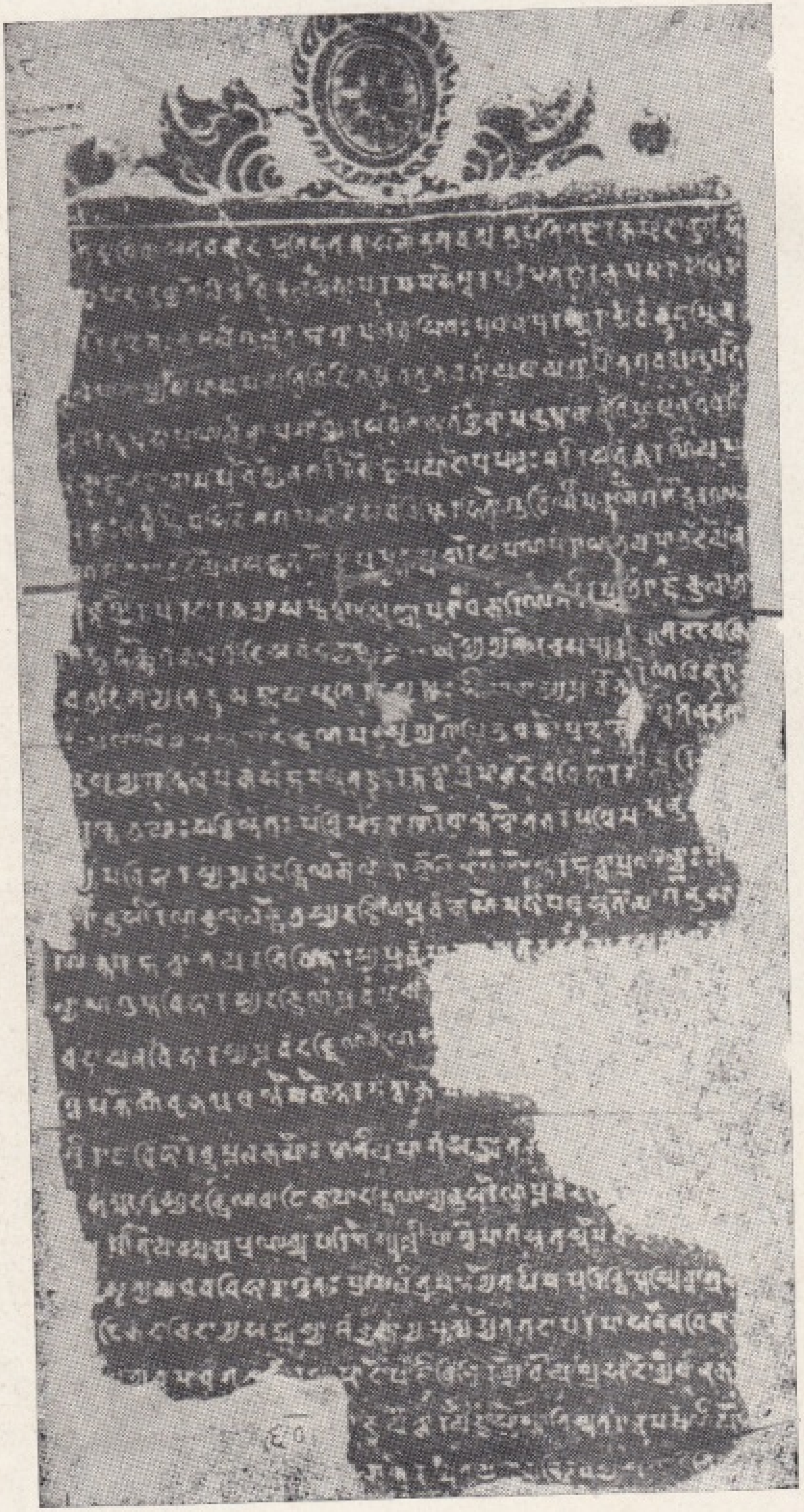
प्त	स्थ	म्र	स्या	ट्ट	ञ्च	न्न	ल्ल	ण्ड	श्री
PTA	STHA	MA	SYĀ	ṬṬA	ÑCHA	NNA	LLA	ṆḌA	SHRĪ



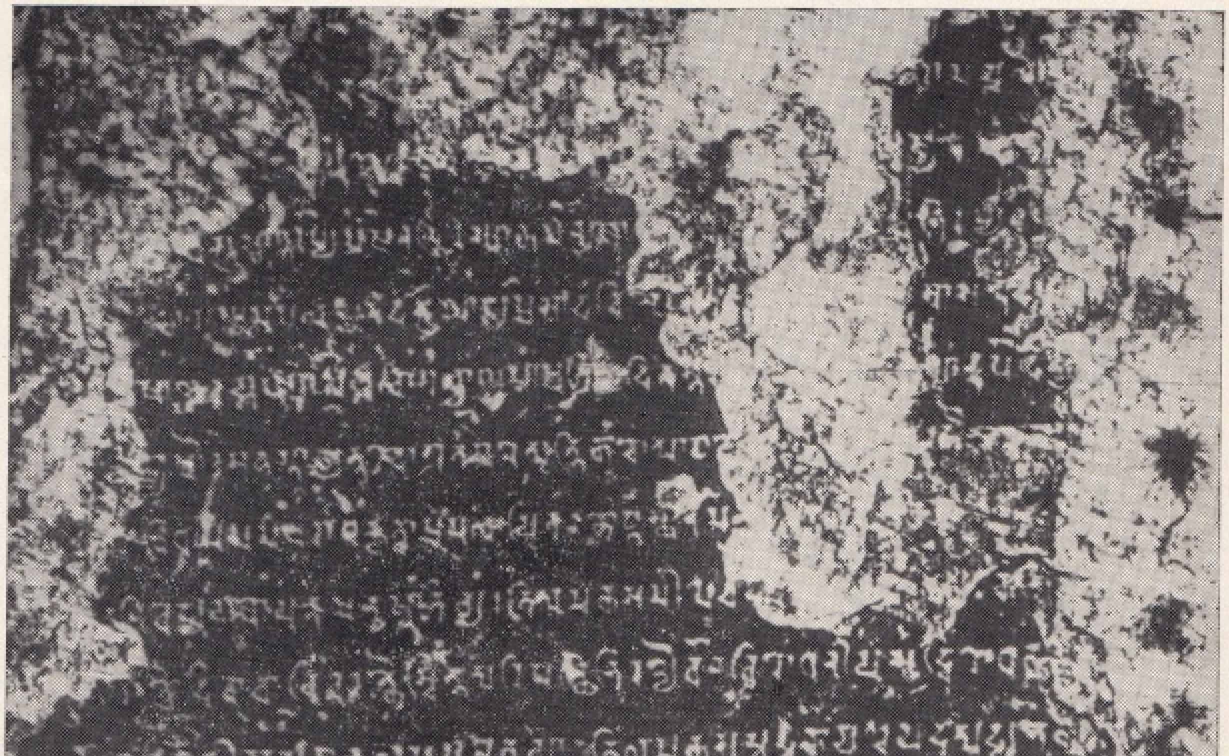
स्म	द्म	च्च	ज्झी	ष्क	प्प	ष्प	ङ्ग	श्र्या	र्य्या
SMA	DMA	CHCHA	JJHĪ	ṢKA	PPA	ṢPA	ṄGA	SHRYĀ	RYYĀ



मङ्गलबजार सुन ढोकाभित्रको शिलापत्र
[उत्तर लिच्छवि लिपि]



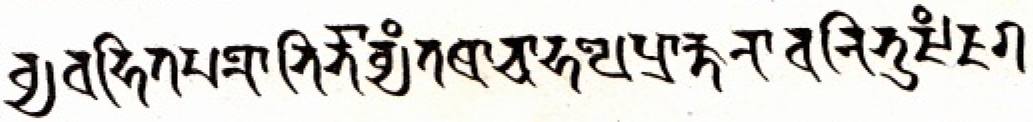
ल.पु. यङ्गुबाहालको– शिलापत्र
[उत्तर लिच्छवि लिपि]



ल.पु. टङ्गलटोल गैह्रिधाराको– शिलापत्र
[उत्तर लिच्छवि लिपि]

अभ्यासका निमित्त उदाहरण

ललितपुर टंगलटोल गेह्निधाराको शिलाभिलेख:-



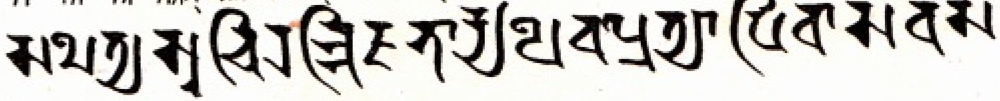
व्य व हि त म नो भि र्भा व्यं त था चा ह ये प्रा क्त ना व नि भु जां ज ग

VYA VA HI TA MA NO BHI RBHĀ VYAṂ TATHĀ CHĀ HA YE PRĀ KTA NĀ VA NI BHU JĀM JA GA



ती हि ता नां ध र्म्यां स्थि तिं स्थि ति कृ ता म नु पा ल ये यु र्ल क्ष्म्या

TĪ HI TĀ NĀṂ DHA RMYĀṂ STHI TIṂ STHI TI KṚI TĀ MA NU PĀ LA YE YU RLA KṢMYĀ



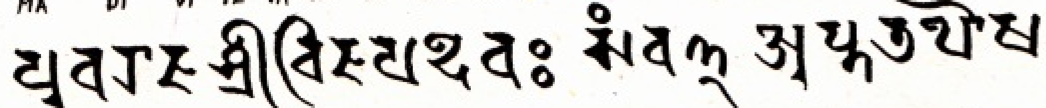
स मे त्य सु चि र न्नि ज भा र्या ये व प्रे त्या पि वा स व स

SA ME TYA SU CHI RA NNI JA BHĀ RYA YE VA PRE TYĀ PI VĀ SA VA SA



मा दि वि ते व से यु रि ति स्व य मा ज्ञा दू त क श्चा त्र

MĀ DI VI TE VA SE YU RI TI SVA YA MĀ JÑĀ DŪ TA KA SHCHĀ TRA



यु व रा ज श्री वि ज य दे व: संव त् आ ५ ८ पौ ष

YU VA RĀ JA SHRĪ VI JA YA DE VAH SAṂ VA T 2 4 8 PAUṢA



शु क्ल दि वा तृ ती य स्या म् ॥

SHU KLA DI VĀ TṚI TĪ YA SYĀ Ṃ

मध्य एशिया लिपि

स्वर

VOWEL



अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं	अः
A	Ā	I	Ī	U	Ū	E	AI	O	AU	AṂ	AH

व्यञ्जन

CONSONANT



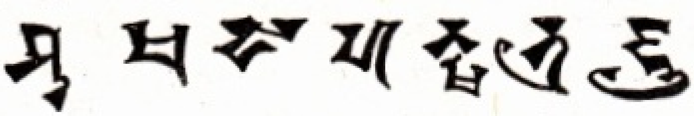
क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ
KA	KHA	GA	GHA	ṄA	CHA	CHHA	JA	JHA	ÑA



ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न
ṬA	ṬHA	ḌA	ḌHA	ṆA	TA	THA	DA	DHA	NA



प	फ	ब	भ	म	य	र	ल	व
PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	VA



श	ष	स	ह	क्ष	त्र	ज्ञ
SHA	ṢA	SA	HA	KṢA	TRA	JÑA

LETTER WITH A VOWEL ADDED TO IT

स्वर संयुक्त वर्ण



क	का	कि	की	कु	कू	के	कै	को	कौ	कं	क:
KA	KĀ	KI	KĪ	KU	KŪ	KE	KAI	KO	KAU	KAM	KAH

मिश्रवर्ण

COMBINED LETTERS



क्य	ख्र	क्ल	स्व	द्भु	ह्म	ध्यु	क्त	द्ध	र्व	ष्ठ	ङ्क
KYA	KHRA	KLA	SVA	DBHU	HMA	DHYU	KTA	DDHA	RVA	ṢṬHA	ṄKA



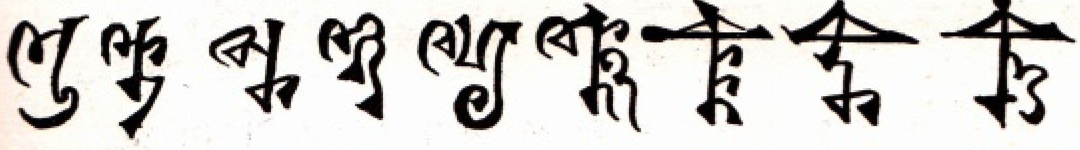
ञ्च	स्थ	र्ण्ण	श्च	श्री	त्न	च्छ	ह्ल	र्क्क
ÑCHA	STHA	RṆṆA	SHCHA	SHRĪ	TNA	CHCHHA	HLA	RKKA

NUMBER

संख्या



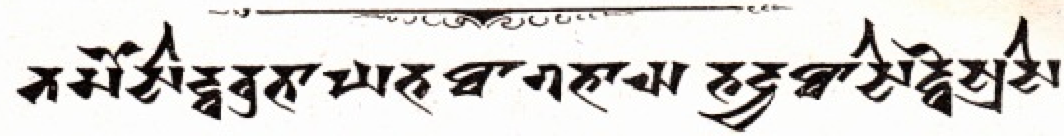
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10



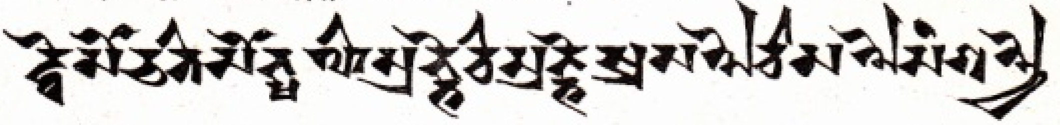
१००	२००	४००	७००	८००	९००	३०००	४०००	७०००
100	200	400	700	800	900	3000	4000	7000

मध्य एशिया लिपि अभ्यासका निमित्त

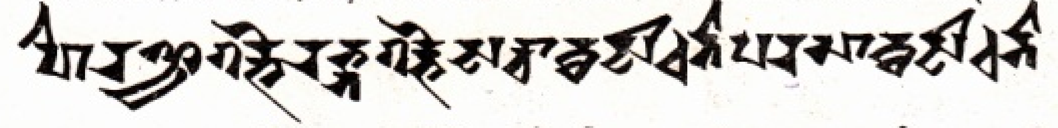
उदाहरण



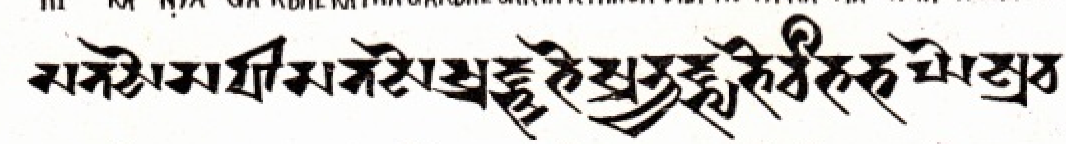
न मो सि द्ध ब्रता य त था ग ता य त द्य था सि द्धे सु सि
NA MO SI DDHA BRATĀ YA TA THĀ GA TĀ YA TA DYA THĀ SI DDHE SU SI



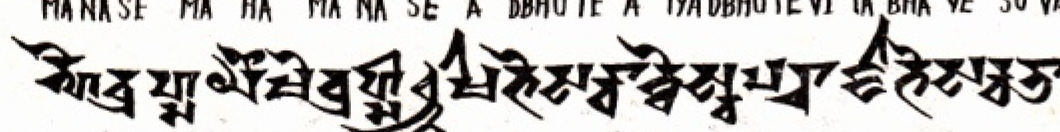
द्धे मो च नि मो क्ष णि मु क्ते वि मु क्ते अ म ले वि म ले मं ग ल्ये
DDHE MO CHA NI MO KṢA ṆI MU KTE VI MU KTE A MA LE VI MA LE MANGA LYE



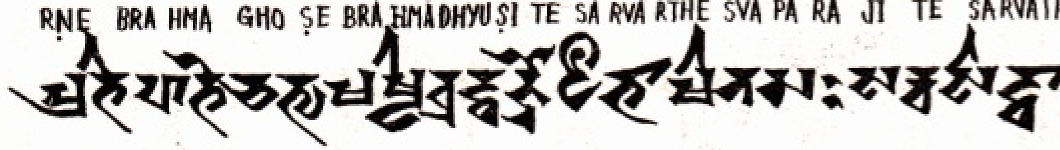
हि र ण्य ग र्भे र त्न ग र्भे स र्वा र्थ सा ध नि प र मा र्थ सा ध नि
HI RA ṆYA GA RBHE RATNA GARBHE SARVĀ RTHA SĀ DHA NI PA RA MĀ RTHA SĀ DHA NI



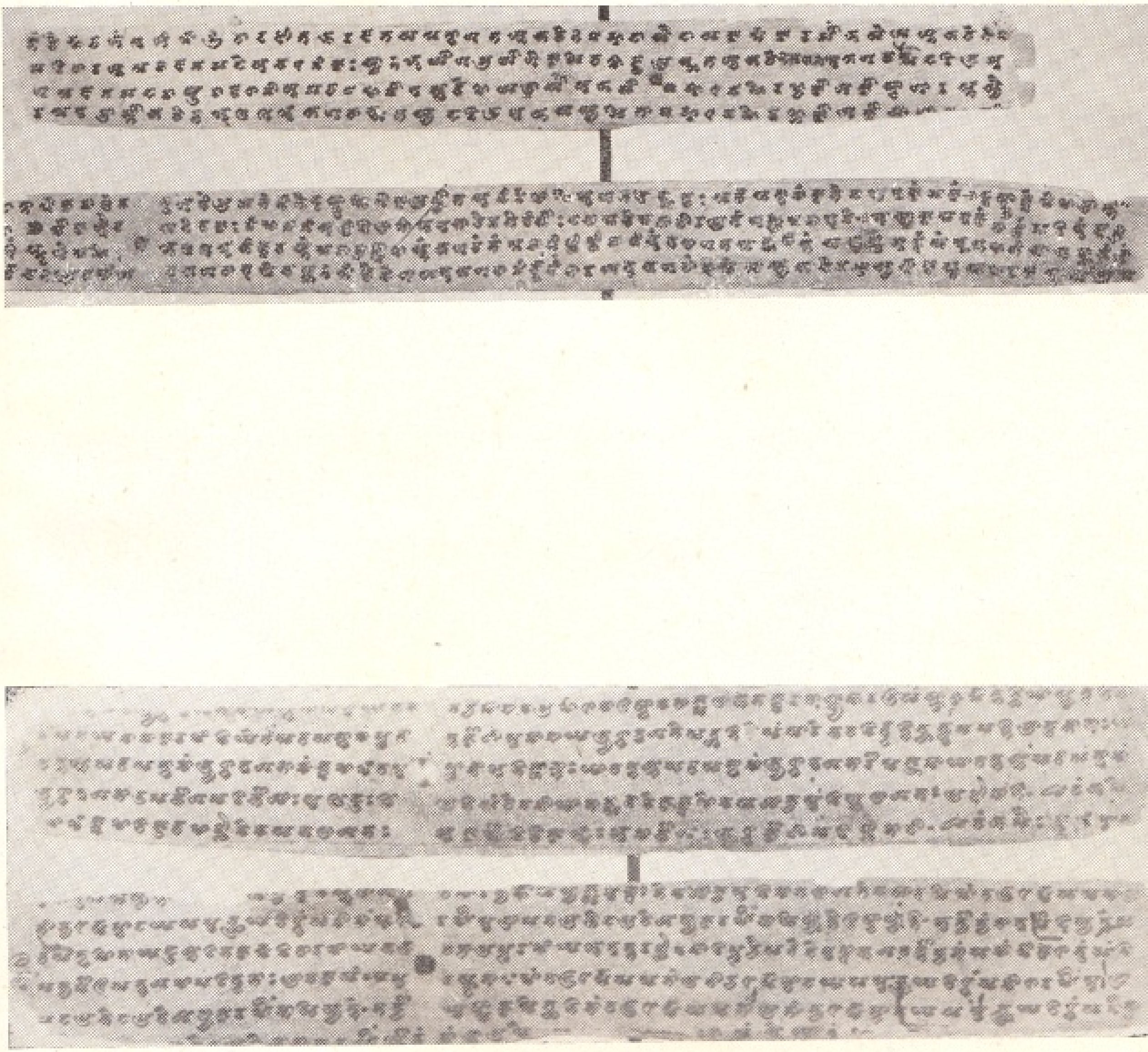
म न से म हा म न से अ द्भु ते अ त्य द्भु ते वी त भ ये सु व
MA NA SE MA HĀ MA NA SE A DBHU TE A TYA DBHU TE VĪ TA BHA YE SU VA



र्णे ब्र ह्म घो षे ब्र ह्मा ध्यु षि ते स र्वा र्थे स्व प रा जि ते स र्व त्रा
RṆE BRA HMA GHO ṢE BRA HMĀ DHYU ṢI TE SA RVĀ RTHE SVA PA RA JI TE SA RVA TRĀ



प्र ति ह ते च तु ष ष्टि बु द्ध को टी भा षि न मः स र्व सि द्धा
PRA TI HA TE CHA TU ṢA ṢṬI BU DDHA KOṬĪ BHĀ ṢI NA MAḤ SA RVA SI DDHĀ



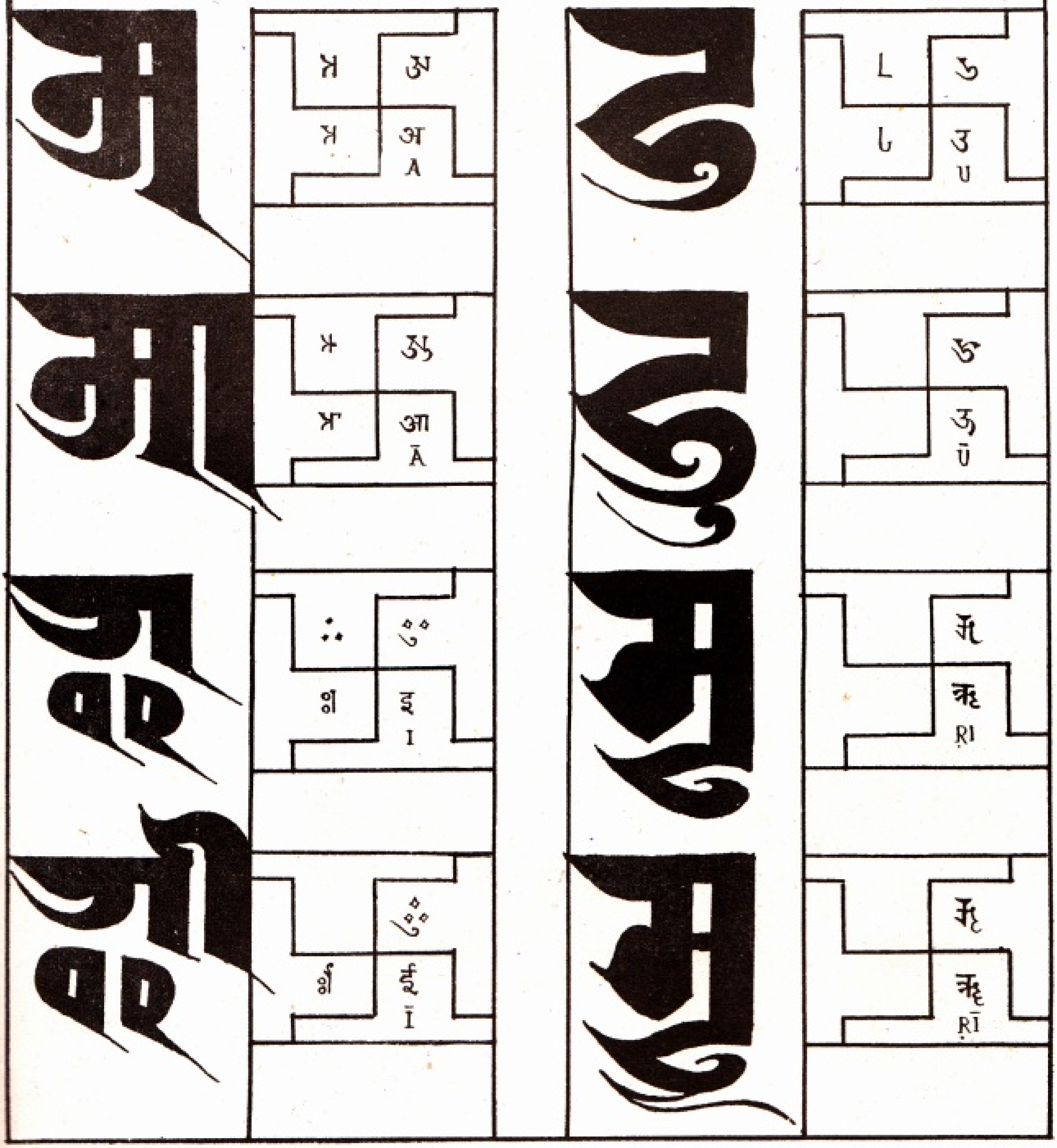
राष्ट्रिय अभिलेखालयमा रहेको– तालपत्र
[मध्यैशिया– खोतन लिपि]

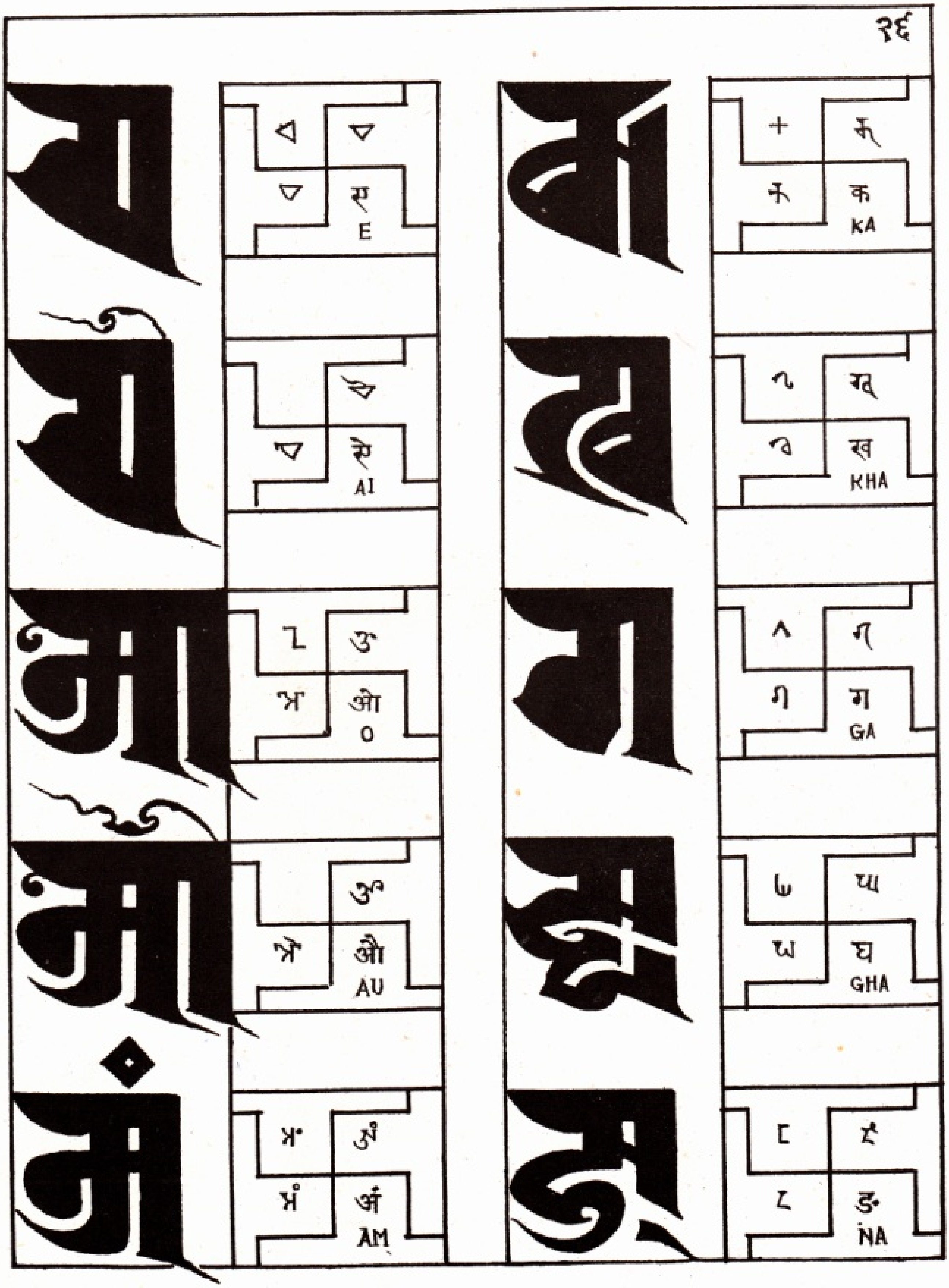
ORNAMENTEL SCRIPT (RANJANA)

रञ्जना लिपि

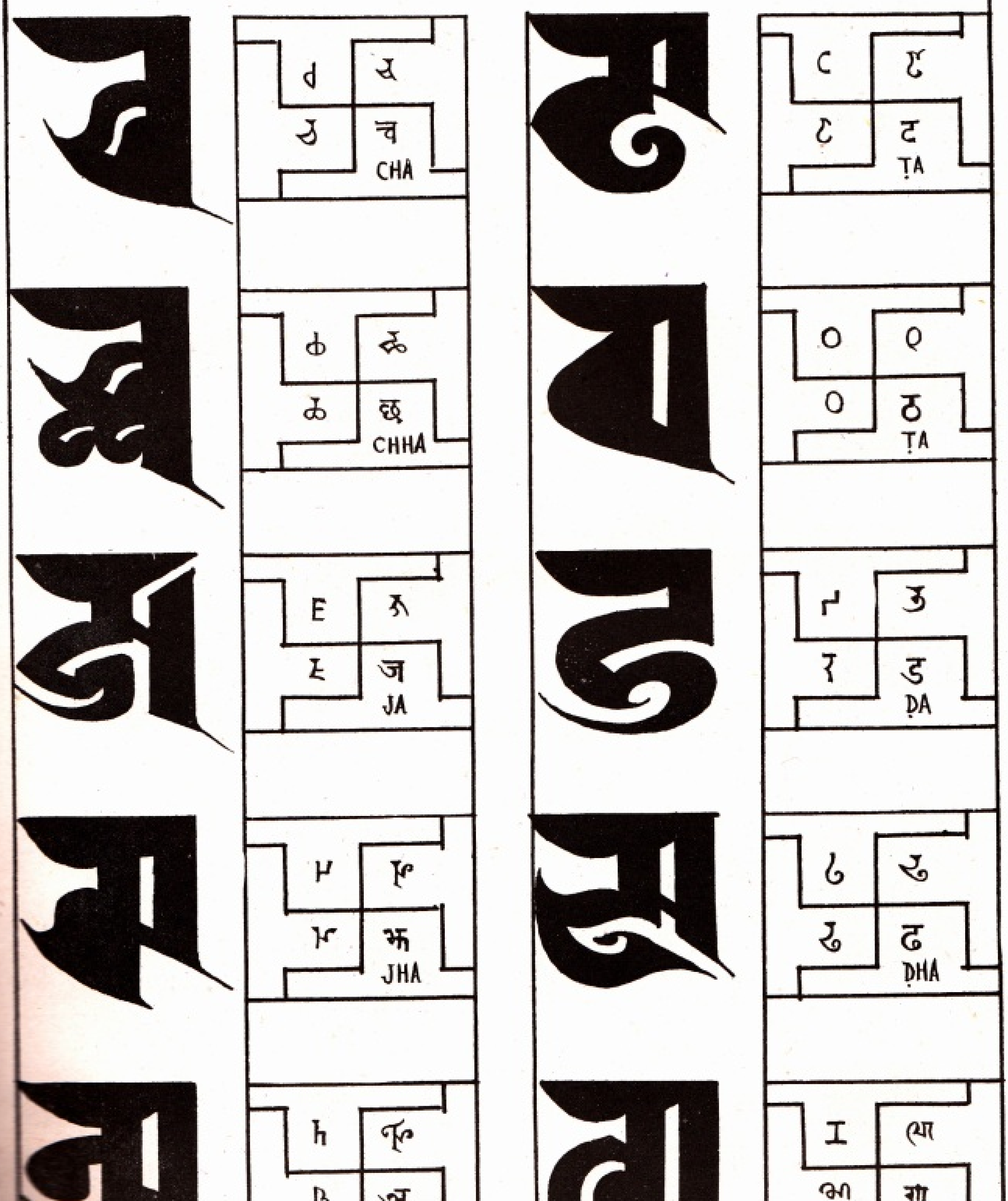
स्वर , व्यञ्जन

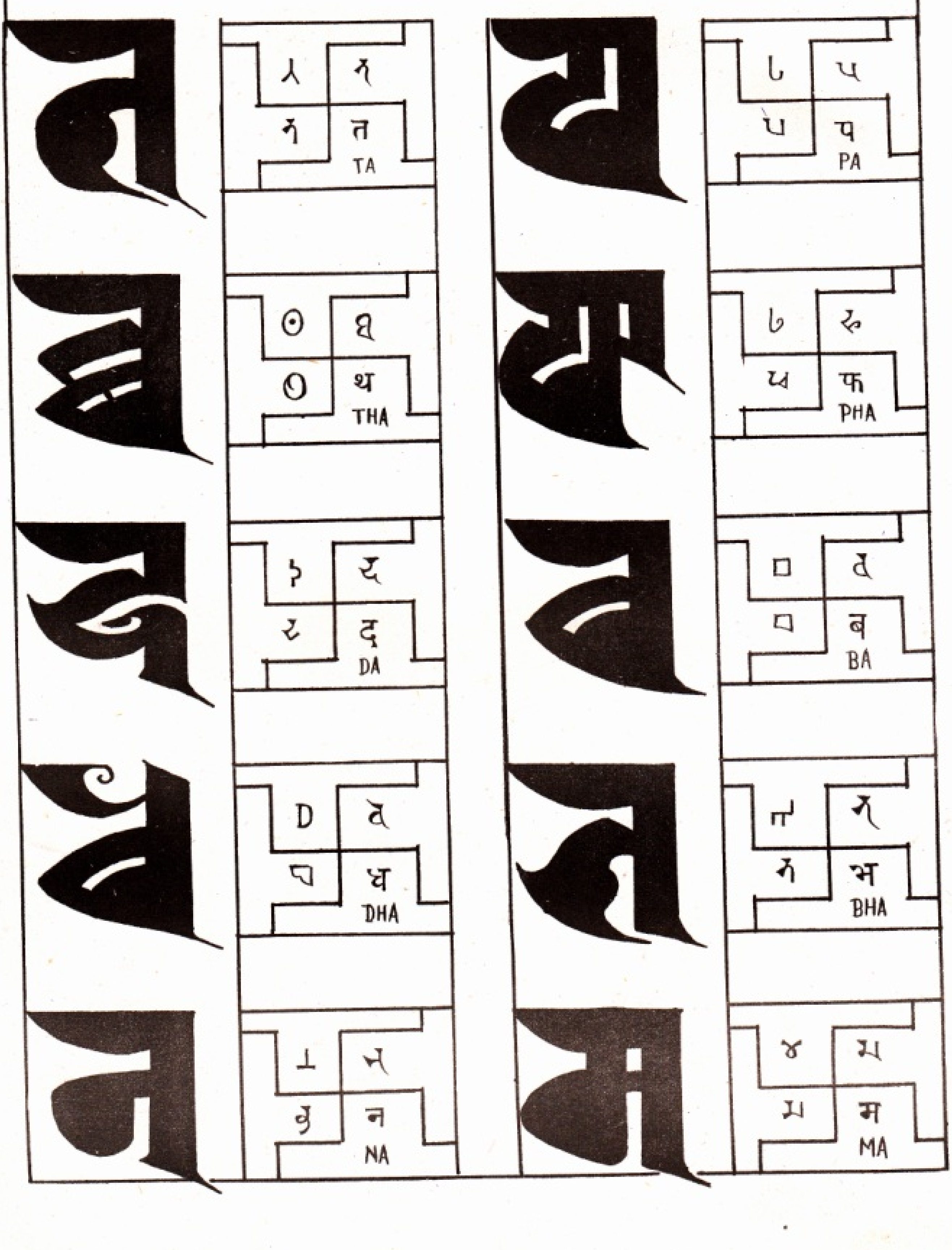
VOWEL , CONSONANT

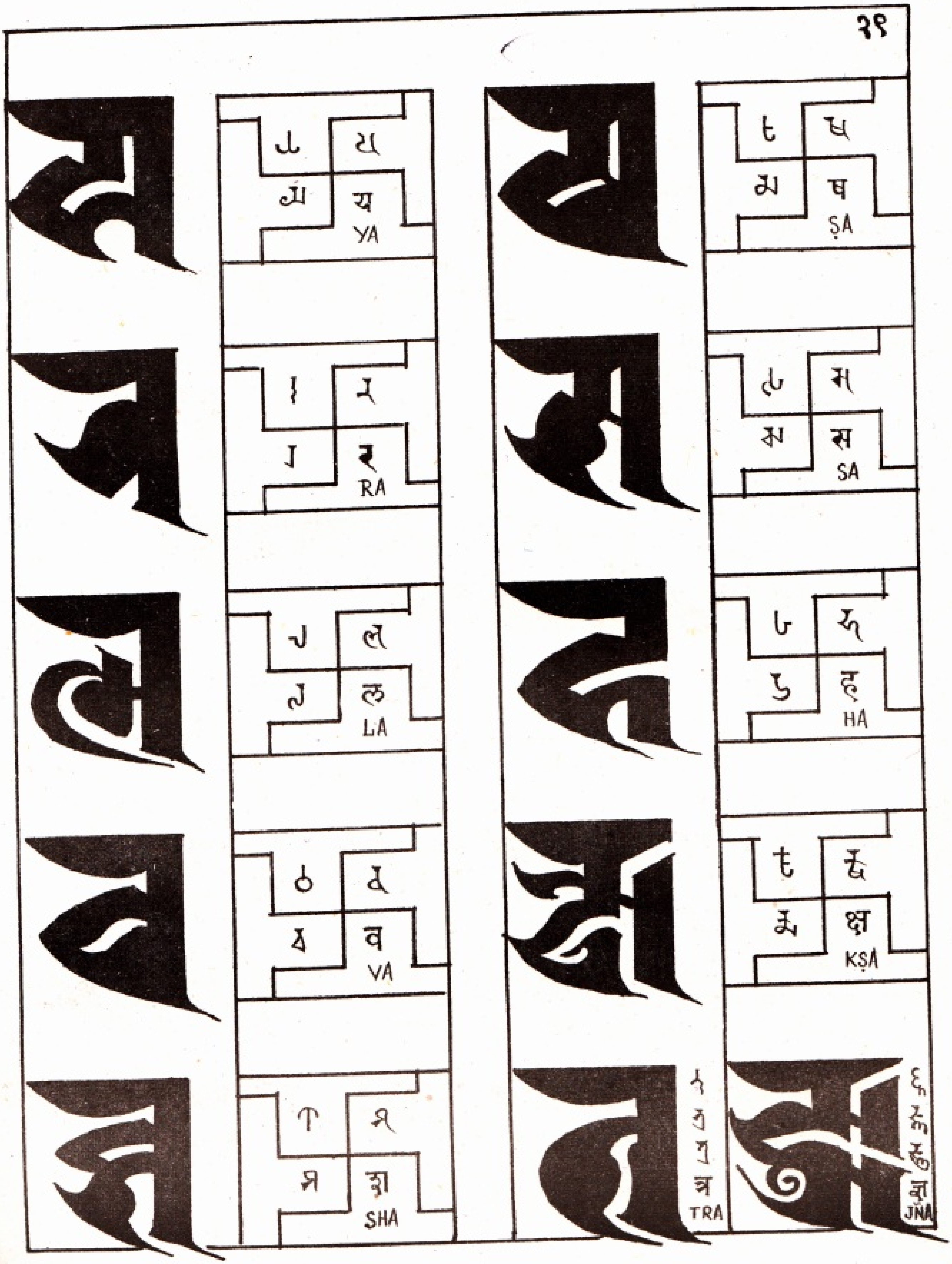




ए
E
ऐ
AI
ओ
O
औ
AU
अं
AM
क
KA
ख
KHA
ग
GA
घ
GHA
ङ
ṄA


च
CHA
छ
CHHA
ज
JA
झ
JHA
ञ
ÑA
ट
ṬA
ठ
ṬA
ड
ḌA
ढ
ḌHA
ण
ṆA


त
TA
थ
THA
द
DA
ध
DHA
न
NA
प
PA
फ
PHA
ब
BA
भ
BHA
म
MA


य
YA
र
RA
ल
LA
व
VA
SHA
ष
ṢA
स
SA
ह
HA
क्ष
KṢA
त्र
TRA
JNA

LETTERS WITH A VOWEL ADDED TO IT

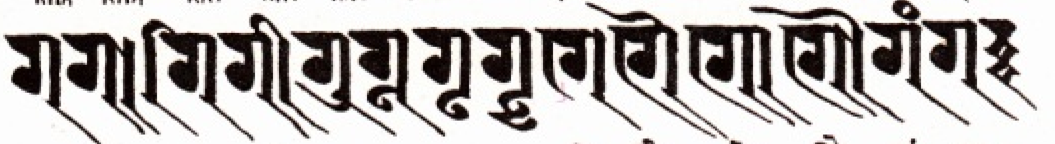
स्वर संयुक्त वर्ण



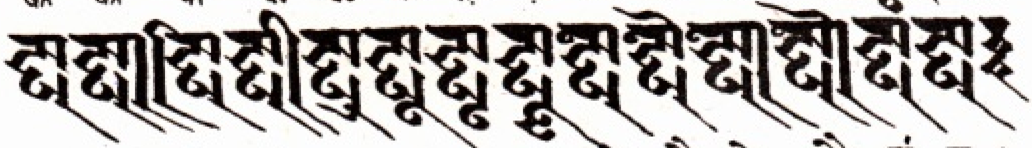
क	का	कि	की	कु	कू	कृ	कॄ	के	कै	को	कौ	कं	कः
KA	KĀ	KI	KĪ	KU	KŪ	KṚI	KṚĪ	KE	KAI	KO	KAU	KAṂ	KAH



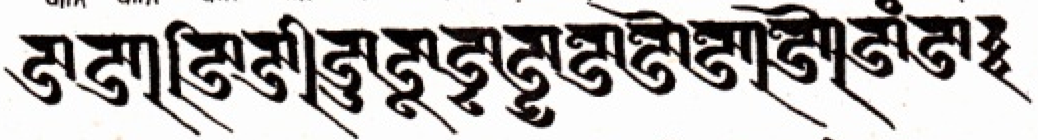
ख	खा	खि	खी	खु	खू	खृ	खॄ	खे	खै	खो	खौ	खं	खः
KHA	KHĀ	KHI	KHĪ	KHU	KHŪ	KHRI	KHṚĪ	KHE	KHAI	KHO	KHAU	KHṂ	KHAH



ग	गा	गि	गी	गु	गू	गृ	गॄ	गे	गै	गो	गौ	गं	गः
GA	GĀ	GI	GĪ	GU	GŪ	GṚI	GṚĪ	GE	GAI	GO	GAU	GAṂ	GAH



घ	घा	घि	घी	घु	घू	घृ	घॄ	घे	घै	घो	घौ	घं	घः
GHA	GHĀ	GHI	GHĪ	GHU	GHŪ	GHṚI	GHṚĪ	GHE	GHAI	GHO	GHAU	GHAṂ	GHAH

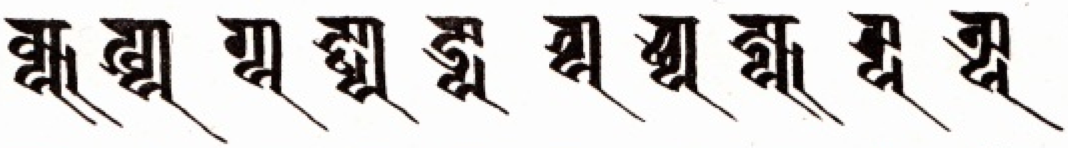


ङ	ङा	ङि	ङी	ङु	ङू	ङृ	ङॄ	ङे	ङै	ङो	ङौ	ङं	ङः
ṄA	ṄĀ	ṄI	ṄĪ	ṄU	ṄŪ	ṄṚI	ṄṚĪ	ṄE	ṄAI	ṄO	ṄAU	ṄAṂ	ṄAH

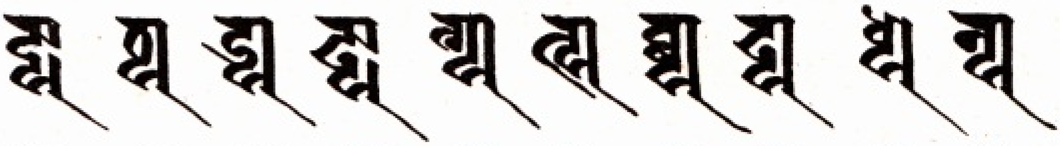
निम्न लिखित ६ वटा अक्षरको रूप गगागिगी जस्तै चल्दछ अरु सबै अक्षरको रूप ककाकिकी जस्तै हुन्छ।

[अ·ठ·ण·थ·ध·श]

य संयुक्त व्यञ्जन



क्य	ख्य	ग्य	घ्य	ङ्य	च्य	छ्य	ज्य	झ्य	ञ्य
KYA	KHYA	GYA	GHYA	NYA	CHYA	CHHYA	JYA	JHYA	ÑYA



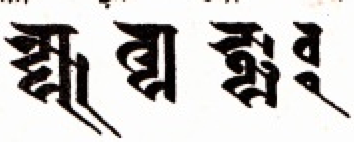
ट्य	ठ्य	ड्य	ढ्य	ण्य	त्य	थ्य	द्य	ध्य	न्य
ṬYA	ṬHYA	ḌYA	ḌHYA	ṆYA	TYA	THYA	DYA	DHYA	NYA



प्य	फ्य	ब्य	भ्य	म्य	य्य	र्य	ल्य	व्य
PYA	PHYA	BYA	BHYA	MYA	YYA	RYA	LYA	VYA



श्य	ष्य	स्य	ह्य
SHYA	ṢYA	SYA	HYA



क्ष्य	त्र्य	ज्ञ्य :
KṢYA	TRA	JÑYAH

CONSONANT WITH RA ADDED TO IT

र संयुक्त व्यञ्जन



क्र	ख्र	ग्र	घ्र	ङ्र	च्र	छ्र	ज्र	झ्र	ञ्र
KRA	KHRA	GRA	GHRA	ṄRA	CHRA	CHHRA	JRA	JHRA	ÑRA



ट्र	ठ्र	ड्र	ढ्र	ण्र	त्र	थ्र	द्र	ध्र	न्र
ṬRA	ṬHRA	ḌRA	ḌHRA	ṆRA	TRA	THRA	DRA	DHRA	NRA



प्र	फ्र	ब्र	भ्र	म्र
PRA	PHRA	BRA	BHRA	MRA

ल संयुक्त व्यञ्जन

CONSONANT WITH LA ADDED TO IT



क्ल	ख्ल	ग्ल	घ्ल	ङ्ल	च्ल	छ्ल	ज्ल	झ्ल	ञ्ल
KLA	KHLA	GLA	GHLA	ṄLA	CHLA	CHHLA	JLA	JHLA	ÑLA



ट्ल	ठ्ल	ड्ल	ढ्ल	ण्ल	त्ल	थ्ल	द्ल	ध्ल	न्ल
ṬLA	ṬHLA	ḌLA	ḌHLA	ṆLA	TLA	THLA	DLA	DHLA	NLA



प्ल	फ्ल	ब्ल	भ्ल	म्ल
PLA	PHLA	BLA	BHLA	MLA

पञ्चम वर्ग संयुक्त व्यञ्जन



ङ्क	ङ्ख	ङ्ग	ङ्घ	ङ्ङ	ञ्च	ञ्छ	ञ्ज	ञ्झ	ञ्ञ
ṄKA	ṄKHA	ṄGA	ṄGHA	ṄṄA	ÑCHA	ÑCHHA	ÑJA	ÑJHA	ÑÑA



ण्ट	ण्ठ	ण्ड	ण्ढ	ण्ण	न्त	न्थ	न्द	न्ध	न्न
ṆṬA	ṆṬHA	ṆḌA	ṆḌHA	ṆṆA	NTA	NTHA	NDA	NDA	NNA



म्प	म्फ	म्ब	म्भ	म्म
MPA	MPHA	MBA	MBHA	MMA

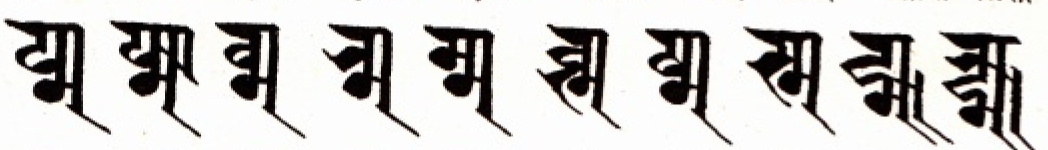
म संयुक्त व्यञ्जन



क्म	ख्म	ग्म	घ्म	ङ्म	च्म	छ्म	ज्म	झ्म	ञ्म
KMA	KHMA	GMA	GHMA	ṄMA	CHMA	CHHMA	JMA	JHMA	ÑMA



ट्म	ठ्म	ड्म	ढ्म	ण्म	त्म	थ्म	द्म	ध्म	न्म
ṬMA	ṬHMA	ḌMA	ḌHMA	ṆMA	TMA	THMA	DMA	DHMA	NMA



प्म	फ्म	ब्म	भ्म	म्म	श्म	ष्म	स्म	ह्म	क्ष्म
PMA	PHMA	BMA	BHMA	MMA	SHMA	ṢMA	SMA	HMA	KṢMA

CONSONANT WITH VA ADDED TO IT

व संयुक्त व्यञ्जन



क्व	ख्व	ग्व	घ्व	ङ्व	च्व	छ्व	ज्व	झ्व	ञ्व
KVA	KHVA	GVA	GHVA	ṄVA	CHVA	CHHVA	JVA	JHVA	ÑVA



ट्व	ठ्व	ड्व	ढ्व	ण्व	त्व	थ्व	द्व	ध्व	न्व
ṬVA	ṬHVA	ḌVA	ḌHVA	ṆVA	TVA	THVA	DVA	DHVA	NVA



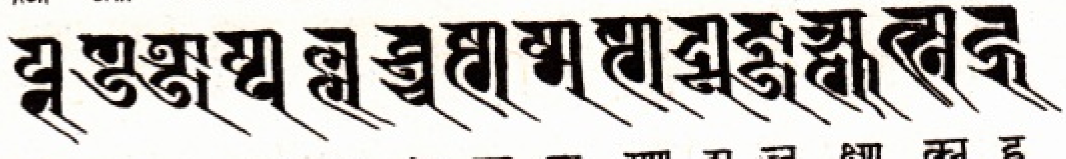
प्व	फ्व	ब्व	भ्व	म्व
PVA	PHVA	BVA	BHVA	MVA

मिश्रवर्ण

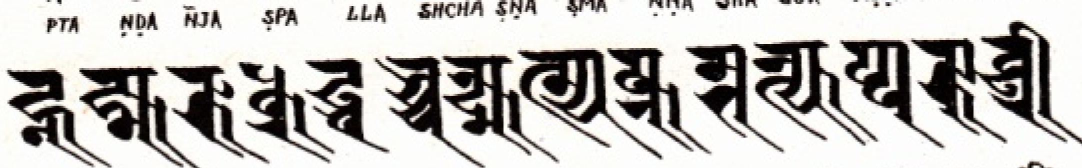
COMBINED LETTERS



क्स	स्म	ञ्च	म्प	श्रु	द्भ	क्त	न्द्र	स्थ	द्म	र्य	स्त	ङ्ग	ष्ठ
KSA	SMA	ÑCHA	MPA	SHRU	DBHA	KTA	NDRA	STHA	DMA	RYA	STA	ṄGA	ṢṬHA



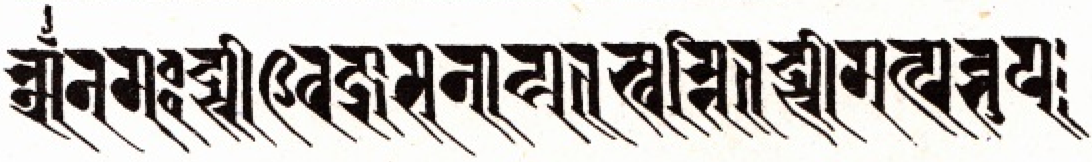
प्त	ण्ड	ञ्ज	ष्प	ल्ल	श्च	ष्ण	ष्म	ण्ण	श	ज्ज	क्षण	त्स्न	ह्र
PTA	ṆḌA	ÑJA	ṢPA	LLA	SHCHA	ṢṆA	ṢMA	ṆṆA	SHA	JJA	KṢṆA	TSNA	HRA



ह्न	ह्म	रु	ध्रु	द्ध	र्च्छ	क्ष्म	त्म्य	ष्क	म्भ	न्त्यु	प्प	झु	श्री
HNA	HMA	RŪ	DHRU	DDHA	RCHCHA,	KṢMA	TMYA	ṢKA	MBHA	NTYU	PPA	JHU	SHRĪ

अभ्यासका निमित्त उदाहरण

काठमाण्डू लगनबहालभित्र शिलास्तम्भको अभिलेख :-



ॐ न मः श्री २ व ज्रा स ना य ॥ स्वस्ति ॥ श्री म त्प शु प-
AUM NA MAH SHRĪ 2 VA JRĀ SA NĀ YA SVASTI SHRĪ MA TPA SHU PA



ति च र ण क म ल धु लि धू श रि त शि रो रु ह श्री-
TI CHA RA NA KA MA LA DHU LI DHŪ SHA RI TA SHI RO RU HA SHRĪ



म न्मा ने श्व री इ ष्ट दे व ता व र ल ब्ध प्र सा द दे-
MA NMĀ NE SHVA RĪ I ṢTA DE VA TĀ VA RA LA BDHA PRA SĀ DA DE



दी प्य मा न मा नो न्न त र वि कु ल ति ल क ह नु-
DĪ PYA MĀ NA MĀ NO NNA TA RA VI KU LA TI LA KA HA NU



म द्ध्व ज ने पा ले श्व र म हा रा जा धि रा ज रा जे
MA DDHVA JA NE PĀ LE SHVA RA MA HĀ RĀ JĀ DHI RĀ JA RĀ JE



न्द्र स क ल च क्रा धी श्व र श्री २ ज य पा र्थि वे न्द्र
NDRA SA KA LA CHA KRĀ DHĪ SHVA RA SHRĪ 2 JA YA PĀ RTHI VE NDRA

म ल्ल प र म भ ट्टा र क दे वा नां स दा स म र वि ज य
MA LLA PA RA MA BHA ṬṬĀ RA KA DE VĀ NĀṂ SA DĀ SA MA RA VI JA YA

रा ज्ये दा न प ति का ष्ट म ण्डु प म हा न ग र र ग न तो
RĀ JYE DĀ NA PA TI KĀ ṢṬA MA ṆḌA PA MA HĀ NA GA RA RA GA NA TO

र क की र्ति पु ण्य म हा वि हा र व न्ता गृ ह सं ज्ञ क ।
RA KA KĪ RTI PU ṆYA MA HĀ VI HĀ RA VA NTĀ GṚI HA SAṂ JÑA KA

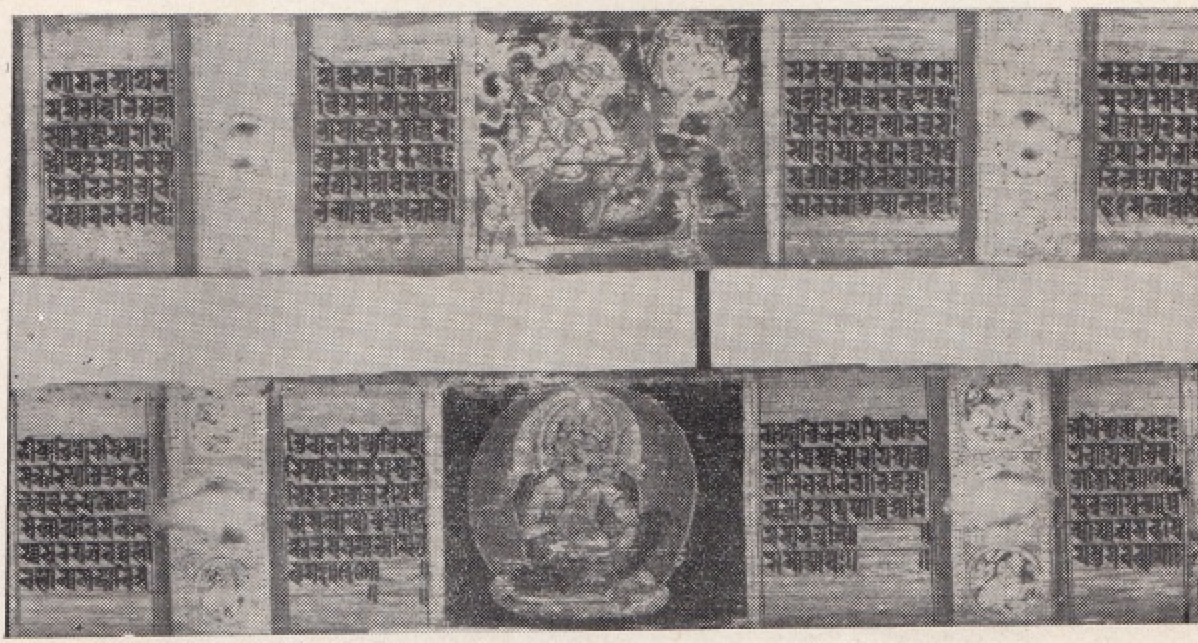
फर्पिङ् शिखर नारायण स्थानमा रहेको

शिलाभिलेख
INSCRIPTIONS OF SHIKHAR NARAYAN AT PHARPING

ॐ म णि प द्मे हूं । ॐ वा गी श्व री मुं । ॐ व ज्र पा णि हूं ।
AUṂ MA ṆI PA DME HŪṂ AUṂ VĀ GĪ SHVA RĪ MUṂ AUṂ VA JRA PĀ ṆI HŪṂ

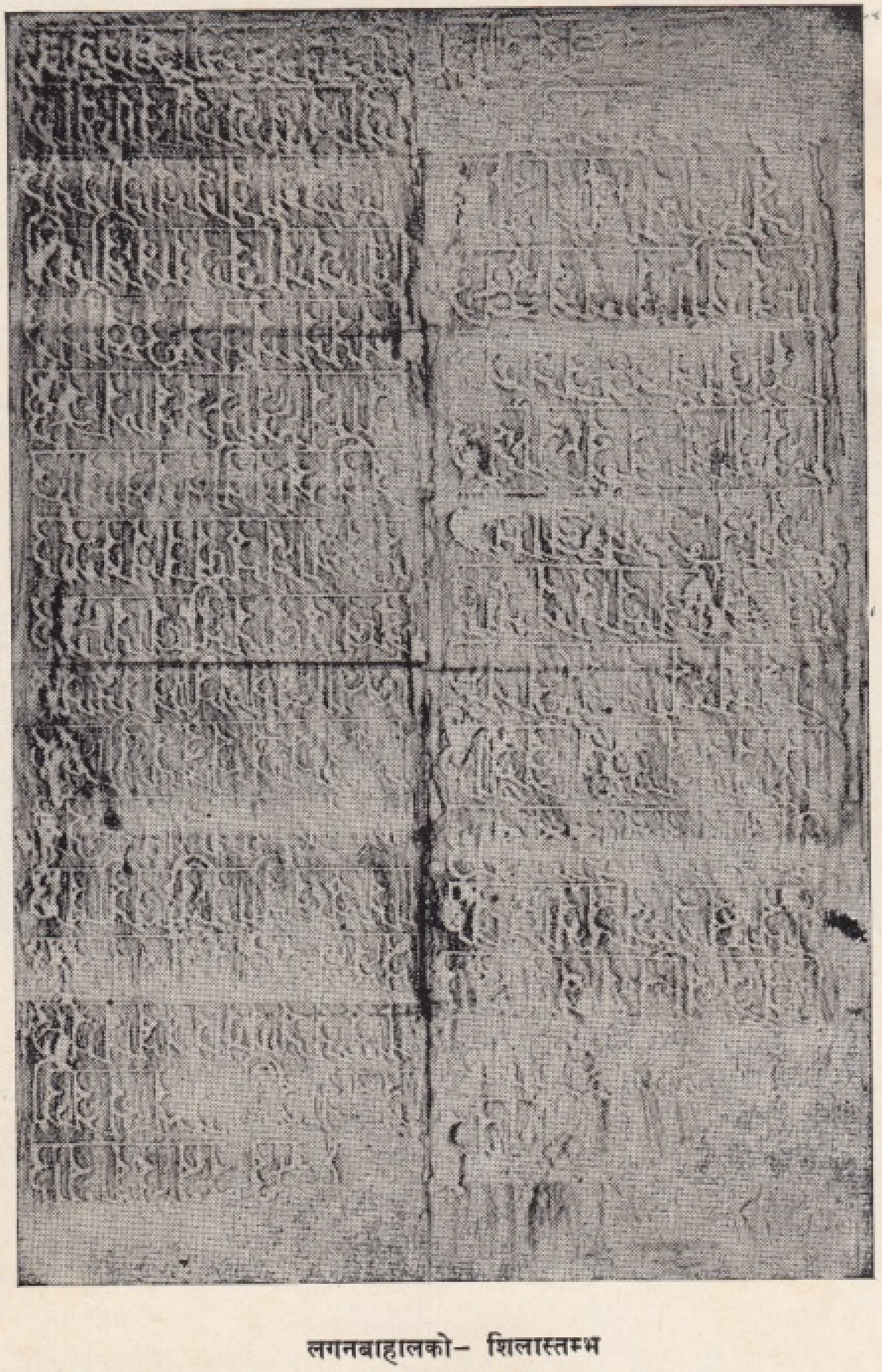
ॐ ता रे तु ता रे तु रे स्वा हा । ॐ अ म र णि जी व न्ति स्वा
AUṂ TĀ RE TU TĀ RE TU RE SVĀ HĀ AUṂ A MA RA ṆI JĪ VA NTI SVĀ

हा । ॐ प द्मो ष्णी ष वि म ले हूं फ ट् ॥ ॥
HĀ AUṂ PA DMO ṢṆĪ ṢA VI MA LE HŪṂ PHA Ṭ



राष्ट्रिय अभिलेखालयमा रहेको

[रञ्जना लिपि]



लगनबाहालको– शिलास्तम्भ
[रञ्जना लिपि]

कूटाक्षर

SEVEN LETTERS



ह *Ha*
क्ष *Kṣa*
म *Ma*
ल *La*
व *Va*
र *Ra*
यं *Yam*

CONSONANT

व्यञ्जन



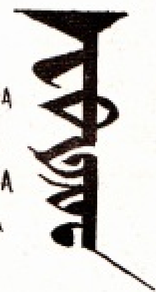
KA क
KHA ख
GA ग
GHA घ
ṄA ङ



च CHA
छ CHHA
ज JA
झ JHA
ञ ÑA



ट ṬA
ठ ṬHA
ड ḌA
ढ ḌHA
ण ṆA



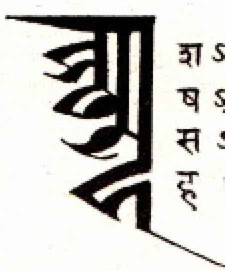
त TA
थ THA
द DA
ध DHA
न NA



PA प
PHA फ
BA- ब
BHA भ
MA म



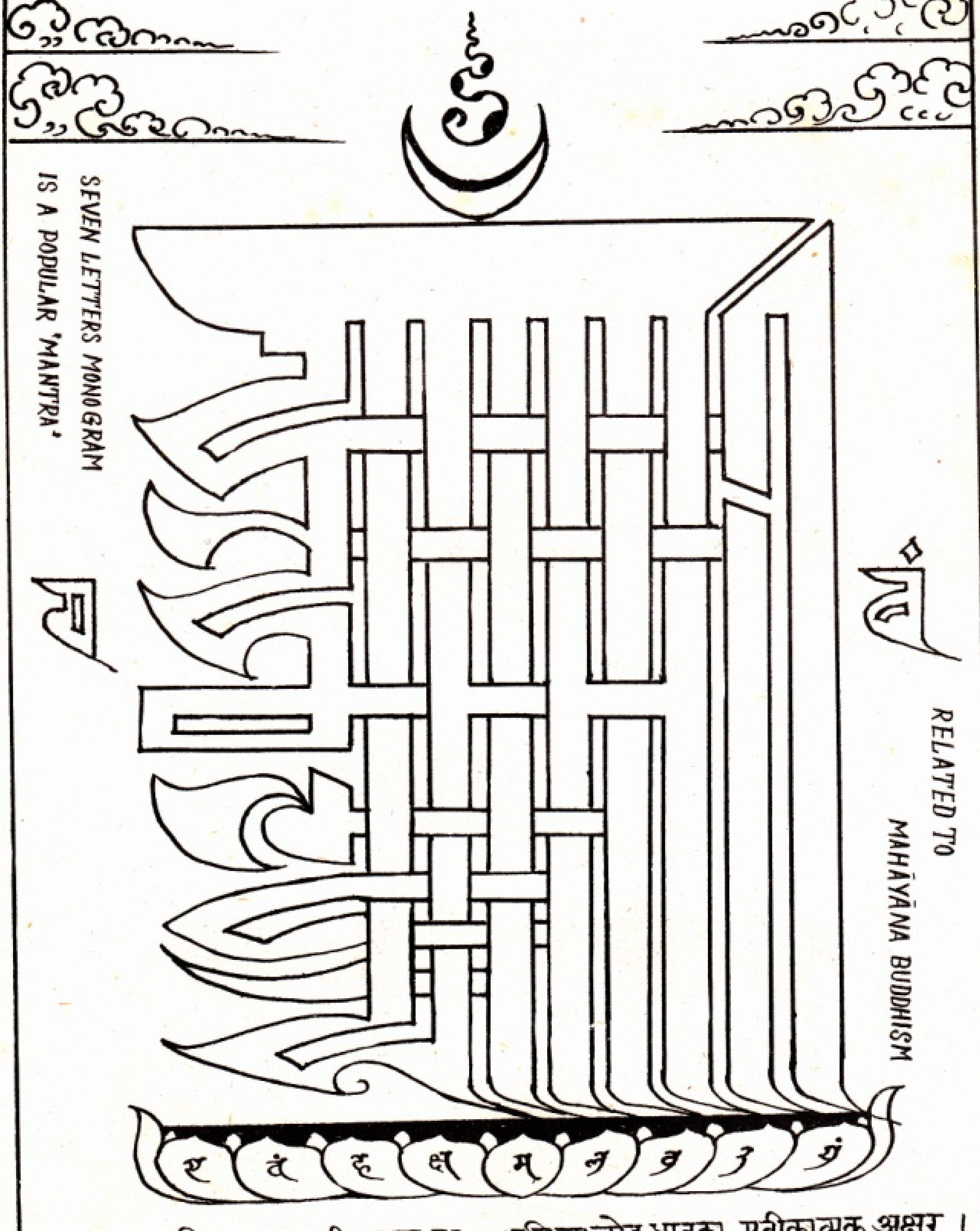
य YA
र RA
ल LA
व VA



श SHA
ष ṢA
स SA
ह HA



क्ष KṢA
त्र TRA
ज्ञ JÑA



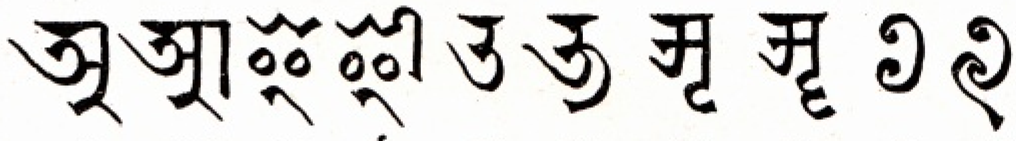
प्रसिद्ध महायानी कूटाक्षर - अचिन्त्यलोकधातुका प्रतीकात्मक अक्षर ।



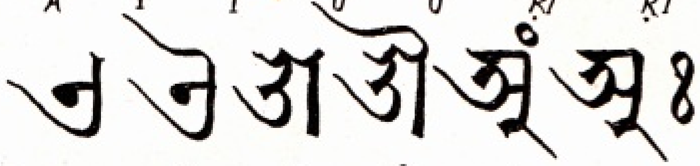
लेखकको आफ्नै संग्रहमा सुरक्षित– कागजपत्र
[कूटाक्षरी लिपि]

प्रचलित नेवारी लिपि

स्वर VOWEL



अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ	ऌ	ॡ
A	Ā	I	Ī	U	Ū	ṚI	ṚĪ	LṚI	LṚĪ

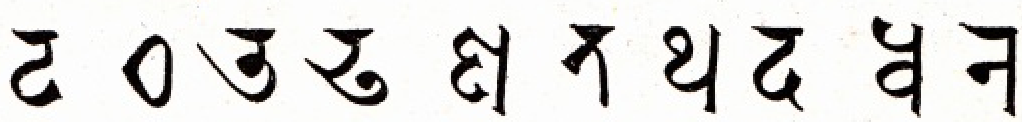


ए	ऐ	ओ	औ	अं	अः
E	AI	O	AU	AṂ	AH

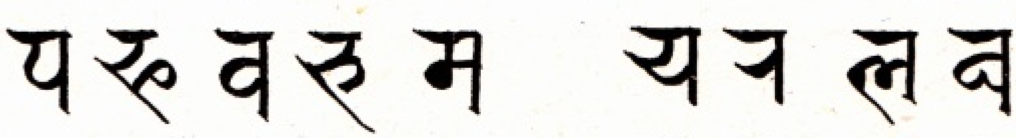
व्यञ्जन CONSONANT



क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ
KA	KHA	GA	GHA	ṄA	CHA	CHHA	JA	JHA	ÑA



ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न
ṬA	ṬHA	ḌA	ḌHA	ṆA	TA	THA	DA	DHA	NA



प	फ	ब	भ	म	य	र	ल	व
PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	VA



श SHA ष SA स SA ह HA क्ष KSA त्र TRA ज्ञ: JÑA

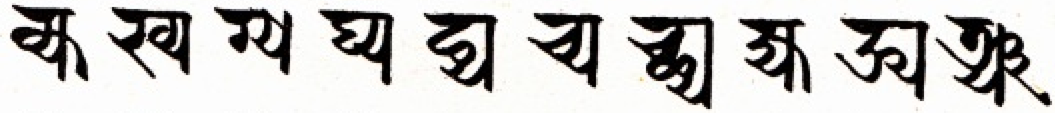
स्वर संयुक्त वर्ण

क	का	कि	की	कु	कू	कृ	कॄ	के	कै	को	कौ	कं	कः
क	का	कि	की	कु	कू	कृ	कॄ	के	कै	को	कौ	कं	कः
KA	KĀ	KI	KĪ	KU	KŪ	KṚI	KṚĪ	KE	KAI	KO	KAU	KAṂ	KAH
ख	खा	खि	खी	खु	खू	खृ	खॄ	खे	खै	खो	खौ	खं	खः
ख	खा	खि	खी	खु	खू	खृ	खॄ	खे	खै	खो	खौ	खं	खः
KHA	KHĀ	KHI	KHĪ	KHU	KHŪ	KHṚI	KHṚĪ	KHE	KHAI	KHO	KHAU	KHAṂ	KHAH
ग	गा	गि	गी	गु	गू	गृ	गॄ	गे	गै	गो	गौ	गं	गः
ग	गा	गि	गी	गु	गू	गृ	गॄ	गे	गै	गो	गौ	गं	गः
GA	GĀ	GI	GĪ	GU	GŪ	GṚI	GṚĪ	GE	GAI	GO	GAU	GAṂ	GAH
घ	घा	घि	घी	घु	घू	घृ	घॄ	घे	घै	घो	घौ	घं	घः
घ	घा	घि	घी	घु	घू	घृ	घॄ	घे	घै	घो	घौ	घं	घः
GHA	GHĀ	GHI	GHĪ	GHU	GHŪ	GHṚI	GHṚĪ	GHE	GHAI	GHO	GHAU	GHAM	GHAH
ङ	ङा	ङि	ङी	ङु	ङू	ङृ	ङॄ	ङे	ङै	ङो	ङौ	ङं	ङः
ङ	ङा	ङि	ङी	ङु	ङू	ङृ	ङॄ	ङे	ङै	ङो	ङौ	ङं	ङः
ṄA	ṄĀ	ṄI	ṄĪ	ṄU	ṄŪ	ṄṚI	ṄṚĪ	ṄE	ṄAI	ṄO	ṄAU	ṄAṂ	ṄAH

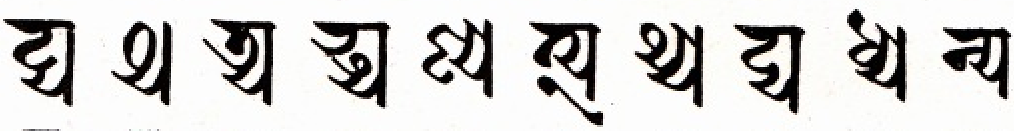
निम्न लिखित ६ वटा अक्षर गगागिगीको रूप समान हुन्छ अरू सबै ककाकिकी जस्तै हुन्छ ।

[अ·ठ·ण·थ·ध·झ]

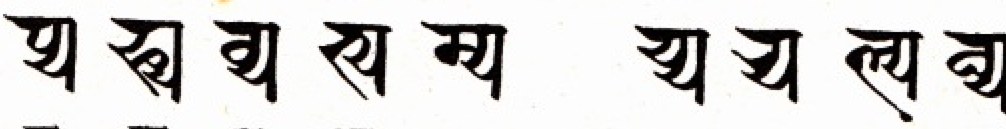
य संयुक्त व्यञ्जन



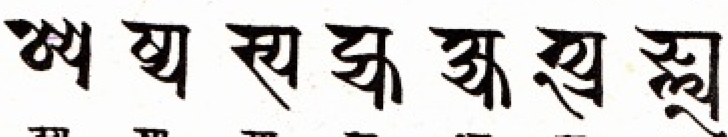
क्य	ख्य	ग्य	घ्य	ङ्य	च्य	छ्य	ज्य	झ्य	ञ्य
KYA	KHYA	GYA	GHYA	ṄYA	CHYA	CHHYA	JYA	JHYA	ÑYA



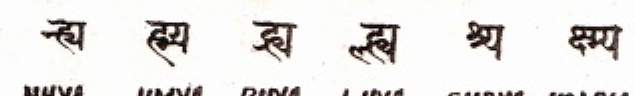
ट्य	ठ्य	ड्य	ढ्य	ण्य	त्य	थ्य	द्य	ध्य	न्य
ṬYA	ṬHYA	ḌYA	ḌHYA	ṆYA	TYA	THYA	DYA	DHYA	NYA



प्य	फ्य	ब्य	भ्य	म्य	य्य	र्य	ल्य	व्य
PYA	PHYA	BYA	BHYA	MYA	YYA	RYA	LYA	VYA



श्य	ष्य	स्य	ह्य	क्ष्य	त्र्य	ज्ञ्य
SHYA	ṢYA	SYA	HYA	KṢYA	TRYA	JÑYA



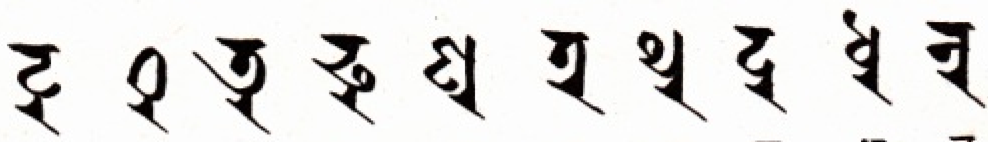
न्ह्य	ह्म्य	र्ह्य	ल्ह्य	श्र्य	क्ष्म्य
NHYA	HMYA	RHYA	LHYA	SHRYA	KṢMYA

CONSONANT WITH RA ADDED TO IT

र संयुक्त व्यञ्जन



क्र	ख्र	ग्र	घ्र	ङ्र	च्र	छ्र	ज्र	झ्र	ञ्र
KRA	KHRA	GRA	GHRA	ṄRA	CHRA	CHHRA	JRA	JHRA	ÑRA



ट्र	ठ्र	ड्र	ढ्र	ण्र	त्र	थ्र	द्र	ध्र	न्र
ṬRA	ṬHRA	ḌRA	ḌHRA	ṆRA	TRA	THRA	DRA	DHRA	NRA



प्र	फ्र	ब्र	भ्र	म्र	य्र	र्र	ल्र	व्र
PRA	PHRA	BRA	BHRA	MRA	YRA	RRA	LRA	VRA



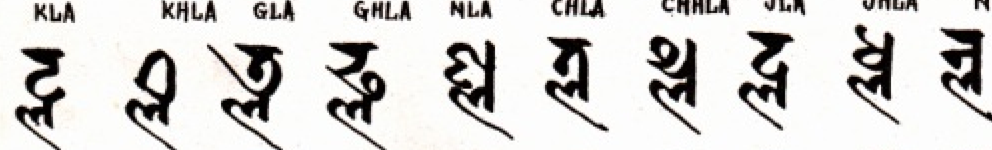
श्र	ष्र	स्र	ह्र	क्ष्र	त्र	ज्ञ्र
SHRA	ṢRA	SRA	HRA	KṢRA	TRA	JÑRA

ल संयुक्त व्यञ्जन

CONSONANT WITH LA ADDED TO IT



क्ल	ख्ल	ग्ल	घ्ल	ङ्ल	च्ल	छ्ल	ज्ल	झ्ल	ञ्ल
KLA	KHLA	GLA	GHLA	ṄLA	CHLA	CHHLA	JLA	JHLA	ÑLA



ट्ल	ठ्ल	ड्ल	ढ्ल	ण्ल	त्ल	थ्ल	द्ल	ध्ल	न्ल
ṬLA	ṬHLA	ḌLA	ḌHLA	ṆLA	TLA	THLA	DLA	DHLA	NLA

प्ल	फ्ल	ब्ल	भ्ल	म्ल	य्ल	र्ल	ल्ल	व्ल
PLA	PHLA	BLA	BHLA	MLA	YLA	RLA	LLA	VLA

श्ल	ष्ल	स्ल	ह्ल	क्ष्ल	त्र्ल	ज्ञ्ल
SHLA	ṢLA	SLA	HLA	KṢLA	TRLA	JÑLA

व संयुक्त व्यञ्जन

CONSONANT WITH VA ADDED TO IT

क्व	ख्व	ग्व	घ्व	ङ्व	च्व	छ्व	ज्व	झ्व	ञ्व
KVA	KHVA	GVA	GHVA	ṄVA	CHVA	CHHVA	JVA	JHVA	ÑVA

ट्व	ठ्व	ड्व	ढ्व	ण्व	त्व	थ्व	द्व	ध्व	न्व
ṬVA	ṬHVA	ḌVA	ḌHVA	ṆVA	TVA	THVA	DVA	DHVA	NVA

प्व	फ्व	ब्व	भ्व	म्व	य्व	र्व	ल्व	व्व
PVA	PHVA	BVA	BHVA	MVA	YVA	RVA	LVA	VVA

श्व	ष्व	स्व	ह्व	क्ष्व	त्र्व	ज्ञ्व
SHVA	ṢVA	SVA	HVA	KṢVA	TRVA	JÑVA

अभ्यासका निमित्त

पाटन शंखमूल चण्डिकादेवीस्थानका पाटिको

शिलाभिलेख

आसीत्सिद्धिनृसिंहमल्लनृपतिः पुत्रायराज्यंददन्।

आ सी त्सि द्धि नृ सिं ह म ल्ल नृ प तिः पु त्रा य रा ज्यं द द न्।

Ā SĪ TSI DDHI NṚI SIṂ HA MA LLA NṚI PA TIH PU TRĀ YA RĀ JYAṂ DA DA NA

तस्यासीत्तनयोमहान्सुनिपुणः श्रीश्रीनिवासोनृपः

त स्या सी त्त न यो म हा न्सु नि पु णः श्री श्री नि वा सो नृ पः

TA SYĀ SĪ TTA NA YO MA HĀ NSU NI PU ṆAH SHRĪ SHRĪ NI BĀ SO NṚI PAH

सौन्दर्य्येसमनोभवः प्रतिदिनंदानैकनिष्ठामतिः

सौ न्द र्य्ये स म नो भ वः प्र ति दि नं दा नै क नि ष्ठा म तिः

SAU NDA RYYE SA MA NO BHA BAH PRA TI DI NAṂ DĀ NAI KA NI ṢṬHĀ MA TIH

लोकेशस्यपदारविन्दमधुपः संगीतशास्त्रार्थवित्

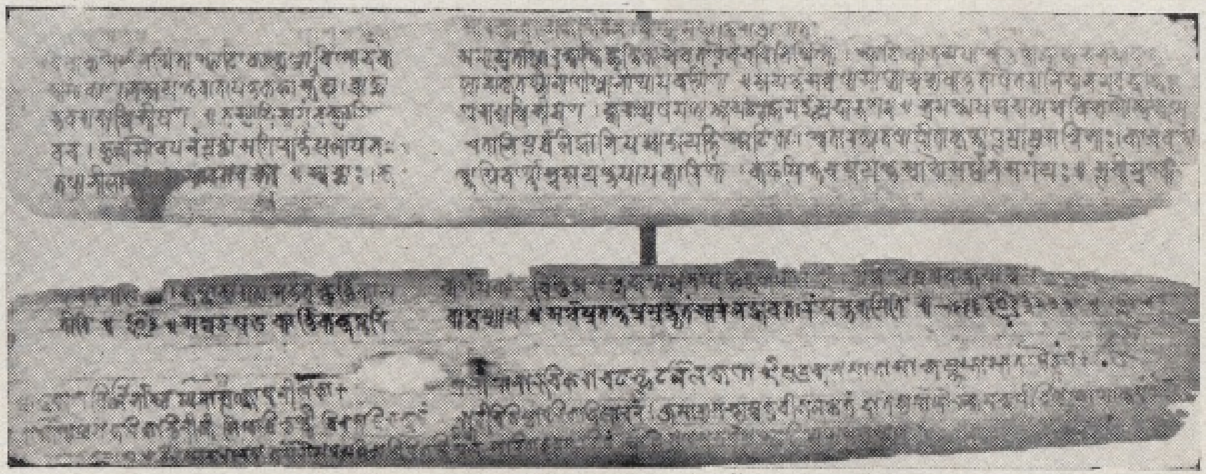
लो के श स्य प दा र वि न्द म धु पः सं गी त शा स्त्रा र्थ वित्

LO KE SHA SYA PA DĀ RA BI NDA MA DHU PAH SAṂ GĪ TA SHĀ STRĀ RTHABITA

तत्तुल्योनधरापतिर्भुवितदावैकुण्ठनाथोपमः॥

त त्तु ल्यो न ध रा प ति र्भु वि त दा वै कु ण्ठ ना थो प मः॥

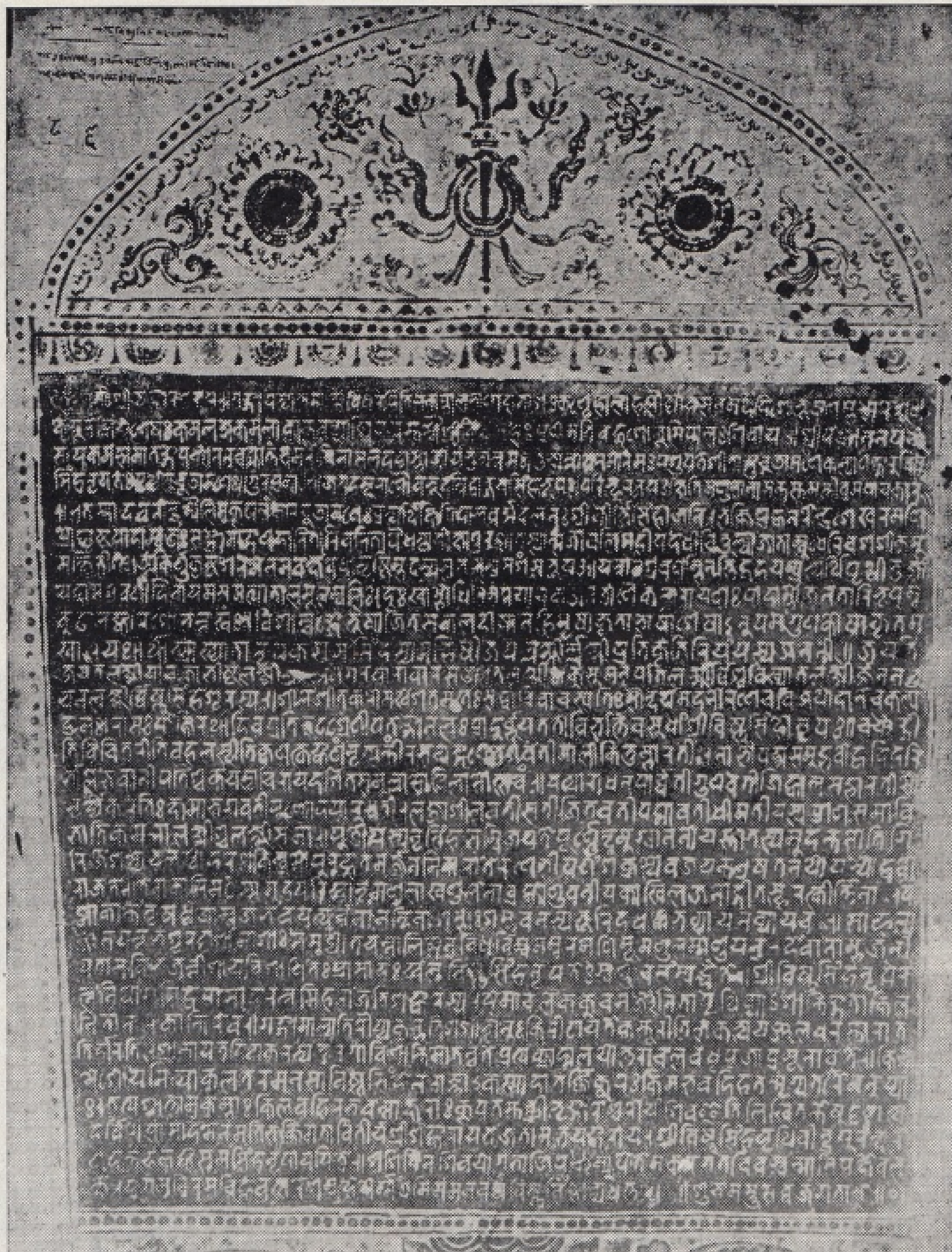
TA TTU LYO NA DHA RĀ PA TI RBHU BI TA DĀ BAI KU ṆTHA NĀ THO PA MAH



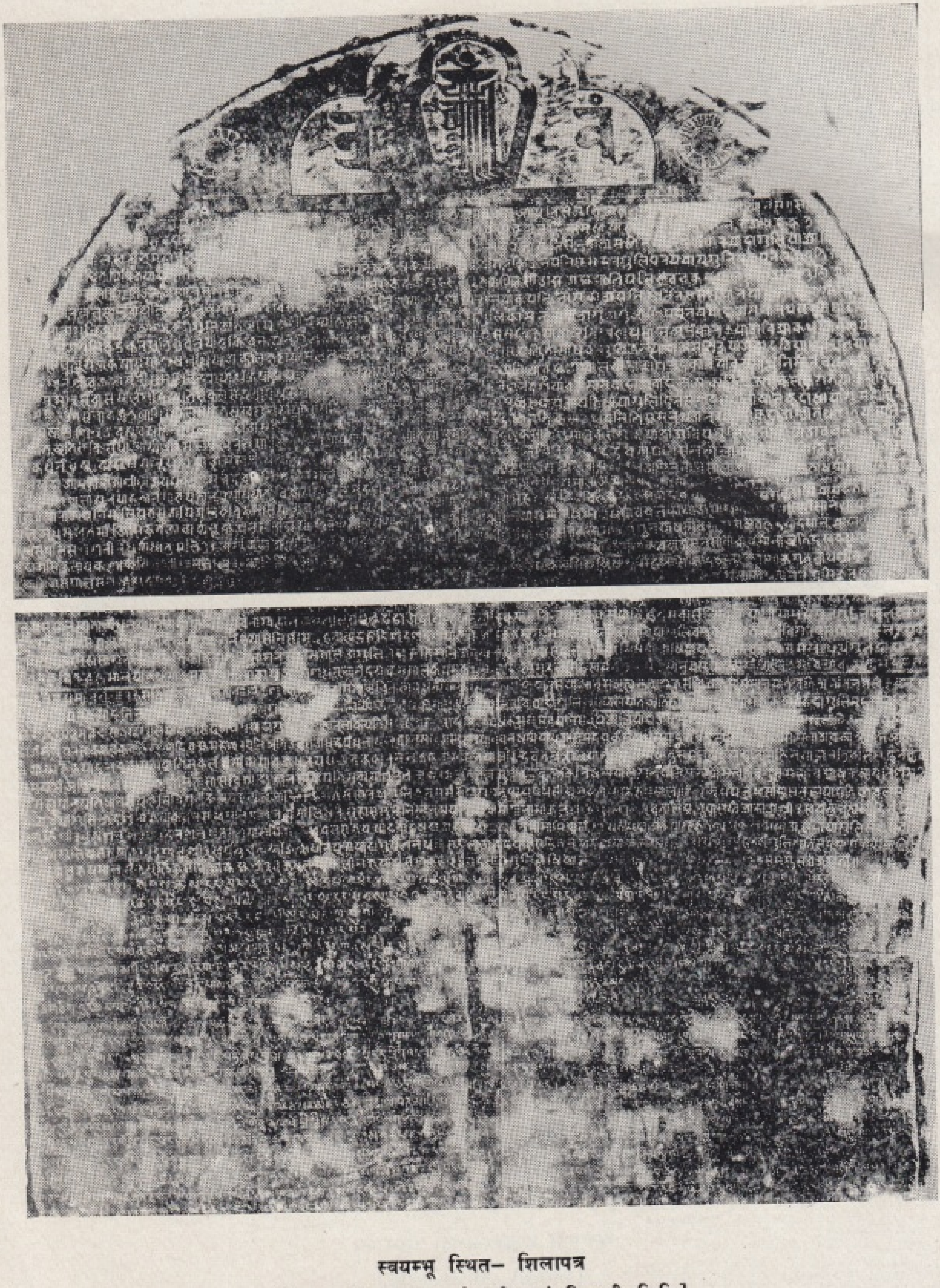
राष्ट्रिय अभिलेखालयमा रहेको
[प्राचीन नेवारी लिपि]



फर्पिङ्को– शिलापत्र
[प्रचलित नेवारी लिपि]



सुनागुठी भृङ्गारेश्वरको शिलापत्र
[प्रचलित नेवारी लिपि]



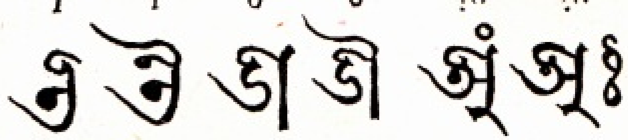
स्वयम्भू स्थित- शिलापत्र
[सप्ताक्षरी कूटाक्षर, नेवारी एवं तिब्बती लिपि]

भुजिमोल (मक्षिमुण्ड) लिपि

स्वर
VOWEL



अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ	ऌ	ॡ
A	Ā	I	Ī	U	Ū	ṚI	ṚĪ	LṚI	LṚĪ

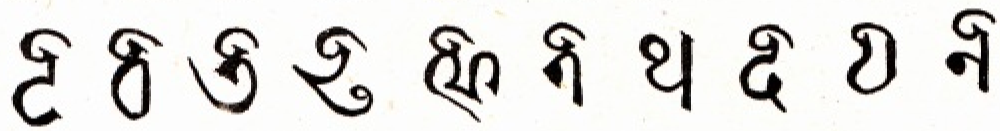


ए	ऐ	ओ	औ	अं	अः
E	AI	O	AU	AṂ	AH

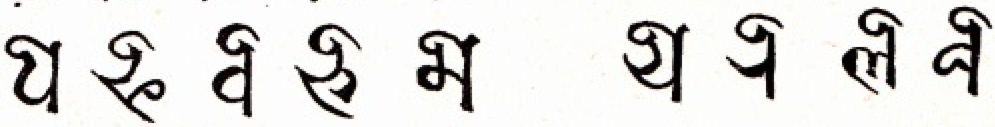
व्यञ्जन
CONSONANT



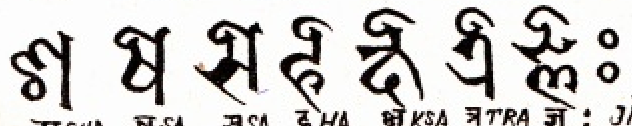
क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ
KA	KHA	GA	GHA	ṄA	CHA	CHHA	JA	JHA	ÑA



ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न
ṬA	ṬHA	ḌA	ḌHA	ṆA	TA	THA	DA	DHA	NA



प	फ	ब	भ	म	य	र	ल	व
PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	VA



श SHA ष ṢA स SA ह HA क्ष KṢA त्र TRA ज्ञ : JÑA

CONSONANT WITH YA ADDED TO IT

य संयुक्त व्यञ्जन

क्य	ख्य	ग्य	घ्य	ङ्य	च्य	छ्य	ज्य	झ्य	ञ्य
KYA	KHYA	GYA	GHYA	ṄYA	CHYA	CHHYA	JYA	JHYA	ÑYA

ट्य	ठ्य	ड्य	ढ्य	ण्य	त्य	थ्य	द्य	ध्य	न्य
ṬYA	ṬHYA	ḌYA	ḌHYA	ṆYA	TYA	THYA	DYA	DHYA	NYA

प्य	फ्य	ब्य	भ्य	म्य	य्य	र्य	ल्य	व्य
PYA	PHYA	BYA	BHYA	MYA	YYA	RYA	LYA	VYA

श्य	ष्य	स्य	ह्य	क्ष्य	त्र्य	ज्ञ्य
SHYA	ṢYA	SYA	HYA	KṢYA	TRYA	JÑYA

र संयुक्त व्यञ्जन

CONSONANT WITH RA ADDED TO IT

क्र	ख्र	ग्र	घ्र	ङ्र	च्र	छ्र	ज्र	झ्र	ञ्र
KRA	KHRA	GRA	GHRA	ṄRA	CHRA	CHHRA	JRA	JHRA	ÑRA

ट्र	ठ्र	ड्र	ढ्र	ण्र	त्र	थ्र	द्र	ध्र	न्र
ṬRA	ṬHRA	ḌRA	ḌHRA	ṆRA	TRA	THRA	DRA	DHRA	NRA

मिश्रवर्ण

क्स	ञ्च	ङ्ख	ण्ड	ङ्गी	श्चा	ञ्च	झु	ष्ण	क्त
KSA	ÑCHA	ṄKHA	ṆḌA	ṄGĪ	SHCHĀ	ÑCHA	JHU	ṢṆA	KTA

प्त	स्तु	ज्ज	स्थ	र्त्त	थ्या	स्म	क्त	ष्ट	र्ण्ण
PTA	STU	JJA	STHA	RTTA	THYĀ	SMA	KTA	ṢṬA	RNNA

ह्न	ह्र	ह्म	क्ष्म	द्म	ध्रु	न्त्यु	श्र्या	र्य्य	ष्प्र
HNA	HRA	HMA	KṢMA	DMA	DHRU	NTYU	SHRYĀ	RYYA	ṢPRA

ष्ट्र	श्लो	द्भ्न	त्स्न	म्भ	ड्ड	ड्ढ्न	ऽस्तु	भ्रु
ṢṬRA	SHLO	DBHNA	TSNA	MBHA	ḌḌA	ḌḌHNA	ASTU	BHRU

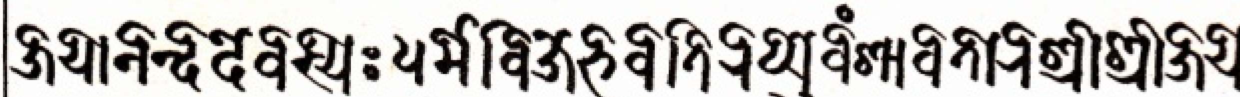
क्ष्ण	न्द्र	ॐ	श्री	ङ्घ्य	र्च्च	स्त्यु
KṢṆA	NDRA	AUṂ	SHRĪ	ṄGHYA	RCHCHA	STYU

अभ्यासका निमित्त उदाहरण

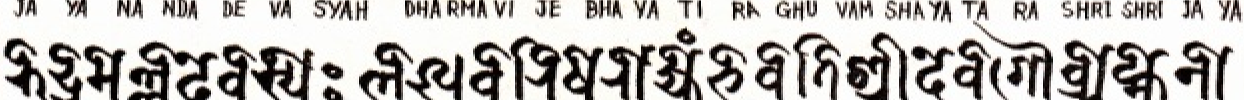
पशुपति पश्चिम द्वार अगाडि रहेको टुटेधाराको शिलाभिलेखः-



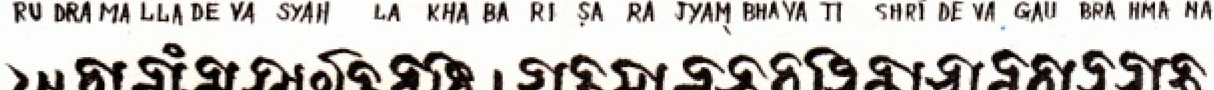
श्रे यो ऽ स्तु । स म्व त ४३७ फा ल गु न ब धि २ रा जा धि रा ज श्री श्री श्री
SHRE YO A STU SA MVA TA 4 3 7 PHĀ LA GU NA BA DHI 2 RĀ JĀ DHI RĀ JA SHRĪ SHRĪ SHRĪ



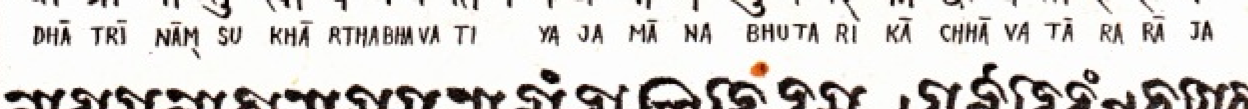
ज या न न्द दे व स्य : ध र्म वि जे भ व ति र घु वं शा व ता र श्री श्री ज य
JA YĀ NA NDA DE VA SYAH DHARMAVI JE BHA VA TI RA GHU VAM SHĀYA TĀ RA SHRĪ SHRĪ JA YA



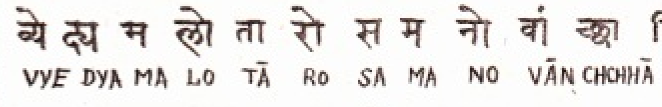
रु द्र म ल्ल दे व स्य : ल ख व रि ष रा ज्यं भ व ति श्री दे व गे ब्रा ह्म ना
RU DRA MA LLA DE VA SYAH LA KHA BA RI ṢA RĀ JYAM BHA VA TI SHRĪ DE VA GAU BRĀ HMA NĀ



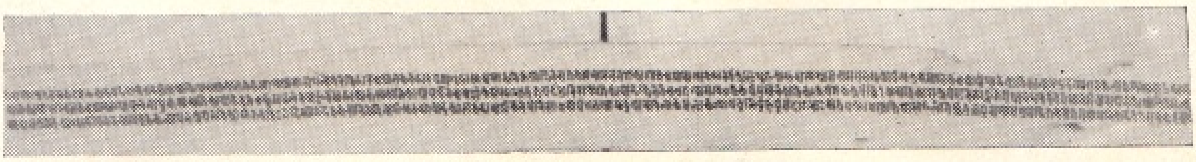
धा त्री नां सु खा र्थ भ व ति । य ज मा न भु त रि का छा व ता र रा ज
DHĀ TRĪ NĀM SU KHĀ RTHABHAVA TI YA JA MĀ NA BHUTA RI KĀ CHHĀ VA TĀ RA RĀ JA



व्ये द्य म लो ता रो स म नो वां च्छा शि द्धि र स्तु । पू र्व्व दि वं ग त पि ता
VYE DYA MA LO TĀ RO SA MA NO VĀN CHCHHĀ SHI DDHI RA STU PŪ RVVA DI VAN GA TA PI TA



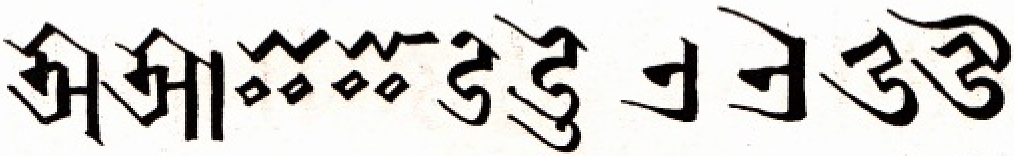
दी ना स्व र्ग लो क सं प्रा प्त म स्तु ।
DĪ NĀ SVA RGA LO KA SAM PRĀ PTA MA STU



लेखकको आफ्नै संग्रहमा रहेको– तालपत्र
[भुजिमोल लिपि]

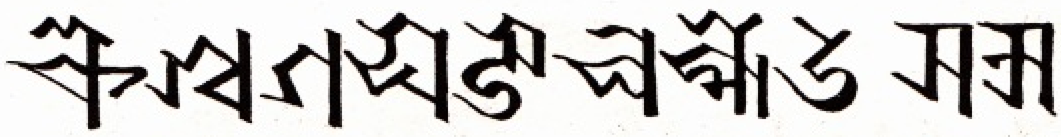
कुंमोल (कोणमुण्ड) लिपि

स्वर — VOWEL

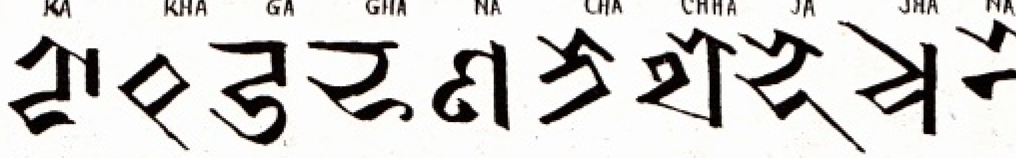


अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ
A	Ā	I	Ī	U	Ū	E	AI	O	AU

व्यंजन — CONSONANT



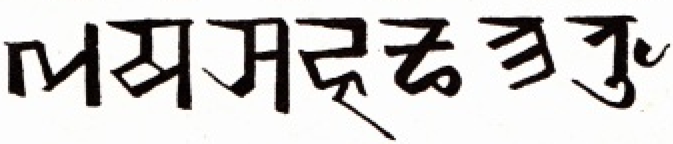
क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ
KA	KHA	GA	GHA	ṄA	CHA	CHHA	JA	JHA	ÑA



ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न
ṬA	ṬHA	ḌA	ḌHA	ṆA	TA	THA	DA	DHA	NA



प	फ	ब	भ	म	य	र	ल	व
PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	VA

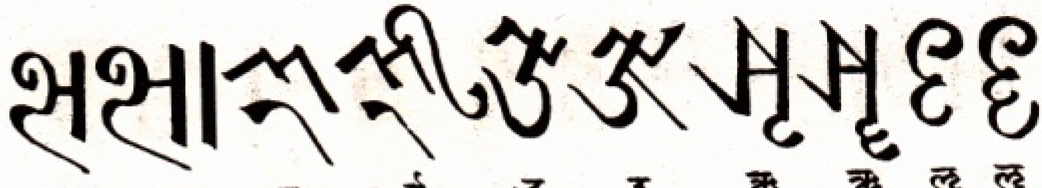


श	ष	स	ह	क्ष	त्र	ज्ञ
SHA	ṢA	SA	HA	KṢA	TRA	JÑA

क्वेमोल (परासुण्ड) लिपि

स्वर

VOWEL



अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ऌ ॡ

A Ā I Ī U Ū Ṛ Ṝ LṚ LṜ

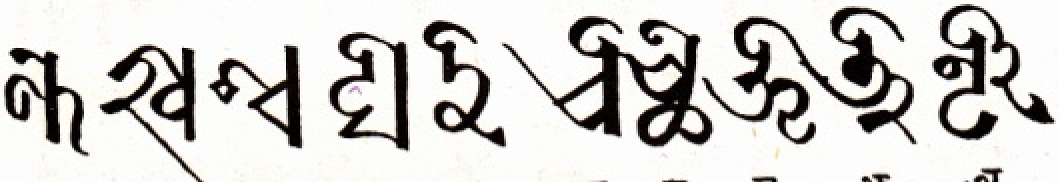


ए ऐ ओ औ अं अः

E AI O AU AṂ AH

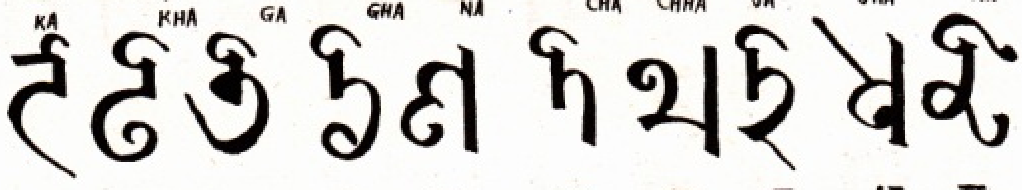
व्यञ्जन

CONSONANT



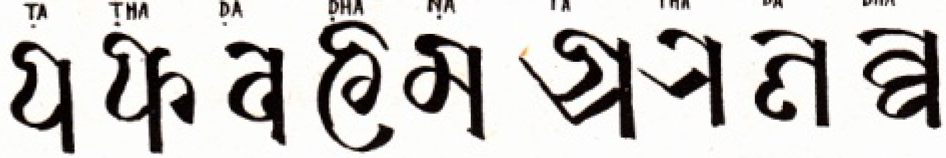
क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

KA KHA GA GHA ṄA CHA CHHA JA JHA ÑA



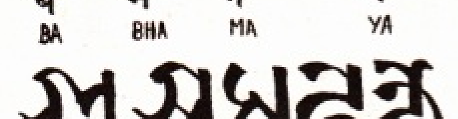
ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ṬA ṬHA ḌA ḌHA ṆA TA THA DA DHA NA



प फ ब भ म य र ल व

PA PHA BA BHA MA YA RA LA VA



SHA ṢA SA HA KṢA

गोलमोल (गोलमुण्ड) लिपि

स्वर VOWEL

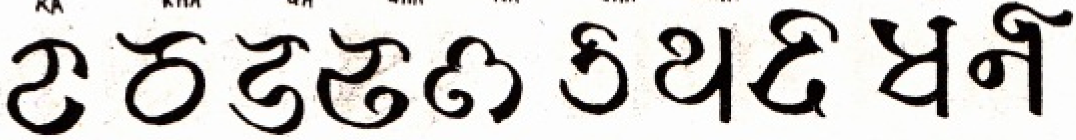


अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ
A	Ā	I	Ī	U	Ū	E	AI	O	AU

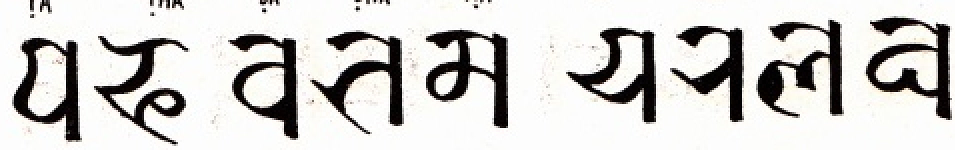
CONSONANT व्यञ्जन



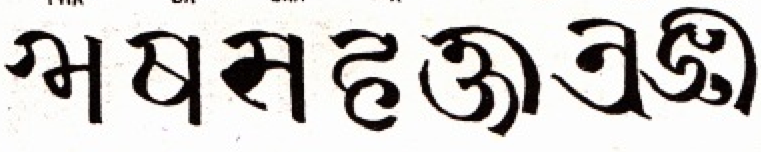
क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ
KA	KHA	GA	GHA	ṄA	CHA	CHHA	JA	JHA	ÑA



ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न
ṬA	ṬHA	ḌA	ḌHA	ṆA	TA	THA	DA	DHA	NA



प	फ	ब	भ	म	य	र	ल	व
PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	VA



श	ष	स	ह	क्ष	त्र	ज्ञ
SHA	ṢA	SA	HA	KṢA	TRA	JÑA

पाचुमोल (समसुण्ड) लिपि

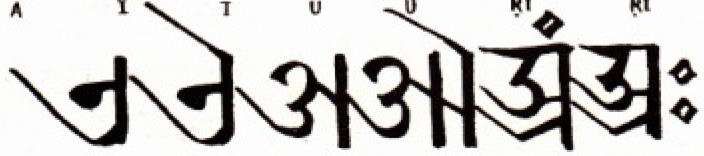
स्वर

VOWEL



अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ऌ ॡ

A Ā I Ī U Ū ṚI ṚĪ LṚI LṚĪ

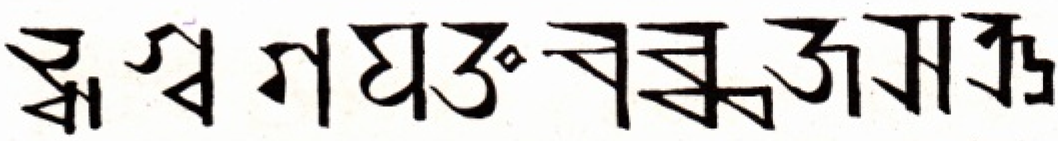


ए ऐ ओ औ अं अः

E AI O AU AṂ AH

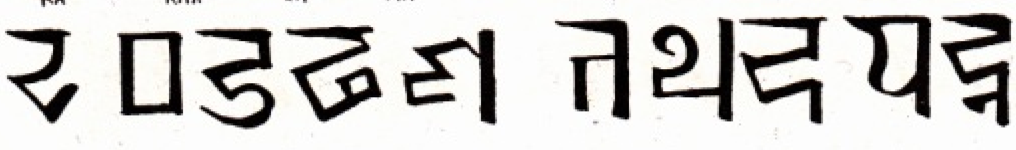
व्यञ्जन

CONSONANT



क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

KA KHA GA GHA ṄA CHA CHHA JA JHA ÑA



ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ṬA ṬHA ḌA ḌHA ṆA TA THA DA DHA NA



प फ ब भ म य र ल व

PA PHA BA BHA MA YA RA LA VA



SHA ṢA SA HA KṢA TRA JÑA

हिंमोल (वेष्ठितमुण्ड) लिपि

स्वर VOWEL

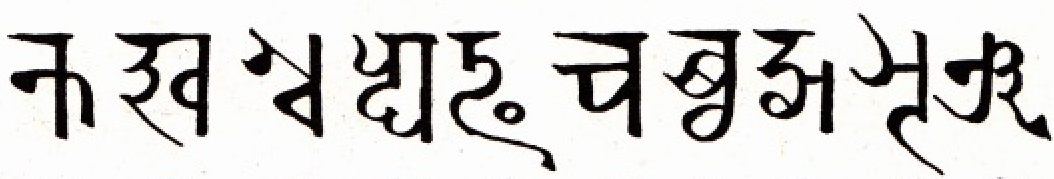


अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ए ऐ
A Ā I Ī U Ū ṚI ṚĪ E AI

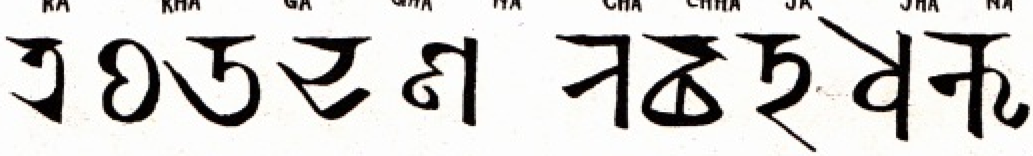


ओ औ अं अः
O AU AM AH

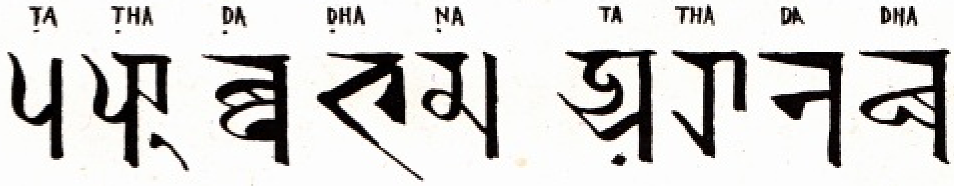
CONSONANT व्यञ्जन



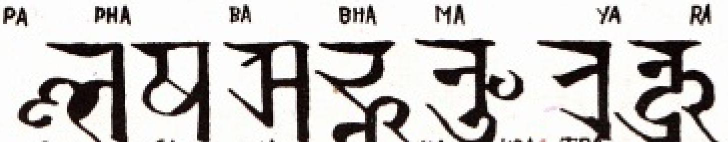
क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ
KA KHA GA GHA ṄA CHA CHHA JA JHA ÑA



ट ठ ड ढ ण त थ द ध न
ṬA ṬHA ḌA ḌHA ṆA TA THA DA DHA NA



प फ ब भ म य र ल व
PA PHA BA BHA MA YA RA LA VA



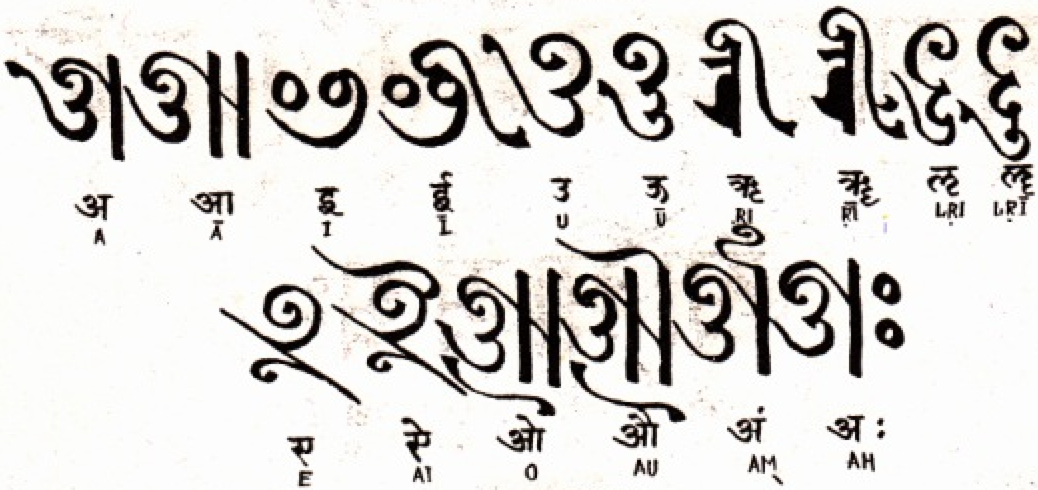
SHA ṢA SA HA KṢA TRA JÑA

LITUMOL SCRIPT

लितुमोल (नतमुण्ड) लिपि

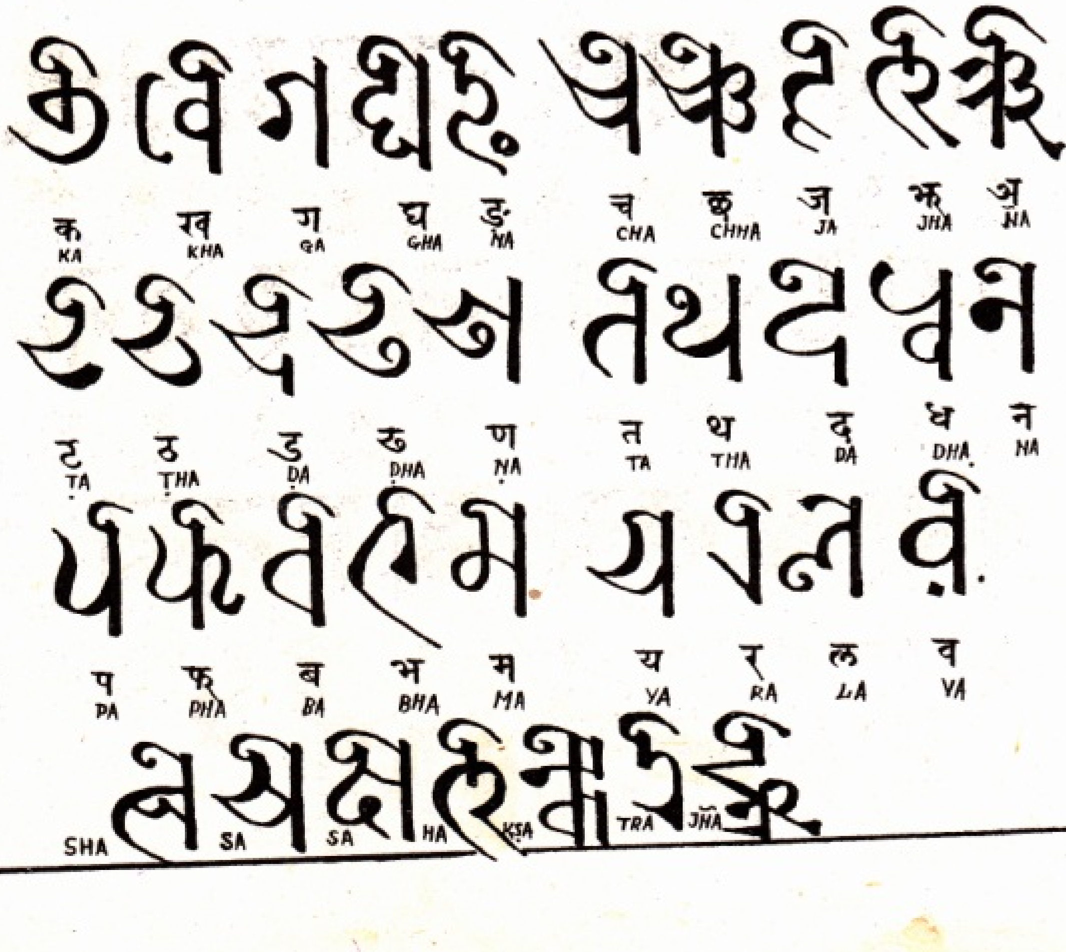
स्वर

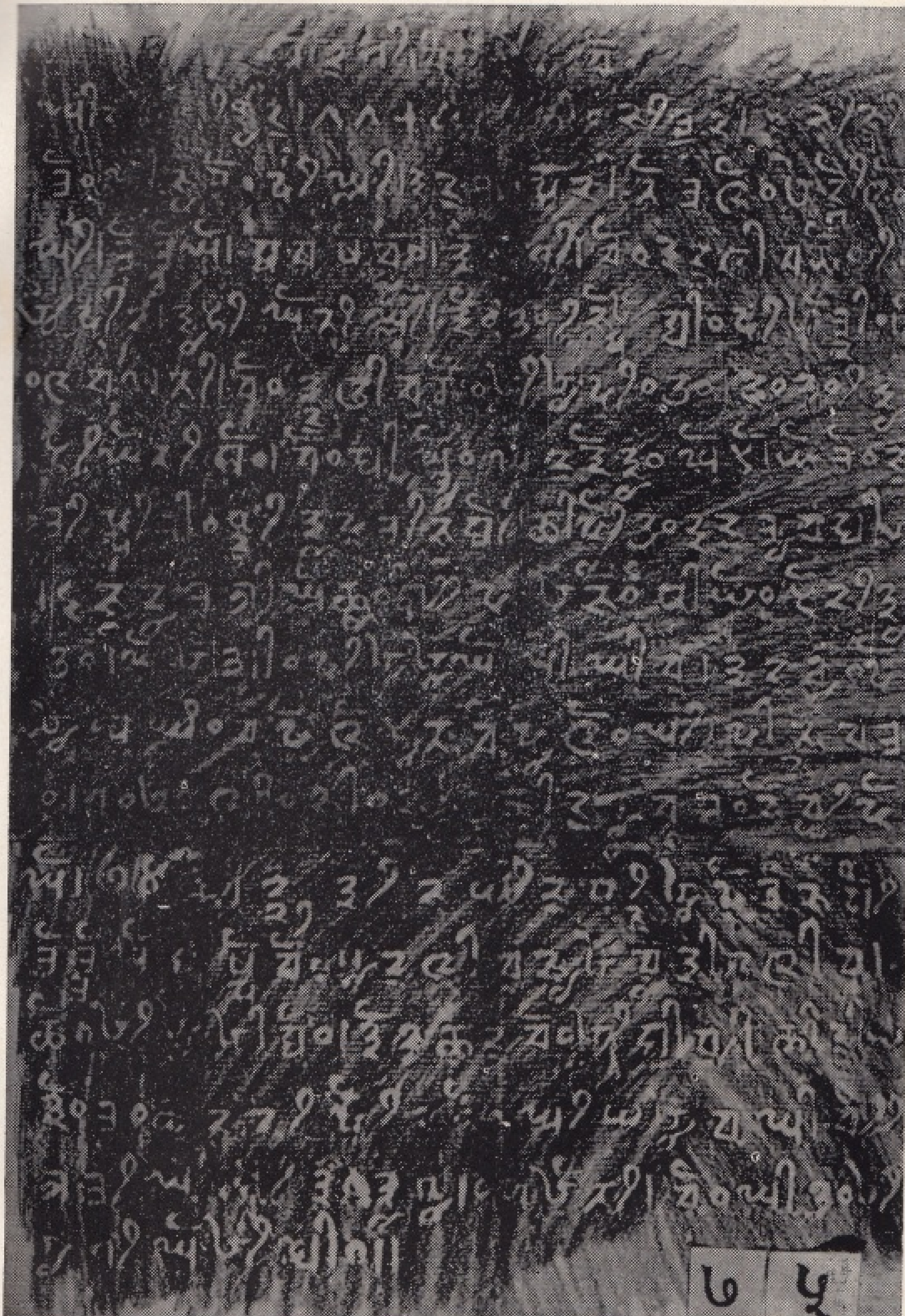
VOWEL



व्यञ्जन

CONSONANT



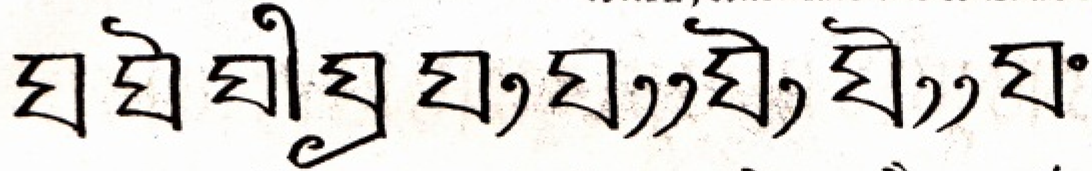


महालक्ष्मी टिखेलको– शिलापत्र
[किरात लिपि]

किरात (चन्द्रपुलिङ्) लिपि

स्वर, व्यञ्जन एवं मिश्रवर्ण

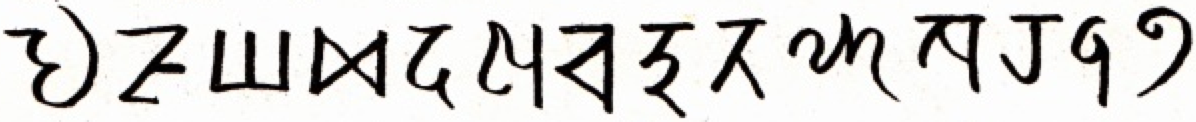
VOWEL, CONSONANT AND COMBINED LETTERS



अ	आ	ई	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं
A	Ā	Ī	Ū	E	AI	O	AU	AṂ



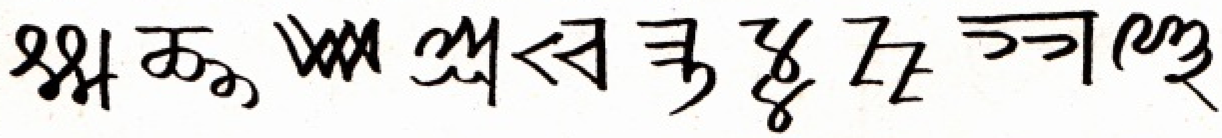
क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ	त	थ	द
KA	KHA	GA	GHA	ṄA	CHA	CHHA	JA	JHA	ÑA	TA	THA	DA



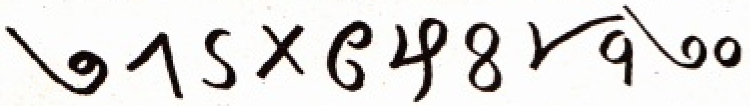
ध	न	प	फ	ब	भ	म	य	र	ल	व	श	ष	स
DHA	NA	PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	VA	SHA	ṢA	SA



ह	त्र	ज्ञ	क्य	ख्य	क्र	ख्र	क्ल	ख्ल	क्क	प्प
HA	TRA	JÑA	KYA	KHYA	KRA	KHRA	KLA	KHLA	KKA	PPA



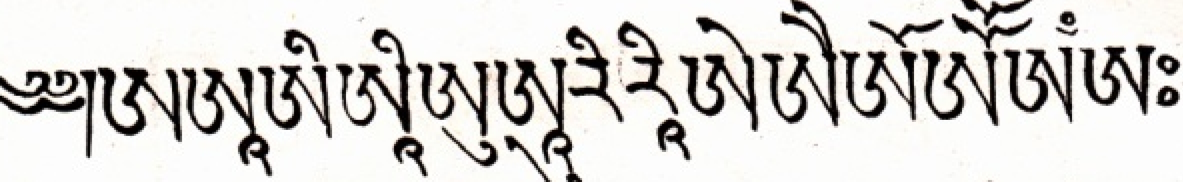
ञ्ञ	थ्थ	फ्फ	ल्ल	म्म	त्त	ग्ग	न्न	ज्ज	ल्प
ÑÑA	THTHA	PHPHA	LLA	MMA	TTA	GGA	NNA	JJA	LPA



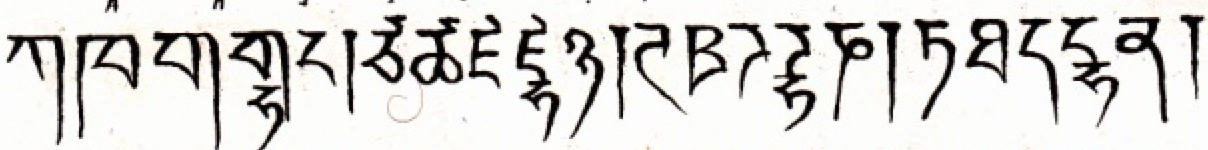
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

तिब्बती लिपि

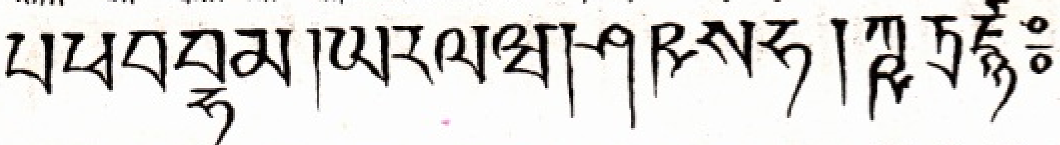
स्वर, व्यञ्जन एवं मिश्रवर्ण
VOWEL, CONSONANT AND COMBINED LETTERS



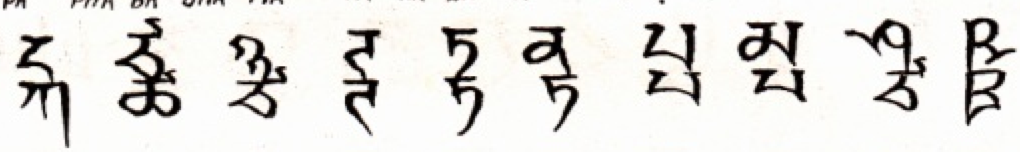
अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ए ऐ ओ औ अं अः
A Ā I Ī U Ū RI RĪ E AI O AU AM AH



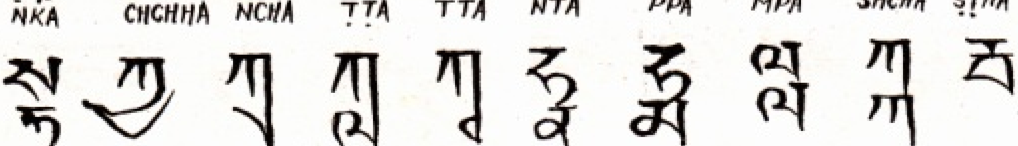
क ख ग घ ङ । च छ ज झ ञ । ट ठ ड ढ ण । त थ द ध न ।
KA KHA GA GHA NA CHA CHHA JA JHA ÑA ṬA ṬHA ḌA ḌHA ṆA TA THA DA DHA NA



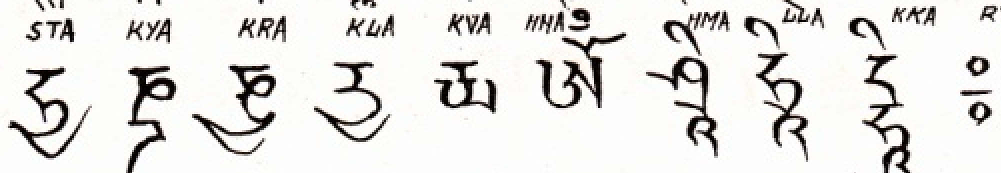
प फ ब भ म । य र ल व । श ष स ह । क्ष त्र ज्ञः
PA PHA BA BHA MA YA RA LA VA SHA ṢA SA HA KṢA TRA JÑAH



ङ्क च्छ ञ्च ट्ट त्त न्त प्प म्प श्च ष्ठ
ṄKA CHCHHA ÑCHA ṬṬA TTA NTA PPA MPA SHCHA ṢṬHA



स्त क्य क्र क्ल क्व ह्न ह्म ल्ल क्क र्य
STA KYA KRA KLA KVA HNA HMA LLA KKA RYA



ह्य ण्ड ण्य र्य र्य ॐ श्री ह्री धी ः
HYA ṆḌA ṆYA RYA RYA AUM SHRĪ HRĪ DHĪH

अभ्यासका निमित्त उदाहरण

वीरपुस्तकालय स्थित तिब्बती अपरिमिता नाम महायान
सूत्र बाट उद्धृत

ཨོཾ་ན་མོ་བྷ་ག་ཝ་ཏེ་ཨ་པ་རི་མི་ཏཱ་ཡུ་རྫྙཱ་ན་སུ

ॐ न मो भ ग व ते अ प रि मि ता यु ज्ञा न सु

AUM NA MO BHA GA VA TE A PA RI MI TĀ YU JÑĀ NA SU

ཝི་ནི་ཤྩི་ཏ་ཏེ་ཛོ་རཱ་ཛཱ་ཡ་ཏ་ཐཱ་ག་ཏཱ་ཡཱ་རྷ་ཏེ་ས་མྱ

वि नि श्चि त ते जो रा जा य त था ग ता या र्ह ते स म्य

VI NI SHCHI TA TE JO RĀ JĀ YA TA THĀ GA TĀ YĀ RHA TE SA MYA

ཀྵཾ་བུ་དྡྷཱ་ཡ། ཏ་དྱ་ཐཱ། ཨོཾ་པུ་ཎྱེ་པུ་ཎྱེ་མ་ཧཱ་པུ་ཎྱེ

क्सं बु द्धा य । त द्य था । ॐ पु ण्य पु ण्य म हा पु ण्य

KSAṂ BU DDHĀ YA TA DYA THĀ AUṂ PU ṆYA PU ṆYA MA HĀ PUṆYA

ཨ་པ་རི་མི་ཏ་པུ་ཎྱེ་ཨ་པ་རི་མི་ཏ་པུ་ཎྱེ་ཛྙཱ་ན་ས

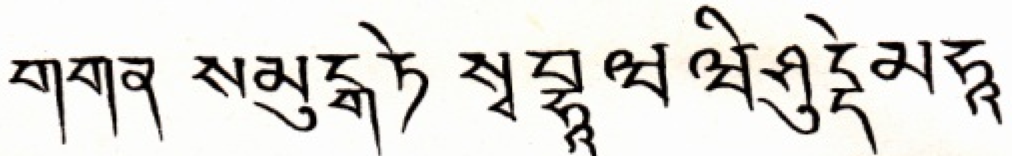
अ प रि मि त पु ण्य अ प रि मि त पु ण्य ज्ञा न स

A PA RI MI TA PU ṆYA A PA RI MI TA PU ṆYA JÑĀ NA SA

མྦྷཱ་རོ་པ་ཙི་ཏེ་ཨོཾ་ས་རྦ་སཾ་སྐཱ་ར་པ་རི་ཤུ་དྡྷ་དྷ་རྨ་ཏེ

म्भा रो प चि ते ॐ स र्व सं स्का र प रि शु द्ध ध र्म ते

MBHĀ RO PA CHI TE AUṂ SA RVA SAṂ SKĀ RA PA RI SHU DDHA DHARMATE



ग ग न स मु ङ्ग ते स्व भा व वि शु द्धे म हा

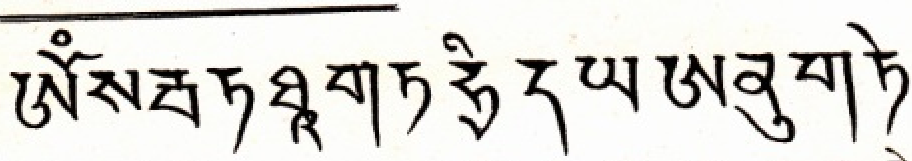
GA GA NA SA MU TGA TE SVA BHĀ VA VI SHU DDHE MA HĀ



न य प रि वा रे स्वा हा ।

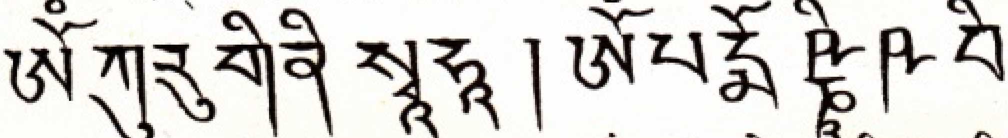
NA YA PA RI VĀ RE SVĀ HĀ

स्वयम्भू स्थित शिलाभिलेख बाट



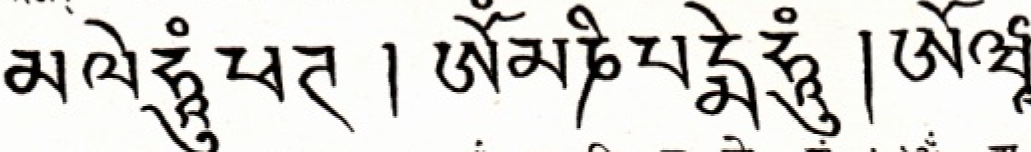
ॐ स र्व त था ग त ह्रि द य अ नु ग ते

AUṂ SA RVA TA THĀ GA TA HṚI DA YA A NU GA TE



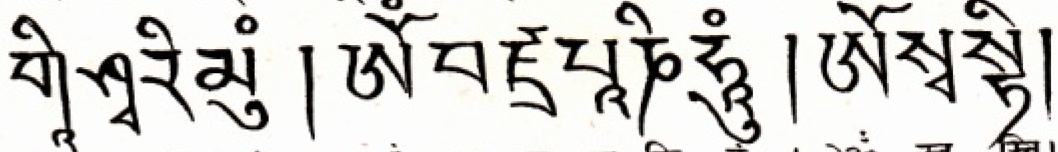
ॐ कु रु गि नि स्वा हा । ॐ प द्मो ष्णी ष वि

AUṂ KU RU GI NI SVĀ HĀ AUṂ PA DMO ṢṆĪ ṢA VI



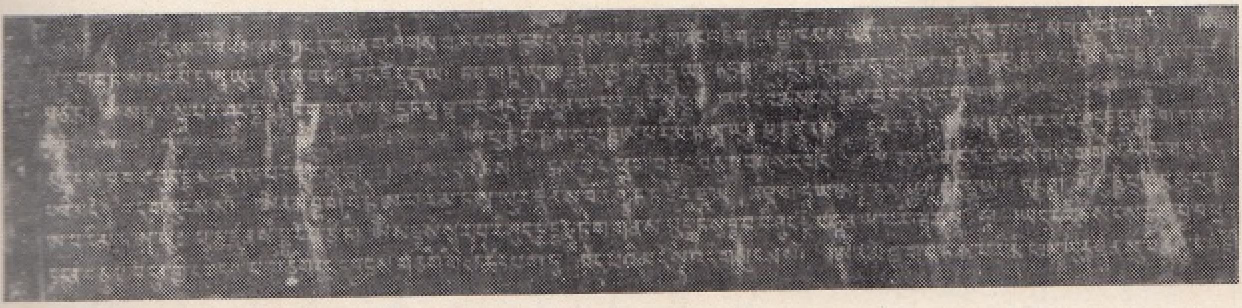
म ले हूं फ ट् । ॐ म णि प द्मे हूं । ॐ वा

MA LE HŪṂ PHA ṬA AUṂ MA ṆI PA DME HŪṂ AUṂ VĀ



गी श्व रि मुं । ॐ व ज्र पा णि हूं । ॐ स्व स्ति ।

GĪ SHVA RI MUṂ AUṂ VA JRA PĀ ṆI HŪṂ AUṂ SVA STI



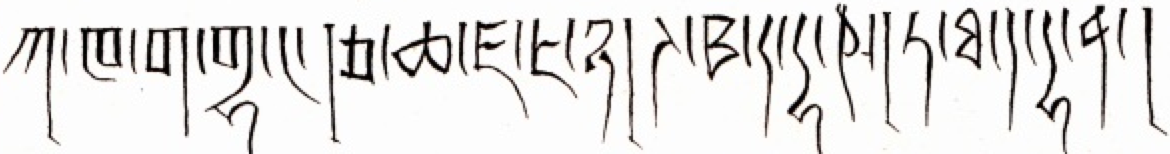
राष्ट्रिय अभिलेखालयमा रहेको नीलपत्र
तिब्बती लिपि

तिब्बती-उमेहिग् लिपि



अ आ इ ई उ ऊ ए ऐ ओ औ अं

A Ā I Ī U Ū E AI O AU AṂ



क ख ग घ ङ। च छ ज झ ञ। ट ठ ड ढ ण। त थ द ध न।

KA KHA GA GHA ṄA CHA CHHA JA JHA ÑA ṬA ṬHA ḌA ḌHA ṆA TA THA DA DHA NA



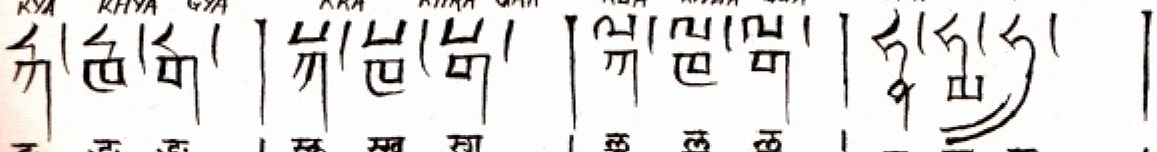
प फ ब भ म। य र ल व। श ष स ह। क्ष त्र ज्ञ।

PA PHA BA BHA MA YA RA LA VA ŚHA ṢA SA HA KṢA TRA JÑA



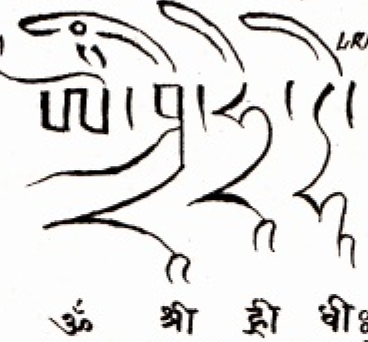
क्य ख्य ग्य। क्र ख्र ग्र। क्ल ख्ल ग्ल। क्व ख्व ग्व।

KYA KHYA GYA KRA KHRA GRA KLA KHLA GLA KVA KHVA GVA



ङ्क ङ्ख ङ्ग। स्क स्ख स्ग। ल्क ल्ख ल्ग। ह्न ह्म ह्ल।

ṄKA ṄKHA ṄGA SKA LRA LKHA LGA HNA HMA HLA



ॐ श्री ह्री धीः

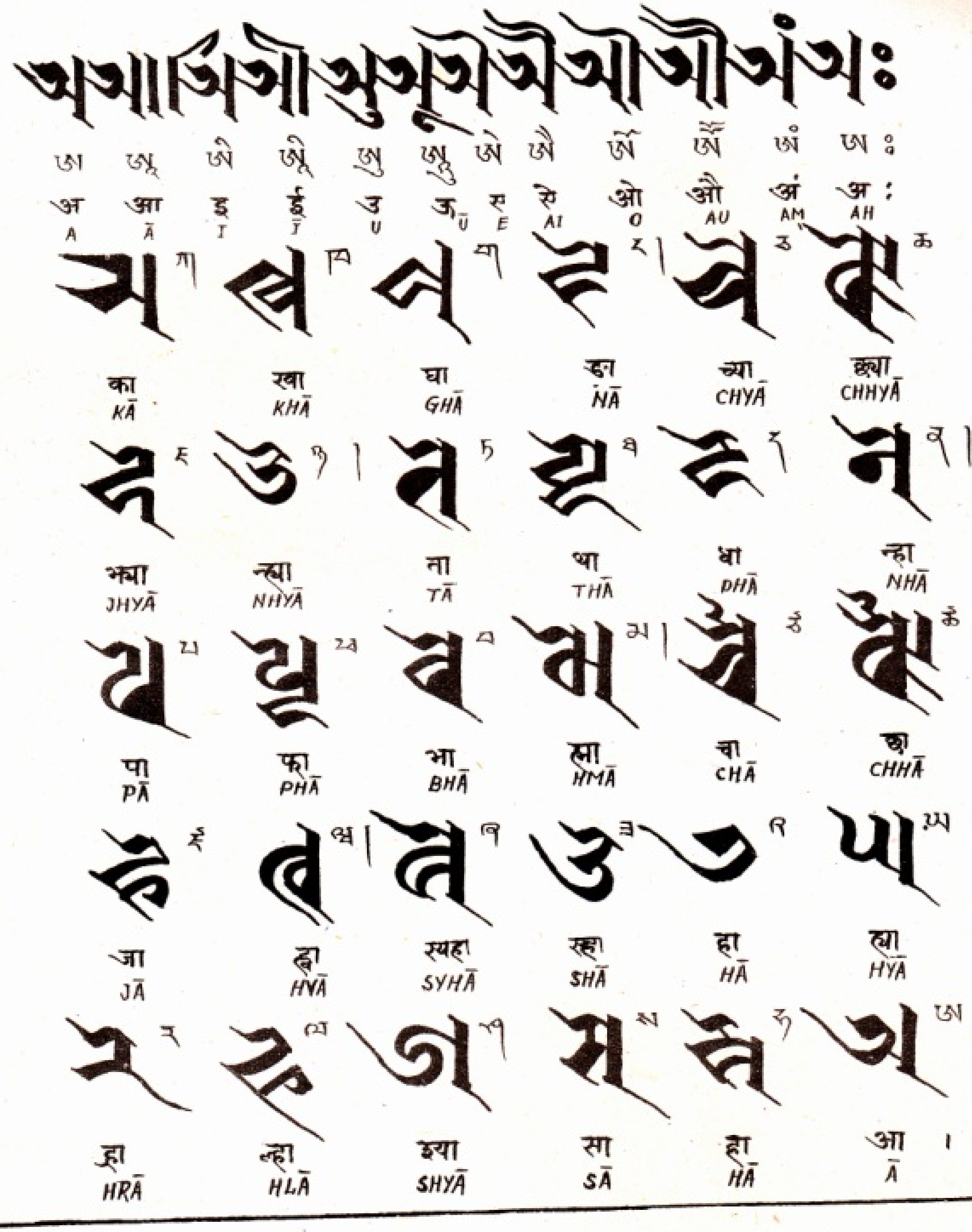
AUṂ SHRĪ HRĪ DHĪH

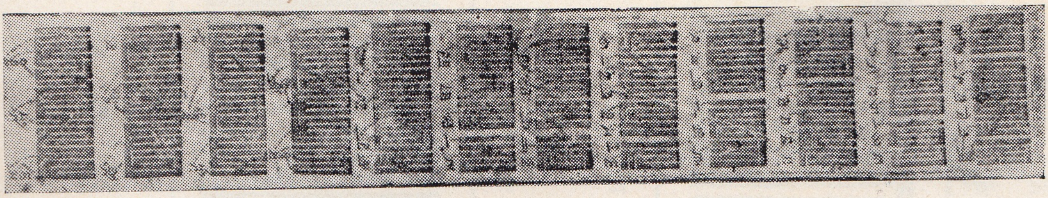
NEPALI-BHOTIYA SCRIPT

नेपाल भोट लिपि

स्वर , व्यञ्जन

VOWEL , CONSONANT



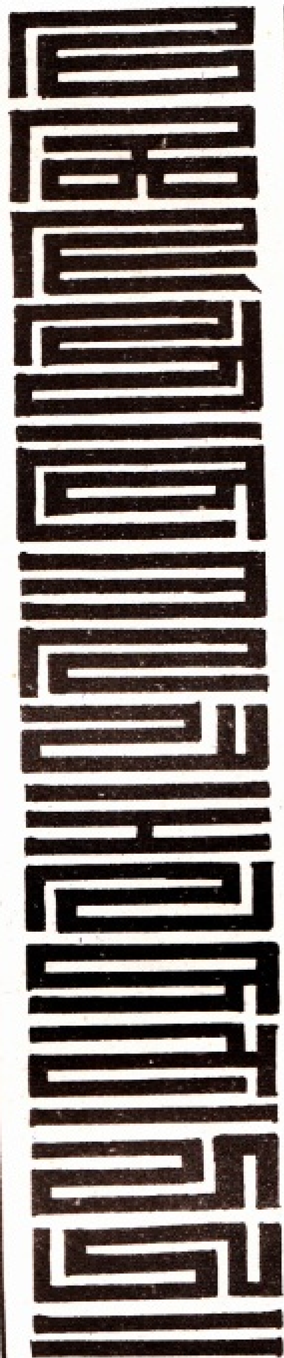


लेखकको आफ्नै संग्रहमा सुरक्षित– कागजपत्र
[होर्‌हिग् लिपि]

तिब्बती होर्हिग् लिपि

व्यञ्जन CONSONANT



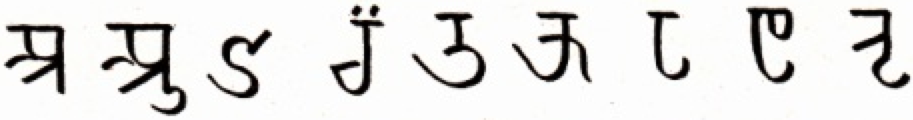


Label	Tibetan	Tibetan	Label
༄༅།	༄༅།	ཙ	चा CHĀ
KĀ का	ཀ	ཚ	छा CHHĀ
KHĀ खा	ཁ	ཛ	जा JĀ
GHĀ घा	ག	ཝ	ह्वा HVĀ
ṄĀ ङा	ང	।	।
।	।	ཞ	स्हा SYHĀ
CHYĀ च्या	ཅ	ཟ	ज्हा SHĀ
CHHYĀ छ्या	ཆ	འ	हा HĀ
JHYĀ झ्या	ཇ	ཡ	ह्या HYĀ
NHYĀ न्ह्या	ཉ	।	।
।	।	ར	ह्रा HRĀ
TĀ ता	ཏ	ལ	ह्ला HLĀ
THĀ था	ཐ	ཤ	श्या SHYĀ
DHĀ धा	ད	ས	सा SĀ
NHĀ न्हा	ན	।	।
।	।	ཧ	हा HĀ
PĀ पा	པ	ཨ	आ Ā
PHĀ फा	ཕ	॥	॥
BHĀ भा	བ		
HMĀ ह्मा	མ		
।	।		

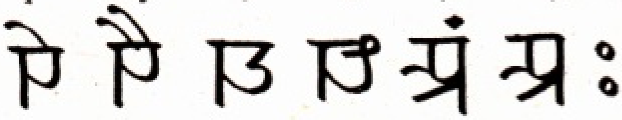
शारदा लिपि

स्वर , व्यञ्जन

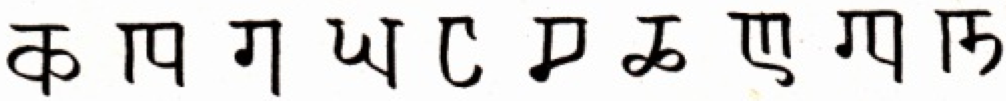
VOWEL , CONSONANT



अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ	ऌ
A	Ā	I	Ī	U	Ū	ṚI	ṜĪ	LṚI



ए	ऐ	ओ	औ	अं	अ:
E	AI	O	AU	AṂ	AH



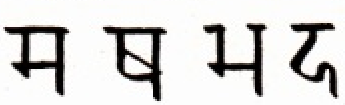
क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ
KA	KHA	GA	GHA	ṄA	CHA	CHHA	JA	JHA	ÑA



ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न
ṬA	ṬHA	ḌA	ḌHA	ṆA	TA	THA	DA	DHA	NA



प	फ	ब	भ	म	य	र	ल	व
PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	VA



श	ष	स	ह
SHA	ṢA	SA	HA

गुरुमुखी लिपि

स्वर, व्यञ्जन VOWEL, CONSONANT

ਅ	ਆ	ਇ	ਈ	ਉ	ਊ	ਰਿ	ਏ	ਐ
अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ए	ऐ
A	Ā	I	Ī	U	Ū	ṚI	E	AI

ਓ	ਔ	ਅੰ	ਅਃ
ओ	औ	अं	अः
O	AU	AM̐	AH

ਕ	ਖ	ਗ	ਘ	ਙ	ਚ	ਛ	ਜ	ਝ	ਞ
क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ
KA	KHA	GA	GHA	ṄA	CHA	CHHA	JA	JHA	ÑA

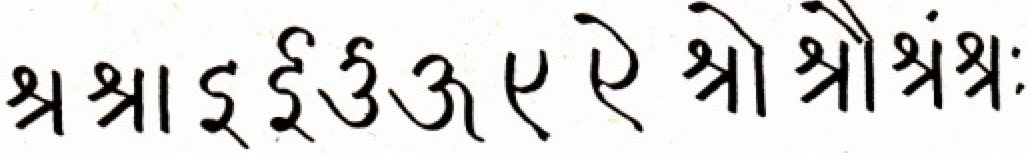
ਟ	ਠ	ਡ	ਢ	ਣ	ਤ	ਥ	ਦ	ਧ	ਨ
ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न
ṬA	ṬHA	ḌA	ḌHA	ṆA	TA	THA	DA	DHA	NA

ਪ	ਫ	ਬ	ਭ	ਮ	ਯ	ਰ	ਲ	ਵ
प	फ	ब	भ	म	य	र	ल	व
PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	VA

ਸ਼	ਖ	ਸ	ਹ
श	ष	स	ह
SHA	ṢA	SA	HA

कैथी नागरी लिपि

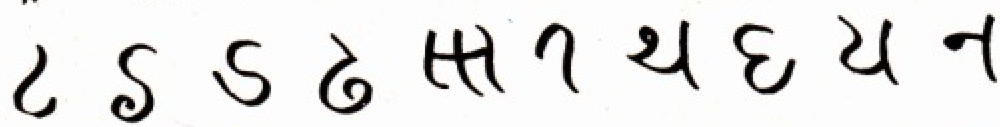
स्वर , व्यञ्जन VOWEL , CONSONANT



अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं	अः
A	Ā	I	Ī	U	Ū	E	AI	O	AU	AM	AH



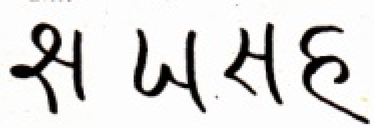
क	ख	ग	घ	च	छ	ज	झ
KA	KHA	GA	GHA	CHA	CHHA	JA	JHA



ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न
ṬA	ṬHA	ḌA	ḌHA	ṆA	TA	THA	DA	DHA	NA



प	फ	ब	भ	म	य	र	ल	व
PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	VA



श	ष	स	ह
SHA	ṢA	SA	HA

বঙ্গলা লিপি

स्वर

VOWEL

অ	আ	ই	ঈ	উ	ঊ	ঋ	ৠ	ঌ	ৡ
अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ	ऌ	ॡ
A	Ā	I	Ī	U	Ū	ṚI	ṚĪ	LṚI	LṚĪ

এ	ঐ	ও	ঔ	অং
ए	ऐ	ओ	औ	अं
E	AI	O	AU	AM

व्यञ्जन

CONSONANT

ক	খ	গ	ঘ	ঙ	চ	ছ	জ	ঝ	ঞ
क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ
KA	KHA	GA	GHA	ṄA	CHA	CHHA	JA	JHA	ÑA

ট	ঠ	ড	ঢ	ণ	ত	থ	দ	ধ	ন
ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न
TA	THA	ḌA	DHA	ṆA	TA	THA	DA	DHA	NA

প	ফ	ব	ভ	ম	য	র	ল	ব
प	फ	ब	भ	म	य	र	ल	व
PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	VA

শ	ষ	স	হ	ক্ষ
SHA	ṢA	SA	HA	KṢA

उत्कललिपि

स्वर

VOWEL

ଅ ଆ ଇ ଈ ଉ ଊ ଋ ୠ ଏ ଐ

अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ	ए	ऐ
A	Ā	I	Ī	U	Ū	ṚI	ṚĪ	E	AI

ଓ ଔ ଅଂ ଅଃ

ओ	औ	अं	अ
O	AU	AṂ	A

CONSONANT

व्यञ्जन

କ ଖ ଗ ଘ ଙ ଚ ଛ ଜ ଝ ଞ

क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ
KA	KHA	GA	GHA	ṄA	CHA	CHHA	JA	JHA	ÑA

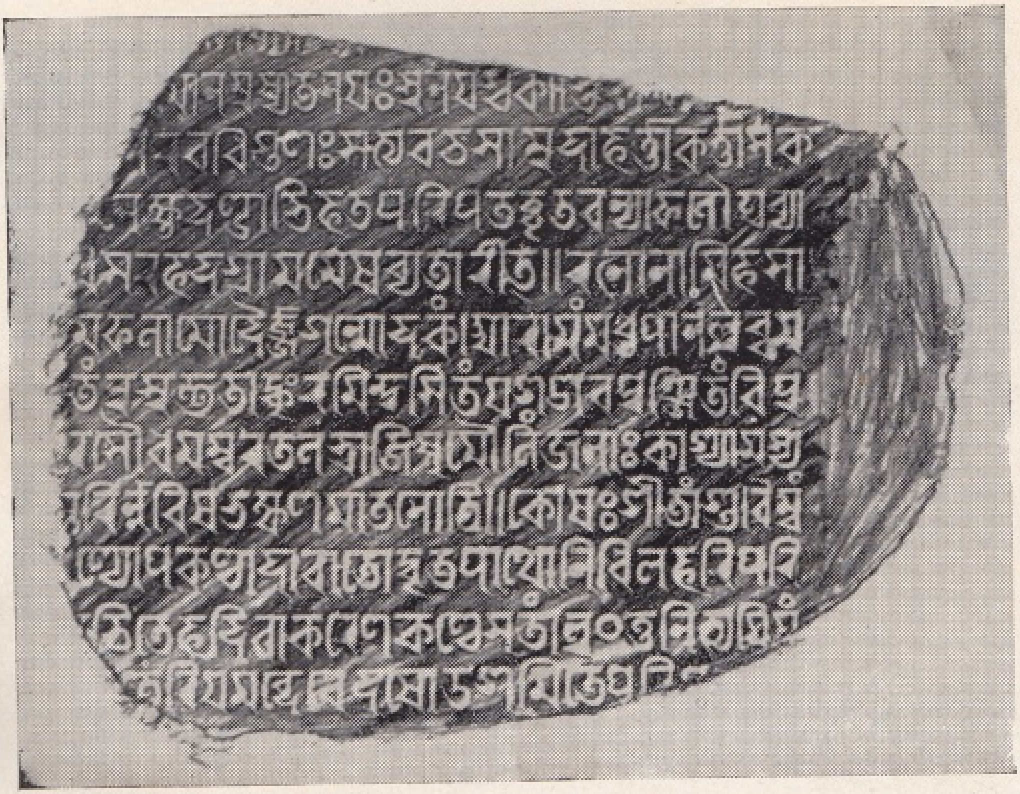
ଟ ଠ ଡ ଢ ଣ ତ ଥ ଦ ଧ ନ

ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न
ṬA	ṬHA	ḌA	ḌHA	ṆA	TA	THA	DA	DHA	NA

ପ ଫ ବ ଭ ମ ଯ ର ଲ ଵ

प	फ	ब	भ	म	य	र	ल	व
PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	VA

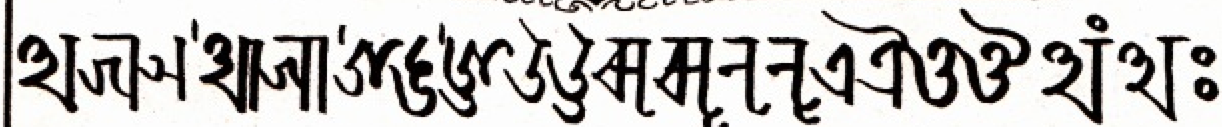
SHA ଶ ṢA ଷ SA ସ HA ହ କ୍ଷ ତ୍ର ଜ୍ଞ KṢA TRA JÑA.



राष्ट्रिय संग्रहालयमा रहेको
[मैथिली लिपि]

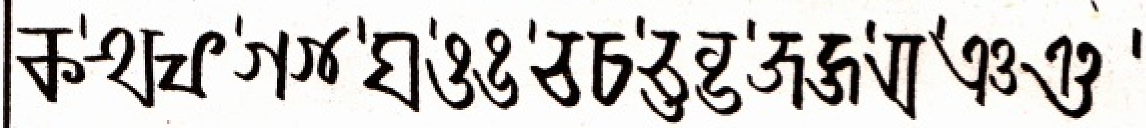
MAITHILI SCRIPT - VOWEL, CONSONANT AND COMBINED LETTERS

मैथिली लिपि - स्वर, व्यञ्जन एवं मिश्रवर्ण.



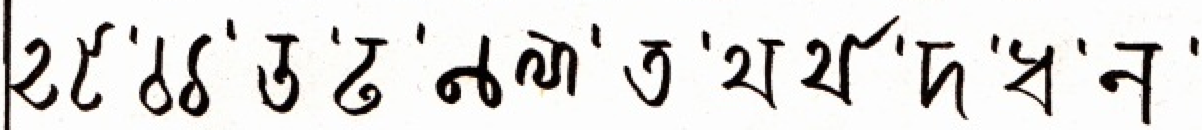
अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ऌ ॡ ए ऐ ओ औ अं अः

A Ā I Ī U Ū ṚI ṚĪ LṚI LṚĪ E AI O AU AṂ AH



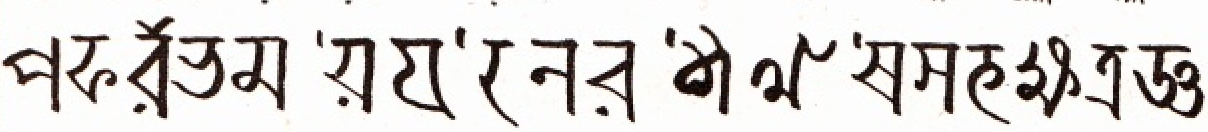
क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

KA KHA GA GHA ṄA CHA CHHA JA JHA ÑA



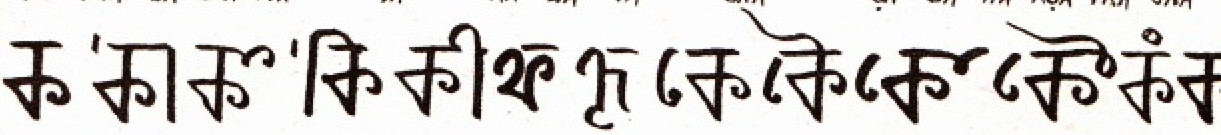
ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ṬA ṬHA ḌA ḌHA ṆA TA THA DA DHA NA



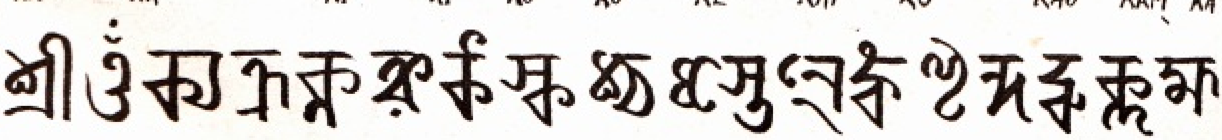
प फ ब भ म य र ल व श ष स ह क्ष त्र ज्ञ

PA PHA BA BHA MA YA RA LA VA SHA ṢA SA HA KṢA TRA JÑA



क का कि की कु कू के कै को कौ कं क

KA KĀ KI KĪ KU KŪ KE KAI KO KAU KAṂ KA



श्री ॐ क्य क्र क्ल क्क र्क स्क श्च ष्ठ स्त त्न ङ्क ण्ट न्द द्ध क्ष्ण ह्म

SHRĪ AUṂ KYA KRA KLA KKA RKA SKA SHCHA ṢṬHA STA TNA ṄKA ṆṬA NDA DDHA KṆA HMA



१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

गुजराती लिपि

स्वर , व्यञ्जन

VOWEL , CONSONANT

અ	આ	ઇ	ઈ	ઉ	ઊ	ઋ	ૠ	ઌ
अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ	ऌ
A	Ā	I	Ī	U	Ū	ṚI	ṚĪ	LṚI

એ	ઐ	ઓ	ઔ	અં
ए	ऐ	ओ	औ	अं
E	AI	O	AU	AṂ

ક	ખ	ગ	ઘ	ઙ	ચ	છ	જ	ઝ	ઞ
क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ
KA	KHA	GA	GHA	ṄA	CHA	CHHA	JA	JHA	ÑA

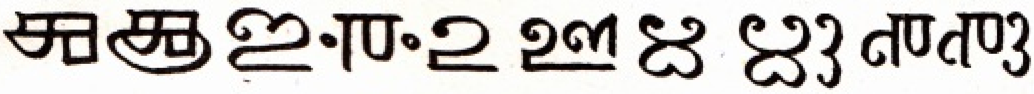
ટ	ઠ	ડ	ઢ	ણ	ત	થ	દ	ધ	ન
ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न
ṬA	ṬHA	ḌA	ḌHA	ṆA	TA	THA	DA	DHA	NA

પ	ફ	બ	ભ	મ	ય	ર	લ	વ
प	फ	ब	भ	म	य	र	ल	व
PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	YA

શ	ષ	સ	હ
श	ष	स	ह
SHA	ṢA	SA	HA

तामिल ग्रन्थ लिपि स्वर , व्यञ्जन

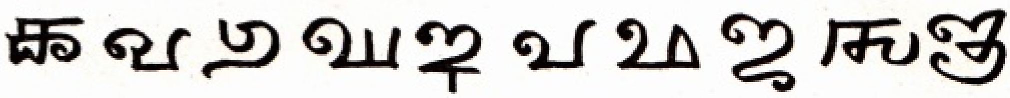
VOWEL , CONSONANT



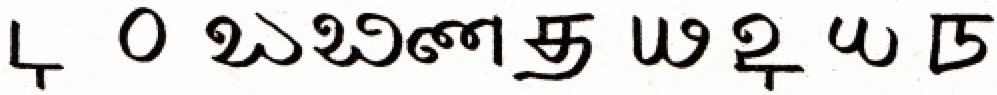
अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ	ऌ	ॡ
A	Ā	I	Ī	U	Ū	ṚI	ṚĪ	LṚI	LṚĪ



ए	ऐ	ओ	औ	अं
E	AI	O	AU	AṂ



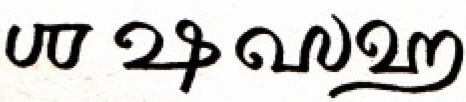
क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ
KA	KHA	GA	GHA	ṄA	CHA	CHHA	JA	JHA	ÑA



ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न
ṬA	ṬHA	ḌA	ḌHA	ṆA	TA	THA	DA	DHA	NA



प	फ	ब	भ	म	य	र	ल	व
PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	VA



श	ष	स	ह
SHA	ṢA	SA	HA

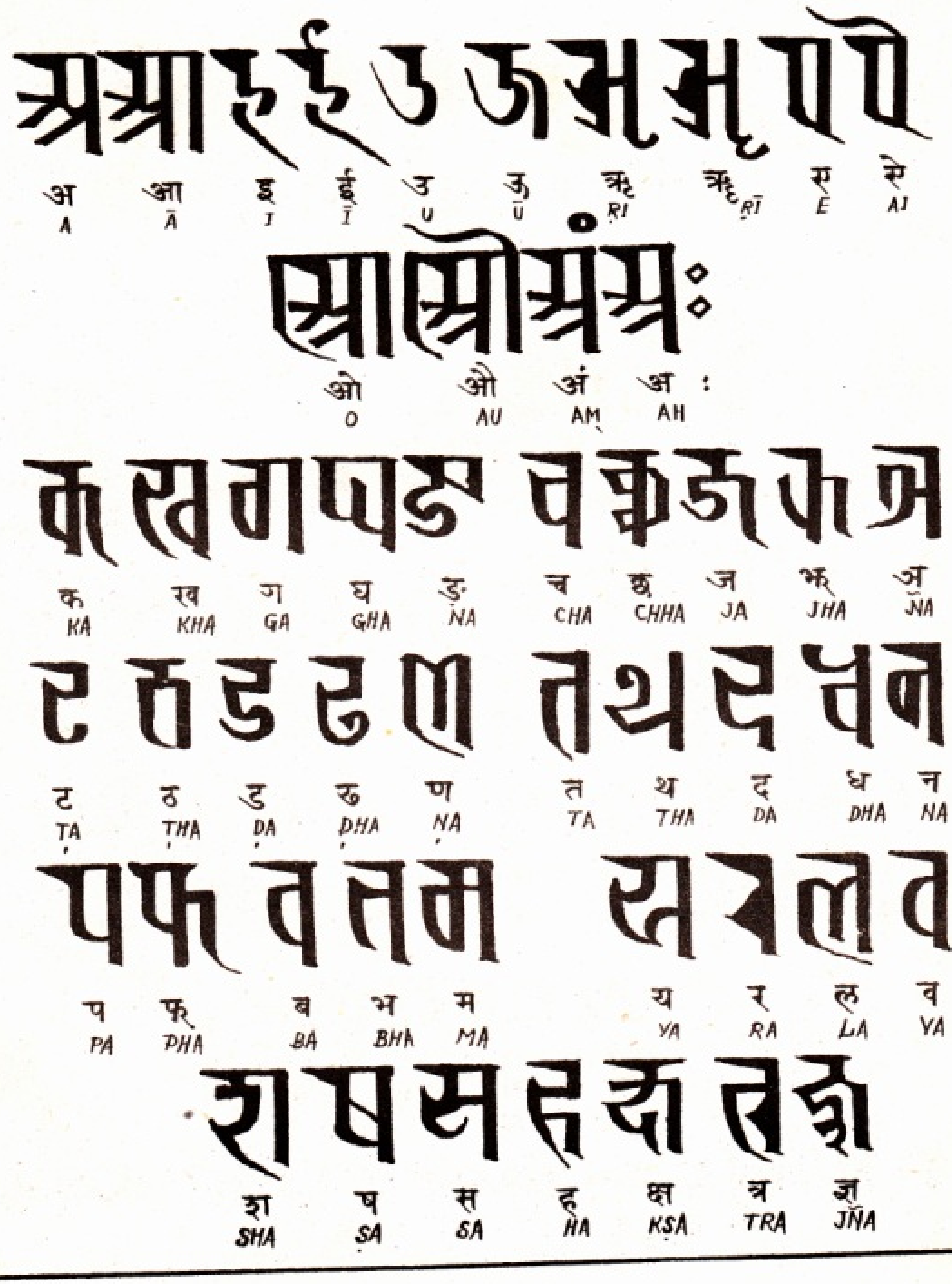


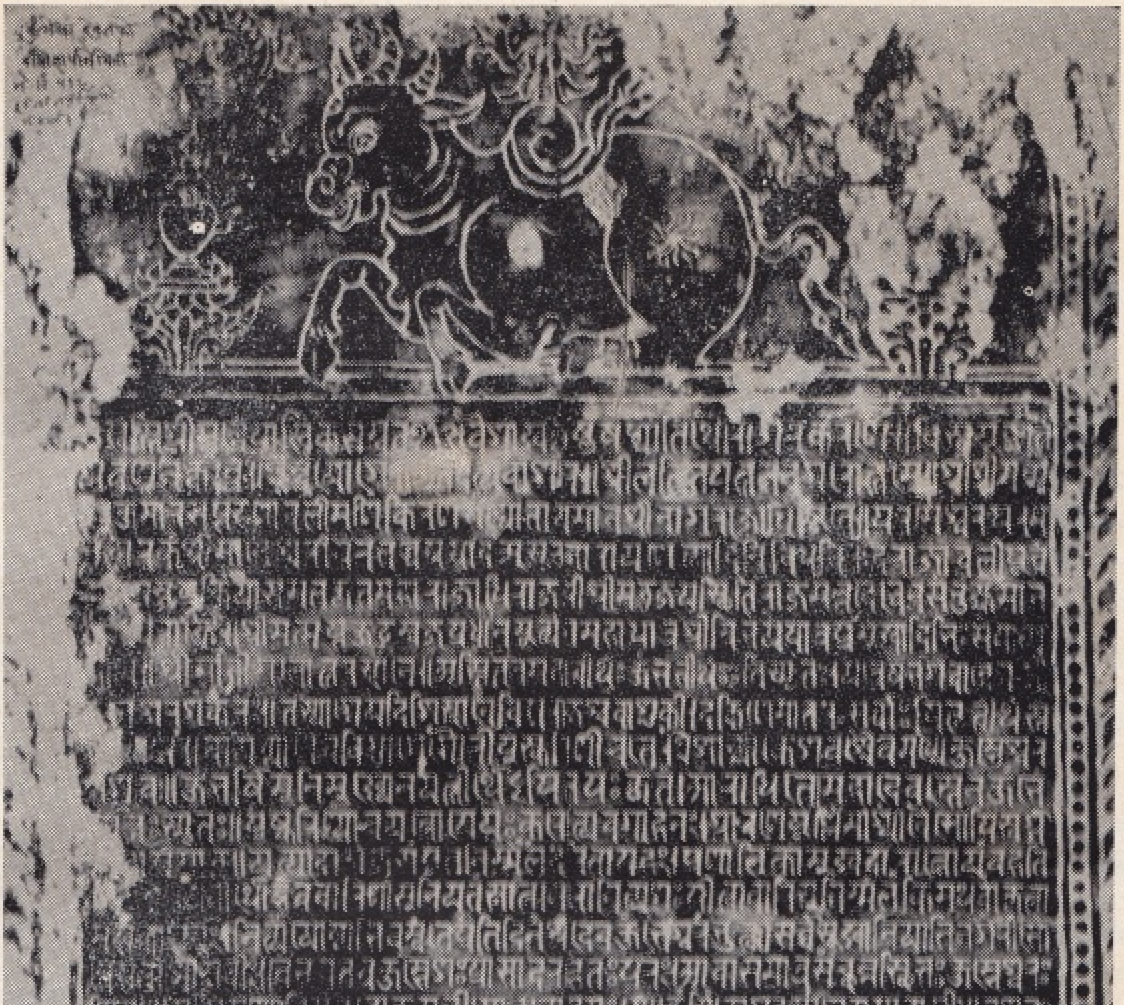
क	का	कि	की	कु	कू	के	कै	को	कौ	कं
KA	KĀ	KI	KĪ	KU	KŪ	KE	KAI	KO	KAU	KAṂ

प्राचीनदेवनागरी (नन्दिनागरी) लिपि

स्वर, व्यञ्जन

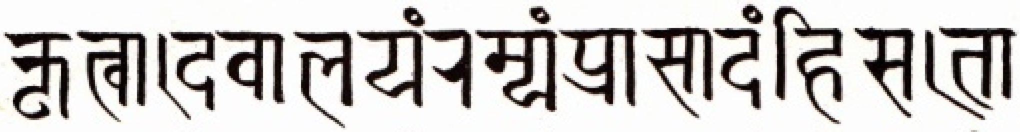
VOWEL, CONSONANT





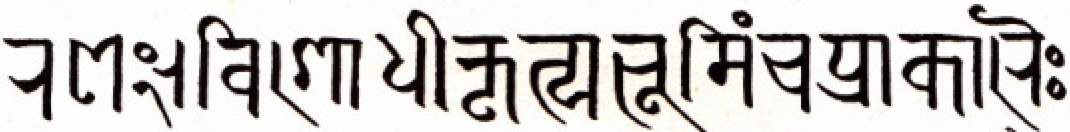
कुम्भेश्वरको शिलापत्र
[प्राचीन देवनागरी लिपि]

पाटन कुम्भेश्वर मन्दिर स्थित शिलाभिलेख बाट



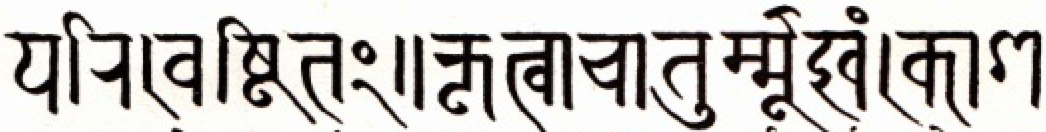
कृ त्वा दे वा ल यं र म्यं प्रा सा दं हि स तो

KṚI TVĀ DE VĀ LA YAṂ RA MYAṂ PRĀ SĀ DAṂ HI SA TO



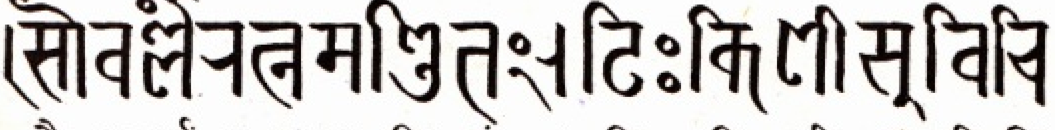
र णं । वि शो धी कृ त्य भू मिं च प्रा का रैः

RA ṆAṂ VI SHO DHĪ KṚI TYA BHŪ MIṂ CHA PRĀ KĀ RAIḤ



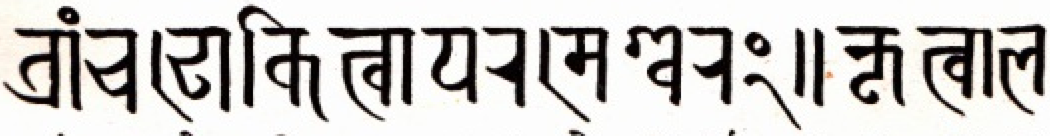
प रि वे ष्टि तं ॥ कृ त्वा चा तु र्म्मू खं को श

PA RI VE ṢṬI TAṂ KṚI TVĀ CHĀ TU RMMŪ KHAṂ KO SHA



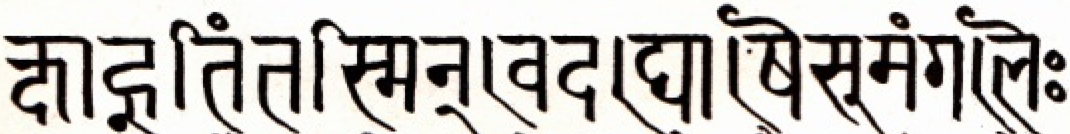
सौ व र्ण्णं र त्न म ण्डि तं । टिः कि णी सु वि चि

SAU VA RṆṆAṂ RATNA MA ṆḌI TAṂ ṬIḤ KI ṆĪ SU VI CHI



त्रां च ढो कि त्वा प र मे श्व रं ॥ कृ त्वा ल

TRĀṂ CHA ḌHO KI TVĀ PA RA ME SHVA RAṂ KṚI TVĀ LA



क्षा हू तिं त स्मि न् वे द घो षै सु मं ग लैः

KṢĀ HŪ TIṂ TA SMI NA VE DA GHO ṢAI SU MAṂ GA LAIḤ

देवनागरी-लिपि

VOWEL

स्वर

अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ	ऌ	ॡ	ए	ऐ	ओ	औ	अं	अः
A	Ā	I	Ī	U	Ū	ṚI	ṚI	ḶṚI	ḶṚĪ	E	AI	O	AU	AM	AH

व्यञ्जन

CONSONANT

क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ
KA	KHA	GA	GHA	ṄA	CHA	CHHA	JA	JHA	ÑA
ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न
ṬA	ṬHA	ḌA	ḌHA	ṆA	TA	THA	DA	DHA	NA
प	फ	ब	भ	म	य	र	ल	व	
PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	VA	

श	ष	स	ह	क्ष	त्र	ज्ञः
SHA	ṢA	SA	HA	KṢA	TRA	JÑAH

मिश्र वर्ण

ॐ	श्री	प्र	क्ल	क्व	क्न	क्म	क्ष्म	क्ष्ण	श्ल
AUM	SHRI	PRA	KLA	KVA	KNA	KMA	KṢMA	KṢṆA	SHLA
ह्न	ह्न	ह्म	ह्म	ह्ल	ह्ल	ह्व	ह्व	ह्ण	स्थ
HNA	HNA	HMA	HMA	HLA	HLA	HVA	HVA	HṆA	STHA
ष्ठ	ष्ट्र	ल्ल	त्त	ट्ट	द्भ	ङ्क	द्ध	न्द्र	र्ण्ण
ṢṬHA	ṢṬRA	LLA	TTA	ṬṬA	DBHA	ṄKA	DDHA	NDRA	RṆṆA
ञ्च	श्च	ष्ण	अ	अ	ऋ	ऋ	ऐ	ऐ	छ
ŇCHA	SHCHA	ṢṆA	A	A	ṚI	ṚI	AI	AI	CHHA
झ	झ	झ	ण	ण	ल	ल	ल	श	श
JHA	JHA	JHA	ṆA	ṆA	LA	LA	LA	SHA	SHA
क्ष	क्ष	भ	भ	ज्ञ	ज्ञ	क्र	क्र	क्य	श्र
KṢA	KṢA	BHA	BHA	JÑA	JÑA	KRA	KRA	KYA	SHRA

लुम्बिनी स्थित महेन्द्र स्तम्भको

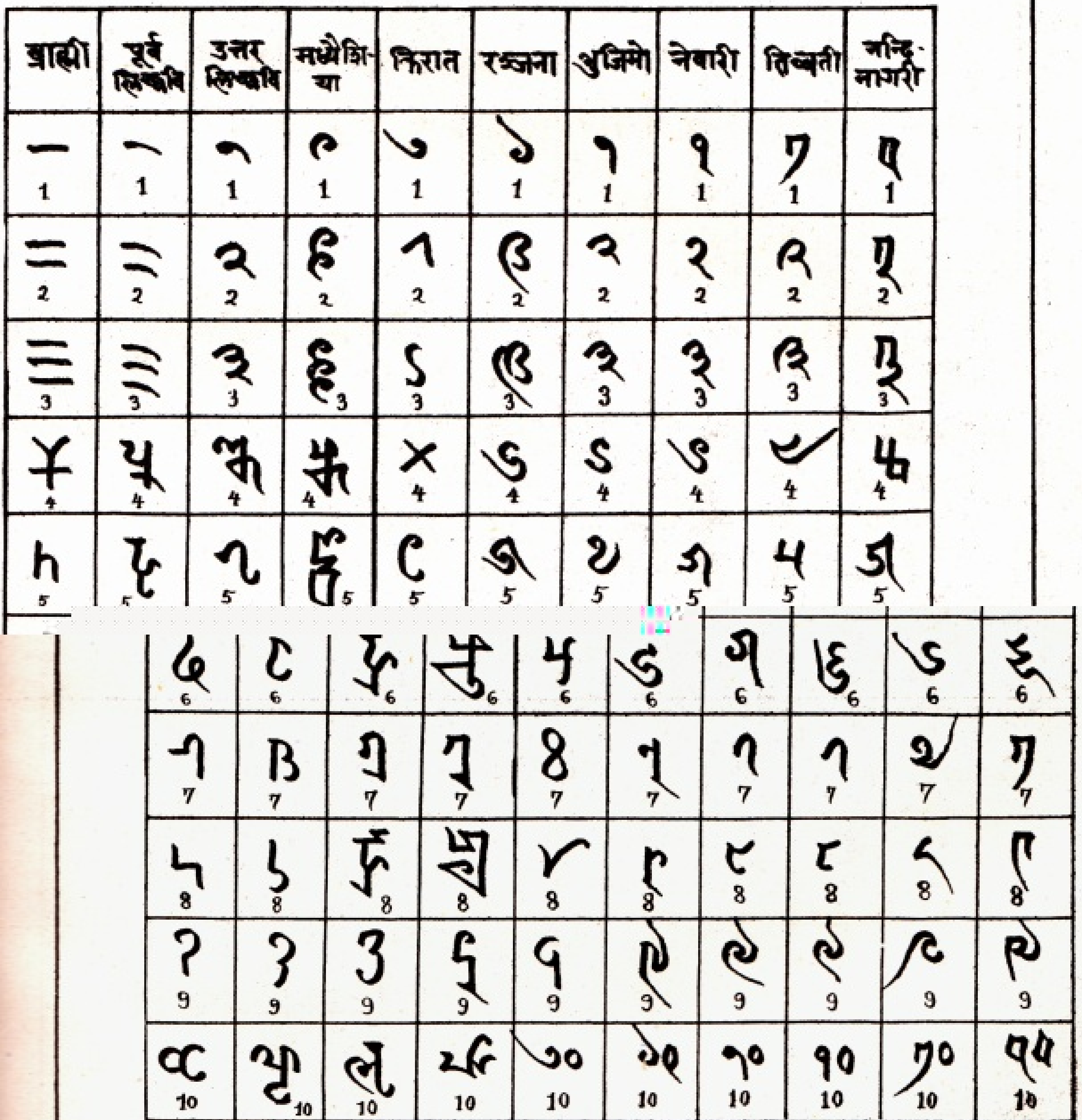
अभिलेख

स्वस्ति श्री गिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणे-
SVASTI SHRĪ GI RI RĀ JA CHA KRA CHŪ ḌĀ MA ṆI NA RA NĀ RĀ YA ṆE
त्यादि विविध विरुदावलीविराजमान-मानोन्नत
TYĀ DI VI VI DHA VI RU DĀ VA LĪ VI RĀ JA MĀ NA - MĀ NO NNA TA
महेन्द्रमाला ओजस्वि राजन्य अतितेजस्वि त्रिभुवन
MA HE NDRA MĀ LĀ O JA SVI RĀ JA NYA A TI TE JA SVI TRI BHU VANA
प्रजातन्त्र श्रीपद अतिकीर्तिमय नेपाल श्रीपद
PRA JĀ TANTRA SHRĪ PADA A TI KĪ RTI MA YA NE PĀ LA SHRĪ PA DA
प्रोज्ज्वल नेपालतारा ॐरामपट्ट अतुलज्योति-
PRO JJVA LA NE PĀ LA TĀ RĀ AUM RĀ MA PAṬṬA A TU LA JYO TI
र्मय त्रिशक्तिपट्ट अतिप्रवल गोरखादक्षिणवाहु
RMA YA TRI SHA KTI PA ṬṬA A TI PRA VA LA GO RA KHĀ DA KSI ṆA VĀ HU
महाधिपति अतिरथी परमसेनाधिपति श्री श्री
MA HĀ DHI PA TI A TI RA THĪ PA RA MA SE NĀ DHI PA TI SHRĪ SHRĪ
श्री श्री श्री मन्महाराजाधिराज महेन्द्रवीरविक्रम-
SHRĪ SHRĪ SHRĪ MANMA HĀ RĀ JĀ DHI RĀ JA MA HE NDRA VĪ RA VI KRA MA
शाहदेव देवानाम् सदा समरविजयिनाम् । ।
SHĀ HA DE VA DE VĀ NĀ MA SA DĀ SA MA RA VI JA YI NĀ MA

विभिन्न लिपिहरुको अङ्क तालिका

१देखि १०सम्म

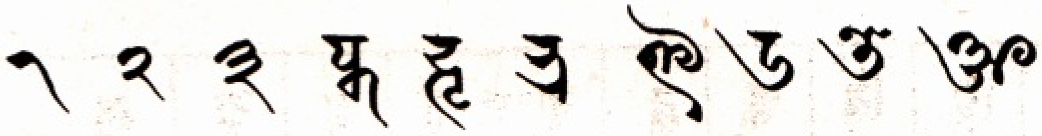
1 TO 10



शारदा	गुरुमुखी	कैथि	बंगला	मैथिलि	उत्कल	गुजराती	देव नागरी
𑇑 1	੧ 1	१ 1	১ 1	𑓑 1	୧ 1	૧ 1	१ 1
𑇒 2	੨ 2	२ 2	২ 2	𑓒 2	୨ 2	૨ 2	२ 2
𑇓 3	੩ 3	३ 3	৩ 3	𑓓 3	୩ 3	૩ 3	३ 3
𑇔 4	੪ 4	४ 4	৪ 4	𑓔 4	୪ 4	૪ 4	४ 4
𑇕 5	੫ 5	५ 5	৫ 5	𑓕 5	୫ 5	૫ 5	५ 5
𑇖 6	੬ 6	६ 6	৬ 6	𑓖 6	୬ 6	૬ 6	६ 6
𑇗 7	੭ 7	७ 7	৭ 7	𑓗 7	୭ 7	૭ 7	७ 7
𑇘 8	੮ 8	८ 8	৮ 8	𑓘 8	୮ 8	૮ 8	८ 8
𑇙 9	੯ 9	९ 9	৯ 9	𑓙 9	୯ 9	૯ 9	९ 9
𑇑𑇐 10	੧੦ 10	१० 10	১০ 10	𑓑𑓐 10	୧୦ 10	૧૦ 10	१० 10

वीरपुस्तकालय स्थित तृ·३९३नं. शिवधर्म पुस्तकबाट उद्धृत अक्षरात्मक अङ्क

LETTERS WITH SYMBOLIC MEANING THE NUMBER ADAPTED FROM THE MSS SHIVA DHARMA



१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

वीरपुस्तकालय स्थित प्र·१३२०नं. महालक्ष्मीमत भट्टारकबाट उद्धृत अक्षरात्मक अङ्क

LETTERS WITH SYMBOLIC MEANING OF THE NUMBER ADAPTED FROM THE MSS MAHALAXMI BHATTARAKA



१	२	३	४	५	६	७	८	९
1	2	3	4	5	6	7	8	9

ॐ कुलीश्री महाविहार पाटनमा रहेको गुणकामदेवका समयमा लिखित बौद्ध ग्रन्थ प्रज्ञापारमिता शास्त्रबाट उद्धृत अक्षरात्मक अङ्क

LETTERS WITH SYMBOLIC MEANING OF THE NUMBER ADAPTED FROM THE MSS OF OMKULI MAHAVIHAR

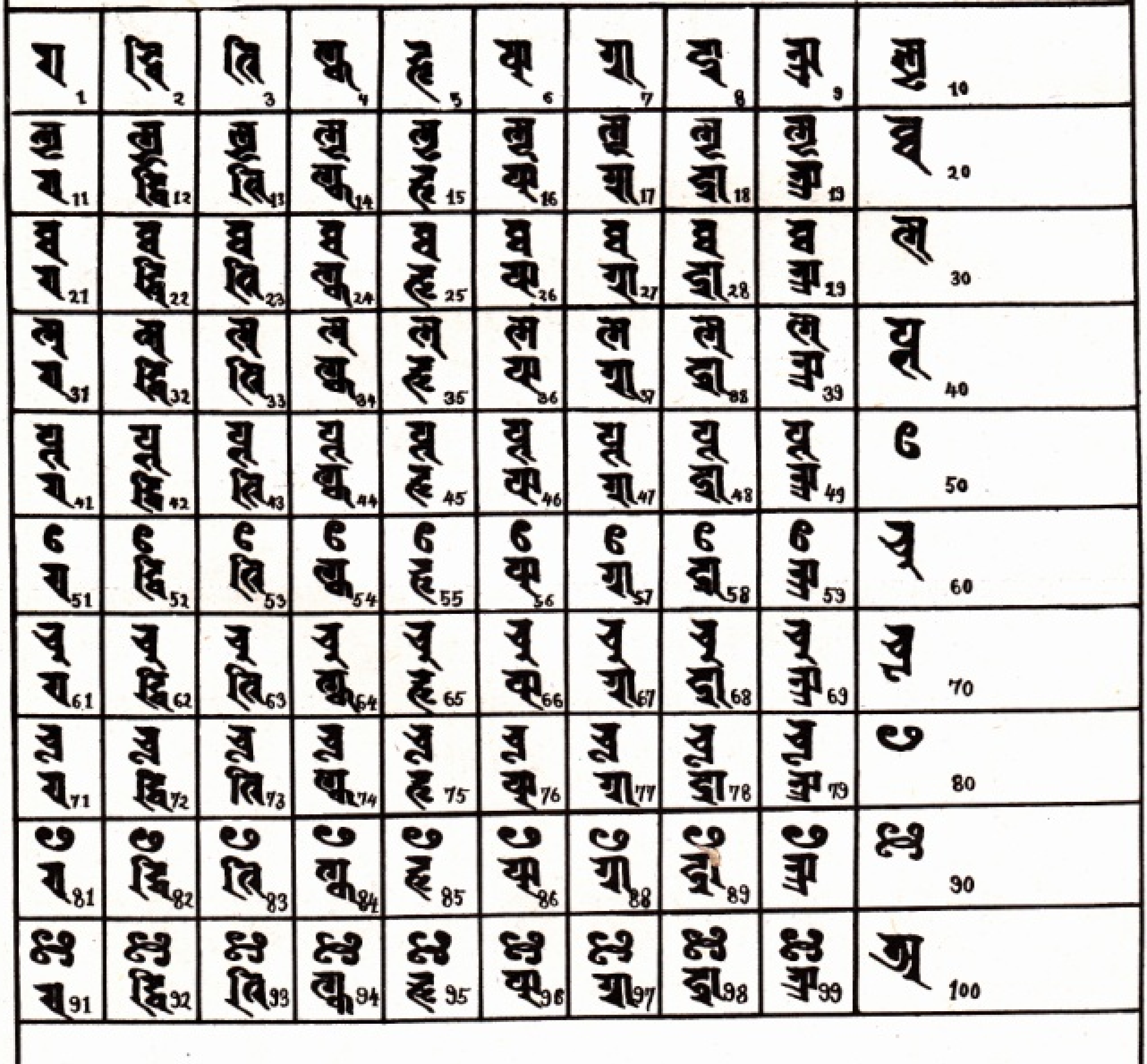


१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

वीरपुस्तकालय स्थित तृ ७७२ नं. प्रज्ञापारमिता पुस्तकबाट उद्धृत

अक्षरात्मक अङ्क १देखि १०० सम्म

LETTERS WITH SYMBOLIC MEANING OF THE NUMBER ADAPTED FROM THE MSS PRAJNAPARMITA



वीरपुस्तकालय स्थित विमलावती तन्त्र बाट उद्धृत

अक्षरात्मक अङ्क: १ देखि १०० सम्म

LETTERS WITH SYMBOLIC MEANING OF NUMBER ADAPTED FROM
THE MSS VIMALAVATI TANTRA



वीरपुस्तकालयमा रहेको तृ.२८५नं, गुणकारण्डव्यूह नामक पुस्तकबाट उद्धृत

अक्षरात्मक अङ्क: १ देखि १००सम्म

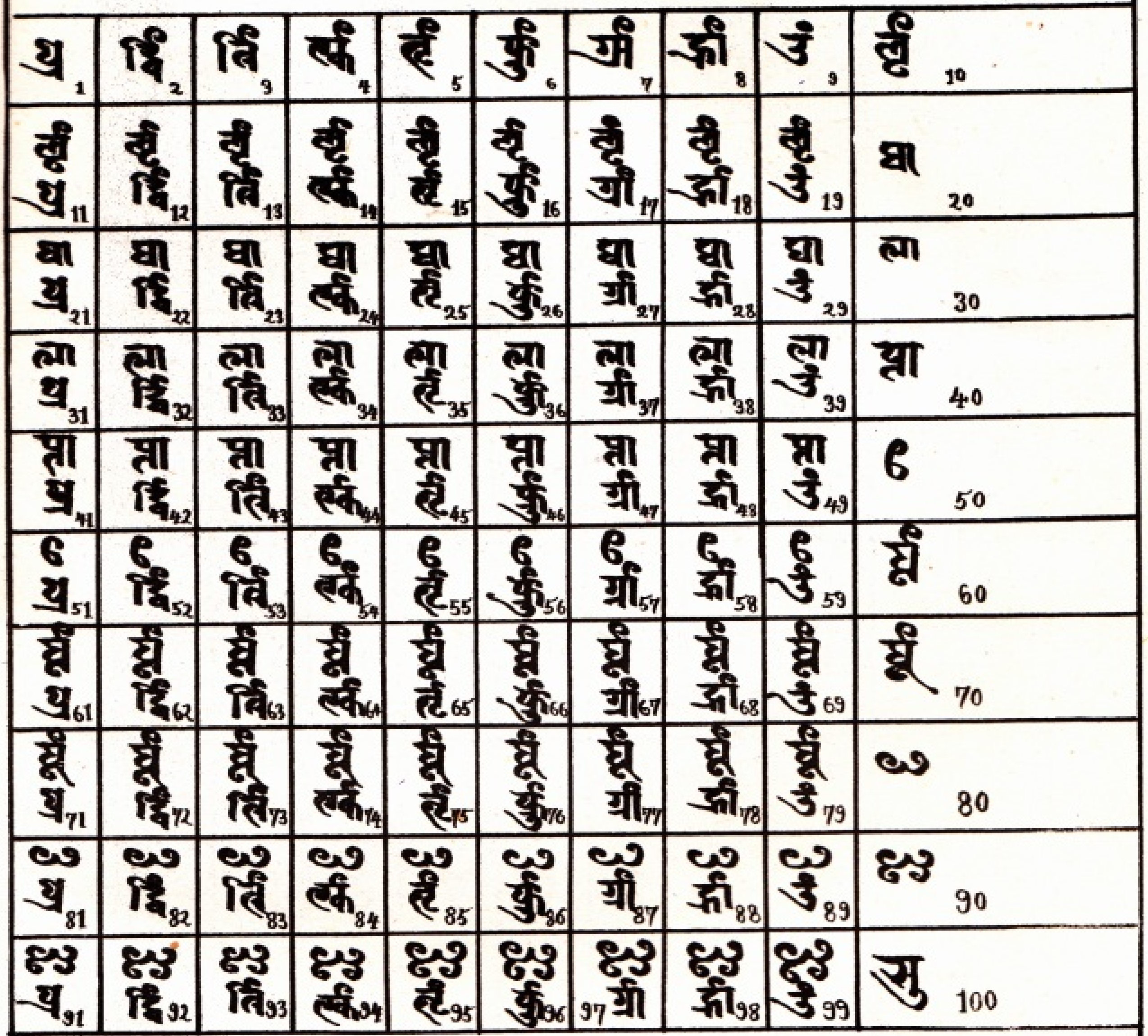
LETTERS WITH SYMBOLIC MEANING THE NUMBER ADAPTED FROM THE MSS GUNAKARANDAVYUHA



वीरपुस्तकालयमा रहेको प्र.२२१४ नं. कालोत्तर नामक तन्त्रबाट उद्धृत

अक्षरात्मक अङ्क १ देखि २०० सम्म

LETTERS WITH SYMBOLIC MEANING OF THE NUMBER ADAPTED FROM THE MSS KALOTTAR TANTRA



नेपाली मुद्राबाट उद्धृत संख्या

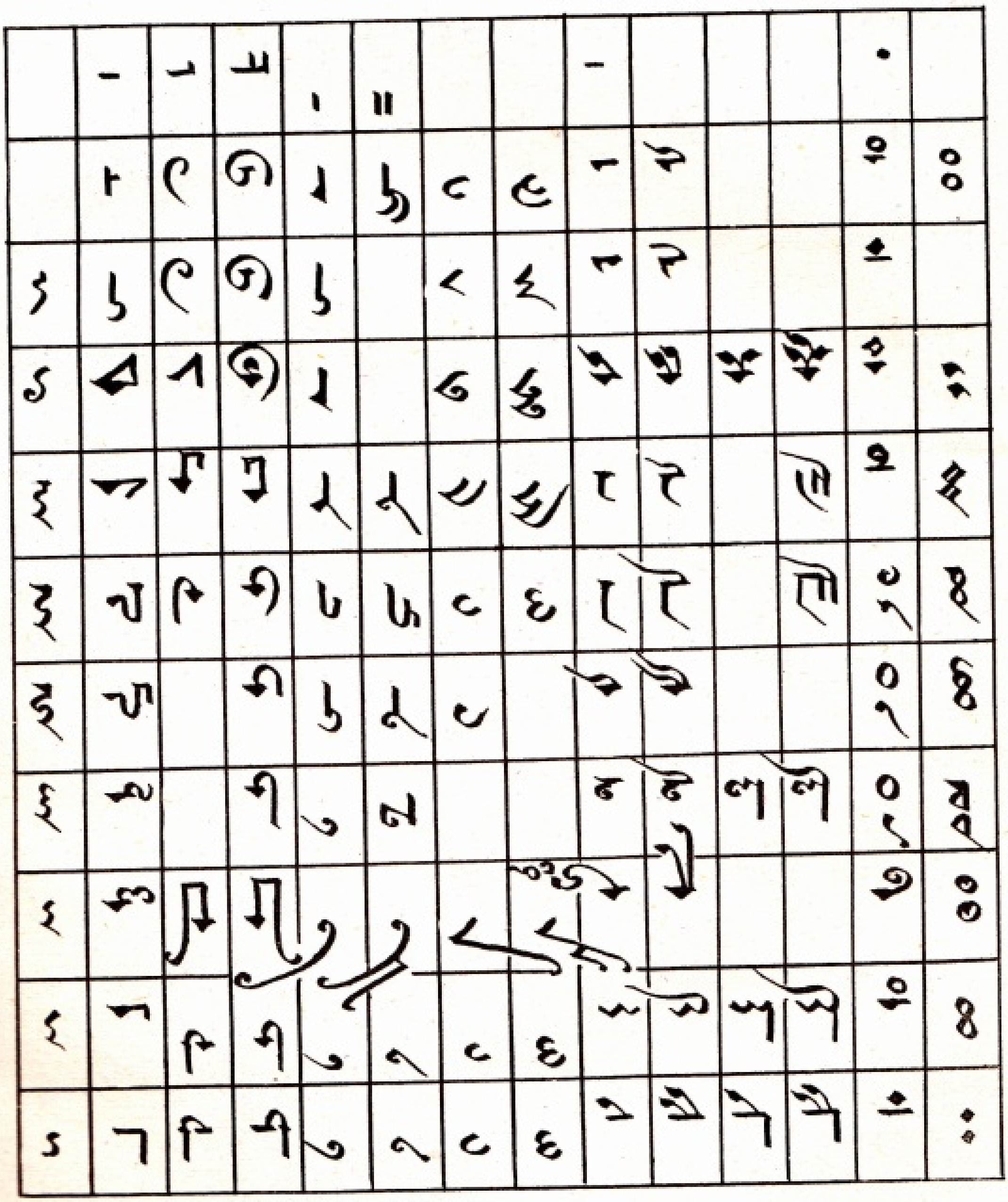
LETTERS WITH SYMBOLIC MEANING OF THE NUMBER ADAPTED FROM THE NEPALESE COINS



हस्तलिखित ग्रन्थबाट उद्धृत

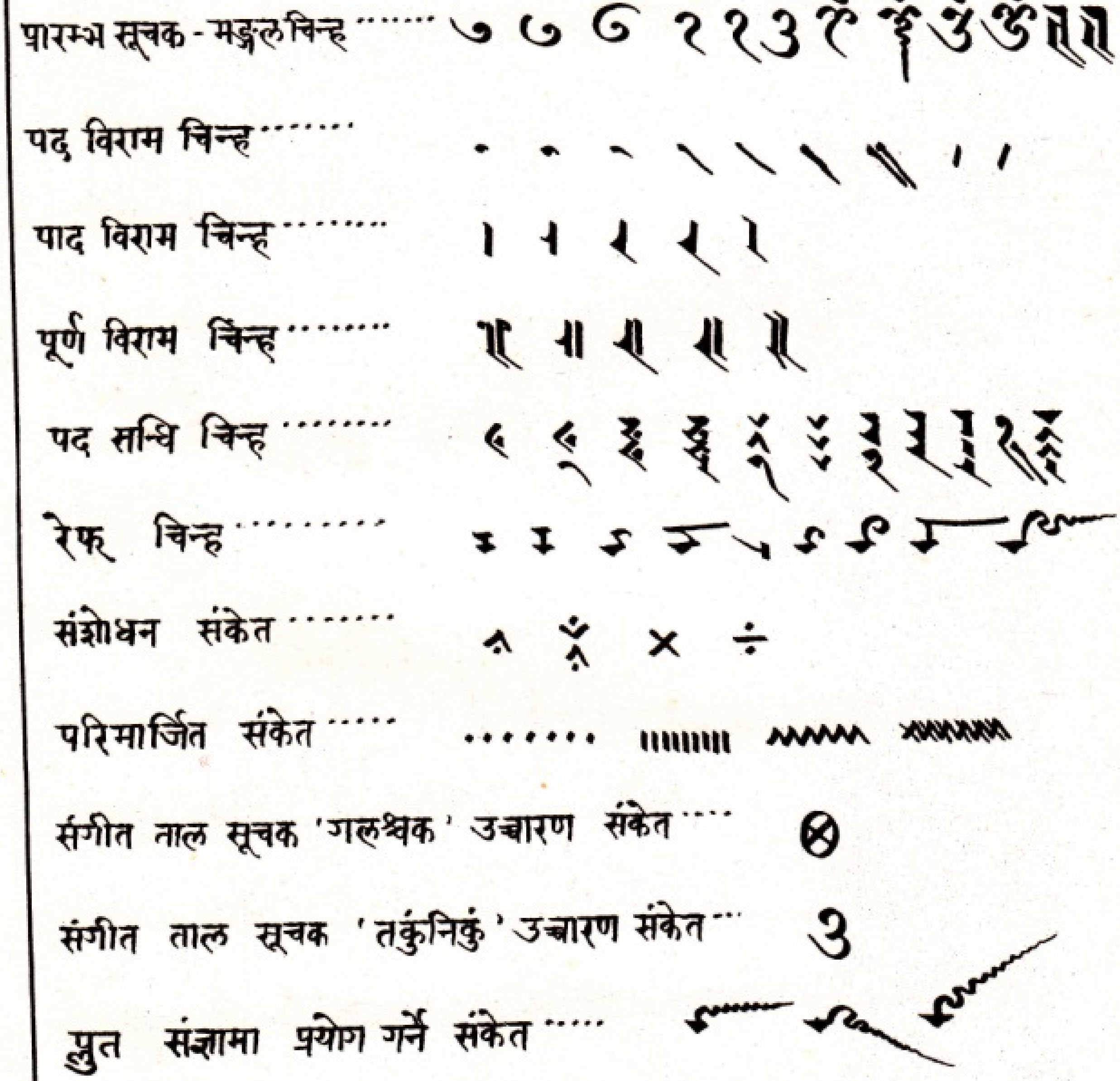
स्वर मात्रा - चित्रपट

PICTOGRAPH OF VOWEL WITH SIGNS ADAPTED FROM MSS



हस्तलिखित ग्रन्थबाट उद्धृत

VARIOUS PICTOGRAPHS ADAPTED FROM MSS



परिच्छेद एवं समाप्त चिन्हहरुका

चित्रपट

PICTOGRAPH ILLUSTRATING THE SYMBOLS OF BEGINNINGS AND ENDINGS ADAPTED FROM MSS

